

ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԳՈՌ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ

ՓԱԽՍԱԿԱՆՆԵՐԻ ՍՈՅԻԱԼԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ԱՆՎՃԱՐ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ 2

ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

ОВСАННА АДАМЯН

СУЩНОСТЬ И ОСНОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
(СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ) 8

ԱՈՍԲԵԼ ԱՈՍԲԵԼՅԱՆ

ՄԱԳԻՍՏՐԱՏՈՒՐԱՅԻ ԲԱՐՉՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԳԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԳԸ
(ՖՐԱՆՍԻԱ, ԲԵԼԳԻԱ, ԲՈՒԼԳԱՐԻԱ, ՈՒԿՐԱԻՆԱ, ՎՐԱՍՏԱՆ) 14

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀՐԱՉԻԿ ՅԱՐՄԱՆՅԱՆ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ
ՄՇՏԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՍՏԱՏՈՒՏԻ 38-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈ 18

ԿԱՐԵՆ ՊԵՎՈՐԳՅԱՆ

ԼԱՌԻՍ ԲԱԴԱԼՅԱՆ

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՃԱՆԱՉՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 24

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԼՈՒԻՉԱ ՄԱՏՈՒՐՅԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՒՇԺԻՄԸ ԵՎ ԴՐԱ ՏԵՂԸ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՅԼ ՕՔՅԵԿՏՆԵՐԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՒՇԺԻՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 34

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՍԵՐԺԻԿ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՊԱՇՏՈՆՆԵԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՉԱՐԱՇԱՀԵԼԸ,
ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ 40

ԱՐՏԱԿ ԿՐԿՅԱՇԱՐՅԱՆ

ՍՏՈՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՋ ՉԳՏՆՎՈՂ
ՉԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ
ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ 48

ԱՐԱՄ ՎԱՐԴԵՎԱՆԻԱ

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОШИБКА: ПОНЯТИЕ, ВИДЫ И ПРОБЛЕМЫ
ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ 54

ԱՆԳՐԱՆԻԿ ՄԵՆՃԱԿԱՆՅԱՆ

ԽՈՒԼԻԻԳԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՐԱԿԻՑ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ
ՄԱՀՄԱՆԱԶԱՏԵԼՈՒ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 58

ԱՐՄԱՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՖԻՆԱՆՍԱԲԱՆԿԱՅԻՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ 66

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՀՐԱՄ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

ՆԱՐԵԿ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

ԴԱՏԱԽԱԶԻ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱՐՏՄԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ 72

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՎԵԼ ԹԱԳԵՎՈՍՅԱՆ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻ՝ ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԻ ԺԱՄԱՆԱԿԻ
ԵՎ ՎԱՅՐԻ ՄԱՍԻՆ ՉԾԱՆՈՒՑՎԵԼՈՒ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ
ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆԸ ՄԱՍՆԱԿՑԵԼՈՒ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ՋՐԿՎԱԾ ԼԻՆԵԼՈՒ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ
ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ԵՎ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ ՍԵՐԺԵԼՈՒ ՀԻՍՔ 80

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՍԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ 86

RESUME 102

ՓԱԽՍԱՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՆՎՃԱՐ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունն առանձին չի նշում փախստականների իրավունքներն ու պարտականությունները, սակայն ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորվող մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, ինչպես նաև օտարերկրյա քաղաքացիների կամ քաղաքացիություն չունեցող անձանց իրավունքները տարածվում են նաև փախստականների վրա, եթե ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և միջազգային պայմանագրերով այլ բան նախատեսված չէ:

Նշվածը հիմնավորվում է նրանով, որ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ ապաստան հայցողները¹ և փախստականներն ունեն Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքերով բնակվող օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց հետ հավասար իրավունքներ և պարտականություններ, եթե նշված օրենքով այլ բան նախատեսված չէ, իսկ «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում օտարերկրացիներն ունեն ՀՀ քաղաքացիներին հավասար իրավունքներ, ազատություններ և պարտականություններ, եթե ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և միջազգային պայմանագրերով այլ բան նախատեսված չէ:

Փախստականների համար, ի թիվս այլոց, առանցքային նշանակություն ունեն սոցիալական ապահովության և անվճար բժշկական օգնություն ստանալու իրավունքները, քանի որ շատ հաճախ, չունենալով անհրաժեշտ ֆինանսներ, նրանք չեն կարողանում հայթայթել իրենց գոյության միջոցները կամ հոգալ իրենց առողջական խնդիր-

ները:

Սոցիալական ապահովության իրավունքը բխում է քաղաքակիրթ և հասուն հասարակություն ունենալու անհրաժեշտությունից, քանի որ առանց սոցիալապես ապահովված բնակչության՝ հասարակությունը և պետությունը չեն կարող համաչափ զարգանալ և իրենց արժանի տեղն ունենալ տնտեսապես և քաղաքականապես կայացած երկրների շարքում:

ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակված է որպես սոցիալական պետություն, և այդ կարևորագույն սահմանադրական բնութագրից բխում են պետության մի շարք պարտավորություններ, այդ թվում՝ սոցիալական աջակցություն ցուցաբերել ինչպես իր քաղաքացիներին, այնպես էլ այն օտարերկրացիներին, քաղաքացիություն չունեցող անձանց, փախստականներին, ովքեր դրա կարիքն ունեն:

Սոցիալական պետության հիմնական խնդիրներից է՝ իրականացնել այնպիսի սոցիալական քաղաքականություն, որը կապահովի հանրության յուրաքանչյուր անդամի համար բավարար կենսամակարդակ, այդ թվում՝ բոլոր այն դեպքերում, երբ անձն իրենից անկախ պատճառներով անկարող է աշխատել: Այդպիսի սոցիալական քաղաքականությունը ենթադրում է սոցիալական ապահովման արդյունավետ համակարգի կազմակերպում, որն առաջին հերթին կներառի պետության կողմից իրականացվող համալիր միջոցառումներ՝ ուղղված քաղաքացիների սոցիալական ապահովմանը և սպասարկմանը՝ կյանքի տարբեր իրավիճակներում, երբ քաղաքացիներն անկարող են իրենց աշխատանքով ստանալ եկամուտ կամ վարձատրվել՝ ապահովելով իրենց կենսամակարդակը:²

Սովորաբար, յուրաքանչյուր մարդ պարտավոր է ինքը հոգալ իր ապրուստի միջոցները, սեփական ուժերով ապահովել իր գոյությունը հասարակության մեջ: Բայց որոշ մարդիկ տարբեր պատճառների ուժով չեն կարող հայթայթել իրենց գոյության միջոցները, ուստի ունեն հասարակության և պետության խնամքի կարիք: Նման մարդկանց օգնելու համար պետությունն ստեղծում է նրանց նյութական բարիքներով հասարակության հաշվին ապահովելու մի համակարգ, որն անվանվում է սոցիալական ապահովություն:

Այսպիսով, սոցիալական ապահովությունը պետության կողմից այն մարդկանց մատուցվող գոյության բավարար միջոցների քանակն է, որոնք լրիվ կամ մասնակի գրկված են աշխատելու և եկամուտ ստանալու հնարավորությունից:

Պետությունը պարտավոր է ստեղծել իր տարածքում բնակվող բոլոր անձանց համար մատչելի այնպիսի պայմաններ, որ յուրաքանչյուր ոք հնարավորություն ունենա առանց խտրականության մասնակցել հանրային ռեսուրսների բաշխմանը՝ ձեռք բերի սեփականություն, գտնի աշխատանք և այլն: Պետությունը պարտավոր է նաև միջոցներ ձեռնարկել իր երկրում աղքատության և գործազրկության մակարդակի նվազեցման, հասարակության խոցելի խմբերի սոցիալական ապահովության համար:

Հայաստանի Հանրապետությունը տարբեր միջազգային պայմանագրերին³ միանալու արդյունքում ստանձնել է պարտավորություններ՝ միջոցներ ձեռնարկել մեր երկրում սոցիալական ապահովության միջազգային չափանիշներին համապատասխան՝ սոցիալական ապահովության երաշխիքներ սահմանելու համար: Այնուհանդերձ, բնակչության սոցիալական ապահովության ոլորտում պետության խնդիրը պետք է լինի ոչ այնքան միջազգային պարտավորություններին ձևականորեն հետևելը, որքան բնակչության կենսամակարդակը բարձրացնելու, չքավորության դեմ պայքարի, հասարակության խոցելի խմբերին պաշտպանելու համար իրական

ջանքեր գործադրելը:

ՀՀ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ծերության, հաշմանդամության, հիվանդության, կերակրողին կորցնելու, գործազրկության և օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում սոցիալական ապահովության իրավունք: Սոցիալական ապահովության ծավալն ու ձևերը սահմանվում են օրենքով:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի բովանդակության վերոնշյալ 5 կենսական դեպքերը, երբ պետությունը երաշխավորում է սոցիալական ապահովության իրավունքը, սպառիչ չեն: Մասնավորապես՝ օրենքով սահմանված են նաև որոշակի լրացուցիչ դեպքեր, երբ պետությունը սոցիալական աջակցություն է ցուցաբերում և նպաստ է վճարում (հոլիություն և ծննդաբերություն, հուղարկավորություն և այլն):

«Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ապաստան ստացած փախստականներն իրավունք ունեն օգտվելու Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների համար սահմանված սոցիալական ծառայություններից, ստանալու պետական նպաստներ և դրամական այլ օգնություններ, ժամանակավոր անաշխատունակության, արտադրությունում աշխատանքային խեղման, դժբախտ պատահարների և մասնագիտական հիվանդությունների դեպքերի համար տրվող նպաստներ, պետության կողմից երաշխավորված անվճար բժշկական օգնություն և ապաստարկում, ինչպես նաև ունեն Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կենսաթոշակային ապահովության, գործազրկության դեպքում՝ սոցիալական պաշտպանության իրավունք, եթե նրանք բավարարում են տվյալ ոլորտը կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները:

Հայաստանի Հանրապետությունում սո-

Սահմանադրական իրավունք

ցիալական ապահովության հիմնական ձևերն են՝ կենսաթոշակները, նպաստները, տարբեր սոցիալական ծառայությունները: Սոցիալական ապահովումը պետության կողմից տրամադրվում է հիմնականում դրամական ձևով (կենսաթոշակներ և նպաստներ), բայց կարող է այն իրականացվել նաև բնամթերային ձևով: Վերջին դեպքում պետությունը կազմակերպում է որոշակի սոցիալական ծառայություններ, որոնք կարող են իրականացվել տան պայմաններում կամ հատուկ ստացիոնար (կիսաստացիոնար) հաստատություններում (ինտերնատ-տներ) և ներառում են բազմաթիվ սոցիալական ծառայություններ (խնամք, սննդի կազմակերպում, բժշկական, սոցիալ-հոգեբանական, իրավաբանական օգնություն, աշխատանքի տեղավորում, հանգստի կազմակերպում և այլն):⁴

«Փախստականների և ապաստանի» մասին ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ փախստականն ունի սոցիալական ապահովության ոլորտում նույն իրավունքները, ինչ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին, և, բնականաբար, նույնն են նաև խնդիրները:

Նշված խնդիրները բազմազան են՝ սկսած աղքատ ընտանիքների ցածր կենսամակարդակից մինչև կենսաթոշակների ցածր չափերը, որոնք պայմանավորված են նրանով, որ Հայաստանի Հանրապետության գործող սոցիալական ապահովման համակարգն առայժմ շատ թույլ է՝ պայմանավորված երկրի սուղ ֆինանսատնտեսական և նյութական հնարավորություններով, ինչն օբյեկտիվորեն չի երաշխավորում ոչ միայն փախստականների, այլ նաև ՀՀ քաղաքացիների, օտարերկրացիների, քաղաքացիություն չունեցող անձանց սոցիալական ապահովության իրավունքի լիարժեք և արժանապատիվ իրականացումը:

Սոցիալական ապահովության արդյունավետ համակարգ ունենալու համար անհրաժեշտ է նպաստել տնտեսության զարգացմանը, աշխատատեղերի ստեղծմանը, որպեսզի մարդիկ ունենան եկամտի աղբյուր, ստանան սահմանված նվազագույն

աշխատավարձից ոչ պակաս աշխատավարձ, կենսաթոշակ, կրթաթոշակ, նպաստ կամ սոցիալական այլ օժանդակություն:

Ուստի սոցիալական ապահովությունն ավելի արդյունավետ դարձնելու համար անհրաժեշտ է մեծացնել պետության ֆինանսատնտեսական և նյութական հնարավորությունները, որոնց իրականացումը պայմանավորված է, ի թիվս այլոց, զարգացած տնտեսության առկայությամբ:

Սինդեռ ներկայումս Հայաստանի Հանրապետության տնտեսությունը գտնվում է անմխիթար վիճակում, քանի որ շարունակվում է հարստության անմխաղեպ կենտրոնացում հասարակության փոքր խմբի ձեռքում, բացակայում է հակամենաշնորհային արդյունավետ քաղաքականությունը, ինչի հետևանքով համախառն ներքին արդյունքի մի զգալի մասը բաժին է ընկնում բնակչության շատ փոքր հատվածին, մինչդեռ բնակչության շատ ավելի մեծ հատված շարունակաբար սայրում է աղքատության շեմից ցածր կենսական պայմաններում:

Հենց հակամենաշնորհային արդյունավետ քաղաքականության բացակայությամբ է պայմանավորված երկրում առկա ապրանքների և մատուցվող ծառայությունների բարձր գները, որոնց չեն համապատասխանում ինչպես կենսաապահովման նվազագույն բյուջեն, այնպես էլ նվազագույն աշխատավարձը:

Գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է կիրառել այնպիսի հակամենաշնորհային քաղաքականություն, որպեսզի առանձին տնտեսվարող սուբյեկտներ չխոչընդոտեն փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտի զարգացմանը, քանի որ վերջինիս առկայությամբ է պայմանավորված երկրի տնտեսական աճի կայունությունը՝ հաղորդելով տնտեսությանը նորարարական ուղղվածություն և ճկունություն: Այս առումով փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտն իր առանձնահատկություններով և զարգացման հնարավորություններով այն անկյունաքարն է, որը նշանակալի ազդեցություն ունի երկրի տնտեսության զարգացման, նոր աշխատատեղերի ստեղծման, բնակչու-

թյան կենսամակարդակի բարձրացման, հասարակության միջին խավի ձևավորման, երկրում սոցիալական և քաղաքական կայունության ապահովման գործում:

Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտի զարգացումը կնպաստի նախ նրան, որ տնտեսության զարգացմանը զուգահեռ կընդարձակվեն պետության ֆինանսատնտեսական և նյութական հնարավորությունները, որի արդյունքում կմեծանա վերջինիս կողմից սոցիալական ապահովությամբ տրամադրվող դրամական միջոցների չափերը, երկրորդ՝ ապրանքների և մատուցվող ծառայությունների սակագները համապատասխանաբար կիջնեն, որի շնորհիվ սոցիալական ապահովությամբ տրամադրված միջոցները կբավականացնեն սննդամթերքի, սոցիալական ծառայությունների, առողջության պահպանման անհրաժեշտ ծախսերի համար:

«Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասը սոցիալական ապահովության իրավունքից գատ փախստականներին օժտել է նաև անվճար բժշկական օգնություն ստանալու իրավունքով:

ՀՀ Սահմանադրության 38-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անվճար հիմնական բժշկական ծառայություններ ստանալու իրավունք: Դրանց ցանկը և մատուցման կարգը սահմանվում են օրենքով:

ՀՀ Սահմանադրության ձևակերպումից հետևում է, որ բժշկական ծառայությունը վճարովի է: Սակայն ՀՀ Սահմանադրությունը երաշխավորում է յուրաքանչյուրի հիմնական բժշկական ծառայություններն անվճար ստանալու իրավունքը, որին համապատասխան պետությունը պարտավորվում է օրենքով սահմանել անվճար բժշկական ծառայությունների ցանկը և մատուցման կարգը:

Ընդ որում, առկա է մոտեցում, որ վերը նշված «հիմնական» հասկացությունը վերաբերում է բժշկական անհրաժեշտ ծառայություններին (տարբերակելով թե՛ հիվանդության տեսակը և թե՛ մարդկանց սոցիա-

լական խմբերը):⁵

«Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ առաջնային բժշկական օգնությունն անվճար է յուրաքանչյուր մարդու համար: Բացի դրանից, նույն օրենքի 4-րդ հոդվածում սահմանված է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու անվճար՝ պետության կողմից երաշխավորված առողջապահական պետական նպատակային ծրագրերի շրջանակում, ինչպես նաև բժշկական ապահովագրական հատկացումների, անձնական վճարների և օրենսդրությամբ նախատեսված այլ աղբյուրների հաշվին:

«Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում է նաև անվճար բժշկական օգնություն և սպասարկում որոշակի անձանց համար: Այսպես, նշված օրենքի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր երեխա առողջապահական պետական ծրագրերի շրջանակում իրավունք ունի ստանալու անվճար բժշկական օգնություն և սպասարկում: Այնուհետև, նույն օրենքի 11-րդ հոդվածի համաձայն՝ շրջապատի համար վտանգ ներկայացնող հիվանդությամբ տառապող մարդն իրավունք ունի անվճար ստանալու պետության կողմից երաշխավորված կարգով բժշկական օգնություն և սպասարկում և բուժվել այդ նպատակի համար նախատեսված հատուկ մասնագիտացված հաստատություններում:

Նշված օրենքի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ արտակարգ իրավիճակներում տուժած մարդիկ բժշկական օգնություն և սպասարկում են ստանում անվճար՝ պետության կողմից երաշխավորված կարգով:

Անվճար բժշկական օգնության և սպասարկման հարցերի համապատասխան կարգավորման նպատակով և ի կատարումն 1996թ. մարտի 4-ի «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքի՝ ՀՀ կառավարությունը 2004 թվականի մարտի 4-ին ընդունեց «Պետության կողմից երաշխավորված անվճար

Սահմանադրական իրավունք

բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» թիվ 318-Ն որոշումը⁶, որով հաստատել է.

ա) պետության կողմից երաշխավորված անվճար բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունք ունեցող բնակչության սոցիալապես անապահով ու առանձին (հատուկ) խմբերի ցանկը.

բ) ամենամյա առողջապահական պետական նպատակային ծրագրերի շրջանակներում պետության կողմից երաշխավորված անվճար բժշկական օգնության և սպասարկման կազմակերպման ու ֆինանսավորման կարգը.

գ) բուժհաստատություններում պետության կողմից երաշխավորված անվճար բժշկական օգնության և սպասարկման նպատակով բնակչության հերթագրման կարգը.

դ) սրտի վիրահատությունն ամբողջությամբ անվճար իրականացնելու ենթակա անձանց խմբերի ցանկը, այդ անձանց ընտրության կարգը, ինչպես նաև անվճար բժշկական օգնությանը և սպասարկմանը վերաբերող այլ ցանկեր, կանոններ ու կարգեր:

Պետության կողմից մարդկանց անվճար բուժօգնություն և սպասարկում իրականացնելու միջոցառումների շարքում կարևոր նշանակություն ունի նաև նրանց անվճար կամ արտոնյալ պայմաններով դեղերի հատկացումը:

ՀՀ Սահմանադրության 38-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի և «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքի վերլուծությունից հետևում է, որ փախստականները ՀՀ քաղաքացիներին հավասար օգտվում են անվճար բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքից, եթե նրանք քավարարում են տվյալ ոլորտը կարգավորող ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները: Այսինքն՝ արգելվում է այս հարցում կիրառել որևէ խտրականություն փախստականների նկատմամբ:

Ընդ որում, բժշկական օգնության և սպասարկման ոլորտում փախստականների նկատմամբ որևէ խտրականություն կիրա-

ռելու արգելքն ամրագրված է մի շարք միջազգային փաստաթղթերում, մասնավորապես.

1. Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտեի թիվ 14 Ընդհանուր մեկնաբանության 12-րդ կետի համաձայն՝ առողջապահական հաստատությունները, ապրանքներն ու ծառայությունները պետք է հասանելի լինեն բոլորի համար անխտիր «և հատկապես բնակչության ամենախոցելի մեկուսացած հատվածների համար»: Մասնավորապես՝ նման առողջապահական հաստատությունները, ապրանքներն ու ծառայությունները «պետք է մատչելի լինեն բոլորի համար» և «աղքատ ընտանիքները չպետք է անհամամասնորեն ծանրաբեռնվեն առողջապահական ծախսերով, ի համեմատ հարուստ ընտանիքների»:

2. «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951 թվականի կոնվենցիայի 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ պայմանավորվող պետությունները հանրային օժանդակության և օգնության կապակցությամբ իրենց տարածքում օրինական կարգով բնակվող փախստականներին հատկացնում են նույն վերաբերմունքը, ինչ իրենց քաղաքացիներին:

3. «Առողջության իրավունքի մասին» խարտիայի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետությունների պարտավորությունն է հիմնել այնպիսի բժշկական ծառայություններ, որոնք առկա են, հասանելի և ձեռնառու են յուրաքանչյուր անձի համար:

4. «Պացիենտների իրավունքների մասին» Համաշխարհային բժշկական ընկերակցության հռչակագրի 1-ին սկզբունքի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի առանց խտրականության օգտվելու համապատասխան բուժօգնությունից:

5. «Փախստականների բուժօգնության» հռչակագրի (Համաշխարհային բժշկական ընկերակցություն)՝ համաձայն՝

ա) բժիշկները պարտավոր են տրամադրել պատշաճ բժշկական օգնություն՝ անկախ պացիենտի քաղաքացիական կամ քաղաքական կարգավիճակից, և կառավա-

րությունները չպետք է խոչընդոտեն համապատասխան բուժում ստանալու պացիենտների իրավունքին, ինչպես նաև չպետք է միջամտեն բժիշկների պարտականության կատարմանը:

բ) բժիշկներին չի կարելի պարտադրել մասնակցելու ցանկացած այնպիսի պատժիչ կամ դատական գործողությանը, որը կապված է փախստականների կամ հարկադիր տեղահանվածների հետ կամ իրականացնելու բժշկական հիմնավորում չունեցող որևէ այստորոշիչ այնպիսի միջոցառում կամ բուժում, ինչպիսիք են հանգստացնող միջոցները՝ մյաստելու համար երկրից վտարմանը կամ տեղահանմանը:

գ) բժիշկներին պետք է տրամադրել համապատասխան ժամանակ և բավարար միջոցներ՝ գնահատելու համար ապաստան փնտրող փախստականների ֆիզիկական և հոգեբանական վիճակը:

Հարկ է նշել, որ ՄԱԿ-ի պայմանագրային մարմինները՝ հաճախակի են քննադատել առանձին պետություններին՝ կարիքավոր և խոցելի խմբերի համար բժշկական ծառայությունների հավասար մատչելիություն չապահովելու համար (հաճախ բավարար միջոցների բացակայության պատճառով): Այդ խմբերը ներառում են ծայրահեղ աղքատության մեջ բնակվող տեղացիներին⁹, առանձին ազգության պատկանող փախստականներին¹⁰, երեխաներին, ֆիզի-

կական և հոգեկան հաշմանդամություն ունեցող անձանց և տարեցներին¹¹ և այլն:

Վերոգրյալից հետևում է, որ մարդու՝ տվյալ դեպքում փախստականի անվճար բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքը միջազգային և ներպետական մակարդակով ապահովված իրավունք է, որը գտնվում է միջազգային հանրության հսկողության տակ:

Այնուամենայնիվ, հարկ է նշել, որ ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում քիչ չեն այն դեպքերը, երբ անվճար բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու կարիք ունեցող անձինք (ներառյալ՝ փախստականների մեծ մասը) տարբեր պատճառներով այն չեն ստանում: Հիմնականում այն անձինք են, որոնք չեն ընդգրկվել անվճար բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունք ունեցող խմբերի և ցանկերի մեջ:

Հետևաբար, գտնում ենք, որ պետական իրավասու մարմինները ոչ միայն պետք է միջոցներ ձեռնարկեն վերը նշված անձանց համապատասխան խմբերում ու ցանկերում ընդգրկելու համար, այլև համապատասխան վերահսկողական գործառնությունների միջոցով հետևեն, որ նշված ոլորտը կարգավորող օրենսդրության պահանջները պահպանվեն համապատասխան բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող հաստատությունների կողմից:

1. «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ ապաստան հայցողն այն օտարերկրյա քաղաքացին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձն է կամ, Կոնվենցիան ստորագրած որևէ պետության կողմից փախստական ճանաչված անձը, որը Հայաստանի Հանրապետությունում ապաստանի հայց է ներկայացրել:
2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհ. խմբ.՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 452:
3. Սոցիալական ապահովության ոլորտում ՀՀ կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերի թվին են դասվում՝ «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» դաշնագիրը, «Եվրոպական սոցիալական խարտիան», «Երիտասի իրավունքների մասին» կոնվենցիան, Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության (ՄԱԿ) մի շարք կոնվենցիաներ, որոնց թվում են՝ «Արտադրությունում դժբախտ պատահարների դեպքում աշխատողների վնասի փոխհատուցման մասին» ՄԱԿ թիվ 17 կոնվենցիան, «Մասնագիտական հիվանդությունների դեպքում աշխատողների հատուցման մասին» թիվ 18 կոնվենցիան, «Նվազագույն աշխատավարձի առանձնաձև մասին» ՄԱԿ թիվ 131 կոնվենցիան, «Գործատուի անվճարումակության դեպքում աշխատողների պահանջների պաշտպանության մասին» ՄԱԿ թիվ 173 կոնվենցիան:
4. ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհ. խմբ.՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 453:
5. ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհ. խմբ.՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 463:
6. «Պետության կողմից երաշխավորված անվճար բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ կառավարության 2004 թվականի մարտի 4-ի թիվ 318-Ն որոշումը:

7. Համաշխարհային բժշկական ընկերակցություն: Փախստականների բուժօգնության վերաբերյալ բանաձև՝ www.wma.net:
8. ՄԱԿ-ի պայմանագրային մարմիններից են՝ Մարդու իրավունքների կոմիտեն, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտեն, Ռասայական խտրականության վերացման կոմիտեն, Խոչտանգումների դեմ կոմիտեն և այլն:
9. ՄԱԿ-ի Ռասայական խտրականության վերացման կոմիտեի եզրափակիչ դիտարկումներ, Բոլիվիա, 1996 (CERD/C/304/Add.10): ՄԱԿ-ի Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտեն, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտեի եզրափակիչ դիտարկումներ, Մեքսիկա, 1999: (E/C.12/1/Add.14) կետ 404, որտեղ պետությանը կոչ է արվում ավելի արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկել՝ բժշկական հիմնական ծառայությունների մատչելիությունը բոլոր երեխաների, հատկապես գյուղական և հեռավոր բնակավայրերում ապրող տեղացի խմբերին պատկանողների համար ապահովելու և բերնոցումը կանխելու նպատակով:
10. ՄԱԿ-ի Ռասայական խտրականության վերացման կոմիտեի եզրափակիչ դիտարկումներ, Ճապոնիա, 2001: (A/56/18(SUPP) կետ 177՝ այլ ազգության փախստականների համեմատ՝ Հնդկաչին փախստականների նկատմամբ կիրառվում են բուժման տարբեր չափանիշներ:
11. ՄԱԿ-ի Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտեի եզրափակիչ դիտարկումներ, Ֆինլանդիա, 2000: (E/C.12/1/Add.52) կետեր 446 և 458՝ որոշ տեղական մարմինների կողմից բժշկական ծառայությունների տրամադրմանը բավարար միջոցների չատկացման պատճառով տեղի է ունեցել բուժօգնության անհավասար տրամադրում՝ կախված բնակության վայրից:

Овсання АДАМЯН

Соискатель Русско-Армянского (Славянского) университета

СУЩНОСТЬ И ОСНОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ (СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ)

Мною была поставлена цель — познакомиться с элементом права - юридической ответственностью.

Юридическая ответственность — это применение мер государственного принуждения к виновному лицу за совершенное правонарушение. Юридическая ответственность — правоотношение, в которое вступает государство, в лице его компетентных органов, и правонарушитель, на которого возлагается обязанность претерпевать соответствующие лишения за совершенное им правонарушение.

В литературе выделяют понятие «социальной ответственности». Социальная ответственность — диалектическая взаимосвязь между личностью и обществом, характеризующаяся взаимными правами и обязанностями по соблюдению предписаний социальных норм, их выполнение, влекущее одобрение, поощрение, а в случаях безответственного поведения, несоответствующего предписаниям этих норм, - обязанность претерпеть неблагоприятные последствия и их претерпевание. Социальная ответственность и юридическая ответственность соотносятся друг к другу как категория рода и вида.

Юридическая ответственность — феномен социальной действительности.

К настоящему времени, примерно с 1960гг., о юридической ответственности опубликовано много статей, сборников, монографий. В разработке ее тематики имеется ряд несомненных достижений. Однако и само понятие ответственности, и ряд ее узловых проблем - предмет не прекращающейся много лет дискуссии.

Закономерно выявилась настоятельная потребность разработки ряда методологических вопросов.

Итак, существуют различные концепции юридической ответственности.

Одни авторы понимают под юридической ответственностью обязанность отвечать (или дать отчет) за свои противоправные действия, другие — обязанность претерпевать определенные лишения. То есть, ответственность определяется через категорию «обязанность». Как отмечают Черданцев А.Ф., Кожевников С.Н., «юридическая обязанность как абстрактная категория юридической науки и практики — это мера должного поведения, обеспеченная государством. Юридическая ответственность как разновидность обязанности, следовательно, — также мера должного поведения субъектов, принудительно обеспеченная». И также: «Юридическая ответственность есть разновидность

обязанности, наступающей при наличии определенных деяний или их результатов, отрицательно оцениваемых законодателем и очерченных в нормах права. Такая обязанность выступает как мера определенных неблагоприятных для субъекта лишений, ограничений личного и имущественного характера».

Задачей юридической ответственности является не только кара правонарушителей, но также удержание их от совершения новых правонарушений и стимулирование правомерного поведения людей.[1] Этим юридическая ответственность, наряду с иными социально-правовыми институтами, призвана вносить свой вклад в дело формирования социально активной личности - одного из важнейших элементов гражданского общества и условий существования правового государства. Подобная роль юридической ответственности в значительной степени обеспечивается принципом ее индивидуализации, который позволяет избирательно, а следовательно - более эффективно использовать имеющиеся в распоряжении государства средства и методы убеждения и принуждения.

Нормы права и нормативные акты, в которых они зафиксированы, не принесут желаемого результата, если не будут действовать. Одним из главных средств претворения норм права в жизнь являются правоотношения. Что толку принимать строгие законы в отношении преступников и их не наказывать? Мало что изменится, если в Конституции предусмотреть широкие права и свободы, но не пре-

дусмотреть механизма их реализации.[2] Правоотношения позволяют перевести абстрактные юридические нормы в плоскость индивидуализированных связей.

Если правам и свободам личности в действующей ныне Конституции и в литературе уделяется большое внимание, то этого нельзя сказать об обязанностях. В Конституции содержатся лишь пять статей, посвященных обязанностям. В литературе же имеются лишь отдельные статьи, в которых они анализируются.[3]

Как известно, правовая норма, закрепляя должное поведение людей, регулирует их деятельность посредством установления либо прав, либо обязанностей. Категория "должное поведение", т.е. поведение, обеспечиваемое принудительной силой государства и соответствующей санкцией в юридической норме, отражает специфику права в целом, отличие правовых от всех других социальных норм. Однако она не дает достаточного представления о правах и обязанностях как таковых, не делает между ними каких-либо различий.

Правовая необходимость полнее всего раскрывает существо юридической обязанности. Она, с одной стороны, указывает, что эта обязанность существует и развивается в рамках должного, установленного законом и обеспечиваемого государством поведения.

Обоснованно характеризовать юридические права и свободы и юридические обязанности качествами возможного и необходимого поведения. Это особенно отчетливо можно проследить на примере конституционных прав, свобод и

Теория государства и права

обязанностей. Как известно, право на основное общее образование является обязательным. В этом предписании Конституции заключаются и возможность (право) и необходимость (обязанность). В органическом соединении возможность и необходимость находятся также и в политических правах и свободах.

Носитель конституционных обязанностей, например, должен строго следовать предписанным законом виду и мере поведения, но в границах этого правового требования он может проявлять свою самостоятельность и активность, как в постановке цели, так и в ее реализации. В условиях демократического общества обязанное лицо является не пассивным объектом государственного властвования, а активной личностью, для которой практическое воплощение в жизнь обязанностей есть свободный творческий процесс, полный инициативы и созидания.

Обязанности в основе правового статуса человека и гражданина в реальной действительности выполняют разнообразные многоцелевые функции и социальные роли. Если юридические права характеризуются содержащейся в них личной свободой, то наиболее существенное в обязанностях заключается в ответственности за исполнение предписаний закона. Ответственность - социально-правовой фактор, который, с одной стороны, связывает обязанного субъекта существующим правопорядком, а с другой - стимулирует его активность, обеспечивает строгое и неуклонное исполнение обязанности".

Следующее определение можно

встретить в словаре русского языка: «Ответственность — обязанность, необходимость давать отчет в своих действиях, поступках и т.п. и отвечать за их возможные последствия, за результат чего либо».

Социальная ответственность — диалектическая взаимосвязь между личностью и обществом, характеризующаяся взаимными правами и обязанностями по соблюдению предписаний социальных норм, их выполнение, влекущее одобрение, поощрение, а в случаях безответственного поведения, несоответствующего предписаниям этих норм, - обязанность претерпеть неблагоприятные последствия и их претерпевание.[4] Социальная ответственность и юридическая ответственность соотносятся друг к другу как категория рода и вида.

В зависимости от сферы социальной деятельности социальную ответственность, как уже было отмечено выше, разделяют на ответственность политическую, юридическую, моральную, ответственность перед общественными организациями.

Юридическая ответственность традиционно разрабатывалась в правовой науке как ответственность ретроспективная, то есть она напрямую связывается с противоправным поведением.

В последнее время сформировалось еще одно направление — анализ юридической ответственности как явление общесоциального. Результатом его стала концепция позитивной юридической ответственности, под которой понимается не ответственность лица, совершившего правонарушение, а наоборот, правомерное поведение лица, не

совершающего правонарушений, а точнее «способность человека предвидеть результаты своей деятельности и определять ее исходя из того, какую пользу или вред она принесет обществу», как «осознание своего долга перед обществом и государством».[5] Таким образом, ответственность означает осознание лицом своих обязанностей и способность отвечать за свои поступки.

Впрочем в современной юридической литературе, теория «позитивной ответственности» подвергнута критике. Как отмечает К.Нам, «нет сомнения в том, что подобные концепции “позитивной ответственности” в советской литературе были продуктом системы социалистического хозяйства и коммунистической идеологии. С развитием рыночной экономики, с установлением частно-правовой основы гражданского общества высказывания о “позитивной” ответственности в том виде, в каком они звучали, фактически теряют смысл. Подтверждением служит зарубежное право, которому несвойственна позитивная ответственность. Хотя определенный смысл, лежащий в идее такой ответственности, все-таки имеется.

Юридическая ответственность - это правовое явление, рассматриваемое в динамике, имеющее своей сутью взаимосвязь диспозиции и санкции правовой нормы, позитивной ответственности, мер государственного принуждения, обеспечивающих должное поведение физических лиц и ответственность юридических лиц.[6]

Юридическую ответственность за совершенное правонарушение

нельзя смешивать с социально-правовой ответственностью, и с чувством долга по отношению к праву (с позитивной ответственностью). Безусловно, юридическая ответственность связана с социально-правовой, но это разнопорядковые категории. Юридическая ответственность есть, как правило, результат социально-правовой безответственности, слабо развитого, или отсутствующего вообще, чувство долга субъекта в правовой сфере.

Общими целями юридической ответственности являются:

1) создание упорядоченного состояния общественных отношений, их урегулированности;

2) превенция правонарушений, обеспечение правомерного поведения граждан, снижение уровня правонарушаемости;

3) воспитание активной гражданской позиции, формирование уважительного отношения к закону и вытеснение из сознания граждан правового нигилизма;

4) наказание правонарушителей;

5) восстановление общественных отношений.

Реализация указанных целей ведет к достижению другой цели - укреплению законности и правопорядка. Глобальной целью юридической ответственности является формирование гражданского общества и построение правового государства.[7]

Определяя цели юридической ответственности, необходимо говорить о ее функциях — как направлениях воздействия норм юридической ответственности на общественные отношения, через которые достигаются ее цели, и про-

является назначение.

При определении процессуального порядка осуществления ответственности существует такая закономерность: чем строже санкции подлежащие применению, тем более сложны и развиты процедуры исследования обстоятельств дела, подготовки и принятия решения о применении или неприменении санкции. Поэтому наиболее развитие общие принципы юридической ответственности получили в уголовном процессе.

В наше время еще одним принципом, на котором должна основываться юридическая ответственность, стал принцип “презумпции невиновности”. [8] В юридическом словаре термин “презумпция” толкуется как: во-первых, предположение, основанное на вероятности; во-вторых, признание факта юридически достоверным, пока не будет доказано обратное. Соединяем его со словом невиновности, получается такое понятие как “презумпция невиновности”.

Каждый обвиняемый в уголовном преступлении имеет право считаться невиновным, пока его виновность не будет доказана согласно закону. Декларация прав человека провозглашает, что каждый человек, обвиняемый в совершении преступления, имеет право считаться невиновным до тех пор, пока его виновность не будет установлена законным порядком гласного судебного разбирательства, при котором ему обеспечиваются все возможности для защиты. [9] Таким образом, принцип “презумпции невиновности” является неотъемлемой частью судопроизводства, присущего всем цивилизо-

ванным правовым системам мирового сообщества.

На этом основаны дополнительные санкции, применяемые к правонарушителю в процессе осуществления этих отношений ответственности (пени, штрафы, другие меры понуждения). Правовосстановительная ответственность возникает с момента правонарушения и завершается восстановлением (в установленных законом пределах) нарушенного правопорядка. Процессуальные нормы регулируют реализацию этого вида ответственности в случае спора (в суде, арбитраже) или отказа правонарушителя восстановить нарушенный правопорядок (исполнительное производство). [10]

В процессе осуществления ответственности могут применяться предусмотренные законодательством принудительные меры, обеспечивающие правовое осуществление и исполнение обязанностей.

Итак, в данной статье я рассмотрела понятие юридической ответственности. Из всего вышеизложенного можно сделать вывод о многогранности данного понятия. Как было сказано выше данному понятию нет конкретного определения. Различные авторы выдвигают различные концепции, ссылаясь на те или иные характеристики данного понятия.

В данной работе были рассмотрены основные из них.

Во время написания данного доклада была достигнута основная ее цель. В рамках работы были изучены основные понятия данной темы. Были выполнены и поставленные задачи.

Юридическая ответственность -

это сложное многоплановое правовое явление, рассмотрению которой посвящены много официально и научно — правовой литературы.

Сущность юридической ответственности не сводится к государственному принуждению, а проявляется в процессе его осуществления и возникает после установления факта правонарушения, который является основанием ее возникновения.

Задачей юридической ответственности является не только кара правонарушителей, но также удержание их от совершения новых правонарушений и стимулирование правомерного поведения людей. Этим юридическая ответственность, наряду с иными социально-правовыми институтами, призвана вносить свой вклад в дело формирования социально активной личности - одного из важнейших элементов гражданского общества и условий существования

правового государства. Подобная роль юридической ответственности в значительной степени обеспечивается принципом ее индивидуализации, который позволяет избирательно, а следовательно - более эффективно использовать имеющиеся в распоряжении государства средства и методы убеждения и принуждения.

В юридической литературе авторы, в целом, едины в определении целей юридической ответственности.

Цель юридической ответственности - это идеально предполагаемая, гарантируемая и обеспечиваемая государством модель будущего развития общественных отношений, к достижению которой при помощи установления и применения норм юридической ответственности стремятся субъекты правотворческой, правоохранительной и правоприминительной деятельности.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Большой словарь русского языка. Т. II. М., Русский язык, 1986г.
2. Теория государства и права./ Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М., ЮРИСТЪ, 2005г.
3. *Липинский Д.А.* Проблемы юридической ответственности / Под ред. Р.Л. Хачаурова. СПб., Юридический центр Пресс, 2003.
4. *Прокопович Г.* Юридическая ответственность в российском праве: Теоретический аспект / Автореферат диссертации. М., 2003.
5. *Черданцев А.Ф., Кожевников С. Н.* О понятии и содержании юридической ответственности // Правоведение, 1996, №5, с. 42.
6. *Нам К.* Ответственность за нарушение обязательств: теория и законодательство // Хозяйство и право, 1997, №4.
7. *Алексеев С. С.* Теория права /С. С. Алексеев. М., Бек, 1995, с. 320.
8. *Баглай М. В.* Конституционное право Российской Федерации: учебник.
9. *Венгеров А. Б.* Теория государства и права: учебник / А. Б. Венгеров. М., Юриспруденция, 2000, с. 528.
10. *Духно Н. А.* Понятие и виды юридической ответственности / Н.А. Духно, В. И. Ивакин //Государство и право, 2000, №6, с. 1.

Առաքել ԱՌԱՋԵԼՅԱՆ

Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի ասպիրանտ

ՄԱԳԻՍՏՐԱՏՈՒՐԱՅԻ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԳԸ

(ՖՐԱՆՍԻԱ, ԲԵԼԳԻԱ, ԲՈՒԼԳԱՐԻԱ, ՈՒԿՐԱԻՆԱ, ՎՐԱՍՏԱՆ)

Եվրոպական Եցանկացած երկիր պատկանում է աշխարհում հայտնի իրավական համակարգերից մեկին՝ ռոմանագերմանական կամ անգլո-սաքսոնական, որն էլ պայմանավորված է տվ-

յալ երկրի դատական համակարգի և արդարադատության կազմակերպման ու իրականացման առանձնահատկություններով: Ռոմանագերմանական իրավական համակարգին պատկանող երկրներում դատավորների նշանակման, նրանց առաջխաղացման, լիազորությունների դադարեցման համար ստեղծվել են իրավասու բարձրագույն պետական մարմիններ: Վերջիններիս լիազորությունների շրջանակը, գործունեության կարգն իր սահմանադրական ամրագրումն է ստացել տվյալ երկրների Սահմանադրությունում:

Ստորև կանոնադաշտնաճյուղ, մասնավորապես, Ֆրանսիայի, Բելգիայի, Բուլղարիայի, Ուկրաինայի, Վրաստանի Մագիստրատուրայի և Արդարադատության Բարձրագույն խորհուրդների կազմավորման կարգին: Համեմատական իրավագիտության առումով այն հնարավորություն կտա մեզ, ուսումնասիրելով այս մարմնի կազմավորման կարգի վերաբերյալ զարգացած երկրների կուտակված փորձը, հանդես գալ ՀՀ արդարադատության խորհրդի կազմավորման կարգի կատարելագործմանն ուղղված կոնկրետ առաջարկություններով և վերջինս համապատասխանեցնել նաև եվրոպական չափանիշներին: Նույն Պլատոնն իր օրենքների ժողովածուում համեմատում էր Հունաստանի տարբեր պոլիսների օրենքները և այդ համեմատության արդյունքում էլ առաջարկել իդեալական պետության կառուցվածքը:

Պետք է նշել, որ տվյալ ինստիտուտը բնորոշ է արևմտաեվրոպական երկրներին և իր զարգացումն է ստացել հատկապես Ֆրանսիայում և

Իտալիայում: Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետությունում այն բացակայում է: Խորհրդանշական է, որ վերջինս ներմուծել են նաև հետխորհրդային որոշ երկրներ, մասնավորապես՝ Դազախստանի, Ուկրաինայի և Մոլդովայի Հանրապետությունները¹: Ռուսաստանի Դաշնությունը նման մարմին չի ստեղծել: Դրա փոխարեն Ռուսաստանի Դաշնությունում 2011 թվականի նոյեմբերի 18-ին Պետական դրաման ընդունեց «Կատավորների բարձրագույն քննական հանձնաժողովի կազմավորման» մասին օրենքը, որն առաջին հերթին նպատակ ուներ վերոնշյալ մարմնին տալ ինքնուրույն մարմնի կարգավիճակ, ինչպես նաև կատարելագործել վերջինիս կազմավորման կարգը²:

Եվրոպական տարբեր երկրներում Արդարադատության խորհուրդն ունի իր անվանումը: Որոշ երկրներում այն անվանում են Դատական խորհուրդ (Council for the Judiciary), իսկ որոշ երկրներում՝ Մագիստրատուրայի խորհուրդ (Council for the Magistrature): Այս մարմինը գործում է որպես միջնորդ կառավարության և դատական համակարգի միջև՝ դատական համակարգի անկախությունը երաշխավորելու նպատակով³: Որոշ եվրոպական երկրներում (Ֆրանսիա, Իտալիա) այն հիմնականում լուծում է դատավորների նշանակման և կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցեր, իսկ օրինակ՝ Շվեդիայում, Դանիայում նրա հիմնական առաքելությունը դատարանների ֆինանսական և վարչական կառավարման, բյուջետային, ինչպես նաև դատական դասի կրթության և վերապատրաստման հարցերի լուծման մեջ:

Եվրոպական մայրցամաքում գործում է Մագիստրատուրայի Բարձրագույն խորհրդի կազմավորման և գործունեության երկու իրավական մոդելներ՝ հյուսիսեվրոպական և հարավեվրոպական: Այս տարանջատումը պայմանավորված պետության կառուցվածքի և պետական կառավարման համակարգի առանձնահատկություններով: Հյուսիսեվրոպական երկրներին շարքին են

ՄԱՐՏ 2013 Յ (164)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

դասվում, մասնավորապես, Իշխանիան, Դանիան, Շվեդիան, իսկ հարավեվրոպական երկրների շարքին են դասվում Ֆրանսիան, Իտալիան, Իսպանիան և Պորտուգալիան⁴:

Ֆրանսիայի Մագիստրատուրայի բարձրագույն խորհուրդը կազմված է երկու պալատից: Դրանցից առաջինն իրավասու է դատավորների, իսկ երկրորդը՝ դատախազների առումով: Առաջին պալատը նախագահում է վճարել դատարանի առաջին նախագահը: Նրա կազմի մեջ են մտնում նաև 5 դատավոր և մեկ դատախազ, պետական խորհրդի մեկ ներկայացուցիչ, մեկ փաստաբան, ինչպես նաև վեց մասնագիտացված անձինք, որոնք նշանակվում են համապատասխանաբար հանրապետության նախագահի, Ազգային ժողովի նախագահի, Սենատի նախագահի կողմից: Երկրորդը նախագահում է վճարել դատարանի գլխավոր դատախազը: Նրա կազմի մեջ են մտնում 5 դատախազ, մեկ դատավոր, Պետական խորհրդի մեկ ներկայացուցիչ, մեկ փաստաբան և վեց որակավորված անձինք, որոնք նշանակվում են վերոնշյալ կարգով: Ֆրանսիայում այս մարմինն ստեղծվել է 1883 թվականին, բայց սահմանադրորեն ամրագրվեց միայն 1946թ-ին: Ֆրանսիայի Սահմանադրության 64-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանրապետության նախագահը դատական իշխանության անկախության երաշխավորն է: Այս գործում վերջինիս օգնում է Մագիստրատուրայի բարձրագույն խորհուրդը:

Բեզգիայի Թագավորությունում Արդարադատության բարձրագույն խորհուրդը (**Conseil supérieur de la Justice**) սահմանադրորեն ամրագրվեց 1998 թվականին Բեզգիայի Սահմանադրության 151-րդ հոդվածում, իսկ խորհուրդն իր անդրանիկ նիստը հրավիրեց 2000 թվականին⁵: Այստեղ, Բեզգիայի քաղաքական ղեկավարությունը շատ ավելի հեռու էր գնացել և դրա նպատակը ոչ թե գոտ պետական մարմնի ստեղծումն էր, այլ մի մարմին, որտեղ ներկայացված կլինեին քաղաքացիական հասարակության բոլոր անդամները:

Բեզգիայում դատավորների նշանակման համար պատասխանատու է Բեզգիայի արդարադատության բարձրագույն խորհուրդը, որը բաղկացած է 44 անդամից: Վերջինիս կազմի մեջ են մտնում ֆրանսիախոս կոլեգիայի անդամները (22 անդամ) և նիդեռլանդախոս կոլեգիայի անդամները (22 անդամ), որոնցից յուրաքանչյուրում տասնմեկական մագիստրատներ և ոչ մագիստ-

րատներ: Խորհրդի յուրաքանչյուր կոլեգիայի (ֆրանկոֆոն և նիդեռլանդաֆոն) կազմում գործում է մեկ նշանակումների հանձնաժողով, որի կազմի մեջ են մտնում 14 անդամ՝ 7-ը մագիստրատներ և 7-ը՝ ոչ մագիստրատներ: Այս նշանակման հանձնաժողովները միասին կազմում են ընդհանուր նշանակման հանձնաժողովը: Հանձնաժողովի նախագահի պաշտոնում հանդես են գալիս հաջորդաբար՝ երկու տարի ժամկետով ֆրանսիախոս և հոլանդախոս նշանակման հանձնաժողովների նախագահները: Կարևոր է նշել, որ սկզբում առաջնայնությունը տրվում է ամենատարեց մարդուն: Այս հանձնաժողովը պատրաստում է մասնագիտական որակավորման քննության և դատական կարիերայի ընդունման մրցույթի ծրագրերը, ինչպես նաև պատրաստում է դիրեկտիվներ և ծրագրեր՝ դատական կարիերայի և մագիստրատների շարունակական կրթության համար: Նշանակման հանձնաժողովն իրավասու է մագիստրատների, աշխատակազմի ղեկավարների, մագիստրատների օգնականների, ֆեդերալ մագիստրատների թեկնածությունների առաջադրման, ինչպես նաև վերոնշյալ քննությունների կազմակերպման համար: Բեզգիայի արդարադատության բարձրագույն խորհրդի կազմում գործում է հետաքննության և կարծիքների հանձնաժողով: Յուրաքանչյուր կոլեգիա իր կազմում ունի հետաքննության և կարծիքների հանձնաժողով՝ կազմված 8 անդամից, որոնց կեսը մագիստրատներ են, իսկ մյուս կեսը՝ ոչ մագիստրատներ: Այս հանձնաժողովը քարտուղարության, ընդհանուր ասամբլեայի կամ արդարադատության նախարարի կամ էլ Սենատի ու Ներկայացուցիչների պալատի անդամների մեծամասնության պահանջով պատրաստում է կարծիքներ և առաջարկություններ դատական համակարգի ընդհանուր գործունեության վերաբերյալ, ինչպես նաև այն օրենքների նախագծերի վերաբերյալ, որոնք առնչվում են դատական համակարգի ընդհանուր գործունեության հետ: Վերջինս պատրաստում է առաջարկություններ և հայտնում է կարծիքներ դատական համակարգի միջոցների արդյունավետ օգտագործման վերաբերյալ: Այս մարմինը պատասխանատվություն է կրում վերահսկելու և արդյունավետ միջոցների կիրառմամբ ներքին հսկողություն իրականացնելու դատական համակարգում⁶:

Բեզգիայում արդարադատության բարձրագույն մարմինն ունի իր ինքնուրույն աշխատա-

կազմը, որի անդամներին ընտրում է հենց խորհրդի անդամների կողմից: Երկու հիմնական գործառույթ (preoccupation) է իրականացնում այս մարմինը Բեղգիայում: Առաջին գործառույթն այն է, որ նա պետք է ուշադիր լինի մարդու իրավունքների, հատկապես դատավարությանը մասնակցող անձանց իրավունքների պաշտպանության նկատմամբ և երկրորդ՝ ապահովի իշխանությունների հավասարակշռությունը, ինչպես նաև արդյունավետ համագործակցությունը վերջիններիս հետ: Բեղգիայի Հանրապետության արդարադատության բարձրագույն խորհրդի կառավարման ծրագրի համաձայն՝ այս խորհրդի նպատակն է ստեղծել անհրաժեշտ պայմաններ, որոնք թույլ կտան իրականացնել հետևյալ կարևոր պահանջները՝

1. դատավորի թափուր տեղերի համար ներկայացնել առավել հմուտ թեկնածուներ,

2. միջոցներ ձեռնարկել, որոնք կնպաստեն կազմակերպության արդյունավետ կառավարմանը,

3. դատական համակարգի գործունեության արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված առաջարկություններ մշակելու նպատակով՝ իրականացնել աուդիտներ և այլ բնույթի հսկողություններ,

4. քննարկելով դիմում-բողոքները, կազմել կառուցվածքային և անձնակազմ բնույթի առաջարկություններ:

Հետաքրքիր է նաև Բուլղարիայի Հանրապետության օրինակը: Այսպես, Բուլղարիայի 1991 թվականին ընդունված Սահմանադրության 130-րդ հոդվածի համաձայն՝ Բուլղարիայի բարձրագույն դատական խորհուրդը բաղկացած է 25 անդամից: Պետք է նշել, որ բարձրագույն վճարել դատարանի նախագահը, բարձրագույն վարչական դատարանի նախագահը և գլխավոր դատախազը հանդիսանում են այս մարմնի անդամ ի պաշտոնե: Մնացած անդամներն ընտրվում են այն իրավաբաններից, որոնք ունեն բարձր պրոֆեսիոնալիզմ, բարոյական բարձր հատկանիշներ և նվազագույնը 15 տարվա իրավաբանի աշխատանքային փորձ: Նրանցից կեսն ընտրվում է Ազգային ժողովի կողմից, իսկ մյուս կեսը՝ ընտրվում են դատական մարմինների կողմից 5 տարի ժամկետով: Այս մարմինը նախագահում է արդարադատության նախարարը, որը սակայն չի մասնակցում խորհրդի քվեարկություններին:՝

Հետաքրքրական է նաև հետխորհրդային

մեկ այլ պետության՝ Ուկրաինայի արդարադատության խորհրդի կազմավորման կարգը: Արդարադատության բարձրագույն խորհրդի իրավական կարգավիճակը սահմանվում է Ուկրաինայի Սահմանադրությամբ և «Արդարադատության բարձրագույն խորհրդի մասին» օրենքով: Ուկրաինայի Սահմանադրության համաձայն՝ նշված մարմինը կազմված է 20 անդամից: Ուկրաինայի Բարձրագույն ռաբան, երկրի նախագահը, Ուկրաինայի դատավորների համաժողովը, Ուկրաինայի փաստաբանների համագումարը, իրավաբանական բարձրագույն հաստատությունների և գիտական հիմնարկների ներկայացուցիչների համագումարը խորհրդի կազմում նշանակում են յուրաքանչյուրը երեքական անդամ, իսկ համաուկրաինական դատախազական աշխատակիցների համաժողովը երկու անդամ: Խորհրդի անդամ են ի պաշտոնե նաև Ուկրաինայի գերագույն դատարանի նախագահը, երկրի արդարադատության նախարարը և գլխավոր դատախազը: Վերոհիշյալ օրենքի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ խորհրդի անդամ չեն կարող լինել դատարանի կողմից անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչված անձինք, ինչպես նաև նրանք, ովքեր ունեն չհանված կամ չմարված դատականություն:

Հետխորհրդային երկրներից Վրաստանում Արդարադատության խորհուրդը հիմնվել է դատական բարեփոխում իրականացնելու վերաբերյալ առաջարկություններ մշակելու նպատակով: Այն Վրաստանի նախագահին առընթեր խորհրդակցական մարմին է: Արդարադատության խորհուրդը բաղկացած է 12 անդամից, որոնցից 4-ին նշանակում է Վրաստանի նախագահը, 4-ին ընտրում է խորհրդարանը: Սեկ անդամին նշանակում է Վրաստանի Գերագույն դատարանը: Ի պաշտոնե Արդարադատության խորհրդի անդամ են Վրաստանի, Աբխազիայի և Աջարիայի ինքնավար հանրապետությունների նախագահները: Վրաստանի արդարադատության խորհրդի անդամ կարող են դառնալ երկրի 25 տարին լրացած և բարձրագույն իրավաբանական կրթություն ունեցող յուրաքանչյուր քաղաքացի: Նրանք ընտրվում են երեք տարի ժամկետով: Խորհուրդը ղեկավարում է խորհրդի քարտուղարը, որն ընտրվում է Արդարադատության խորհրդի անդամների և իր պաշտոնում նշանակվում Վրաստանի նախագահի կողմից: Այդ պաշտոնը զբաղեցնելու իրավունք չունեն Արդարադատու-

թյան նախարարը և խորհրդարանի անդամը⁹:

Հաշվի առնելով Մագիստրատուրայի բարձրագույն խորհրդի կազմավորման կարգը, ինչպես նաև պետական իշխանության տարբեր թևերի ներգրավվածության աստիճանը՝ պարզ է դառնում, թե ինչպիսի մարմին է այն՝ վարչական, թե քաղաքական, մտնում է այն դատական համակարգի մեջ, թե հանդիսանում է անկախ պետական մարմին: Տեսության մեջ տարածված է խորհրդի որպես պետական մարմնի կազմավորման երեք մոտեցում՝ **քաղաքական** (Բուսպմիա), **պրոֆեսիոնալ** (Բուսլիա) կամ **խառը** (Ֆրանսիա): Համեմատական իրավունքը և իրավակիրառ պրակտիկան ցույց է տալիս, որ երբ խորհուրդն ամբողջությամբ, ուղղակի կամ անուղղակի ձևով կազմավորվում է գործադիր իշխանության կողմից, ապա մենք վտանգի տակ ենք դնում դատավորների գործունեության համար նախատեսված երաշխիքները և այս ամենը համատեղելի չէ իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի հետ: Երբ խորհուրդն ամբողջությամբ ընտրվում է խորհրդարանի կողմից, ապա առկա է լինում որևէ քաղաքականացման վտանգը: Երբ խորհուրդը ձևավորվում է միայն դատավորներից, ապա այստեղ էլ այն դառնում է կենտրոնացված մարմին և պետության շահերի ընդհանուր պատկերացում չկա այստեղ:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ համեմատական վերլուծության հիման վրա, ինչպես նաև հաշվի առնելով Հայաստանում առկա իրականությունը՝ ՀՀ արդարադատության խորհրդի կազմավորման կարգի կատարելագործման և գործունեության արդյունավետության բարձրացման նպատակով առաջարկում ենք հետևյալը.

- ՀՀ ԱԽ-ն հիմնականում պետք է կազմված լինի պրոֆեսիոնալ իրավաբաններից, համապարանական պրոֆեսորներից, փաստաբաններից, հոգեբաններից, երկար տարիներ դատավորի աշխատանքային փորձ ունեցող անձանցից: Վերջինս կօգնի նաև հասարակության լայն շերտերի դատական իշխանության նկատմամբ իրակացնել հասարակական վերահսկողություն: Իսկ այ-

սօր ՀՀ արդարադատության խորհրդի կազմում դատավորները մեծամասնություն են կազմում: Այս ամենը նպաստում է դատական իշխանությունը դատավորների ձեռքում կենտրոնացնելուն:

- Խորհրդի կազմում պետք ստեղծվեն առանձնացված ստորաբաժանումներ, որոնք պատասխանատու կլինեն համապատասխանաբար դատավորների նշանակման, նրանց առաջխաղացման, կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցերի համար:

- ԱԽ-ի գործունեության արդյունավետության, ինչպես նաև խորհրդի աշխատանքների համակարգվածության և ճիշտ կազմակերպման նպատակով խորհրդի կազմում պետք է ստեղծվի համապատասխան աշխատակազմ, այլ ոչ թե վերջինիս գործառույթները պետք է իրականացվի վճռաբեկ դատարանի կազմում գործող դատական ղեկավարամենտի կողմից:

- Արդարադատության խորհուրդը դատարանների կազմակերպման և գործունեության հարցում պետք է ունենա ծանրակշիռ և առաջնային դերակատարում, իսկ իր կողմից ընդունված որոշումները պետք է կրեն ոչ թե խորհրդատվական բնույթ, այլ իմպերատիվ բնույթ:

- ՀՀ ԱԽ-ն պետք է ունենա իր պաշտոնական էլեկտրոնային կայքը, որտեղ համընդգրկուն ձևով ներկայացված կլինեն խորհրդի գործունեությանն առնչվող ցանկացած տեղեկատվություն:

- ԱԽ-ն պետք է ակտիվ համագործակցություն ծավալի աշխարհի տարբեր երկրների Մագիստրատուրայի բարձագույն խորհուրդների հետ, ինչը կնպաստի առկա լավագույն փորձի փոխանակմանը:

- ՀՀ ԱԽ-ն պետք է ունենա յուրաքանչյուր տարվա համար իր գործողությունների ծրագիրը, ինչպես նաև համապատասխան օրենսդրական բարեփոխումների արդյունքում հնարավորություն ունենա յուրաքանչյուր տարվա ավարտին հանդես գալու հաշվետու զեկույցով:

1. Конституция Украины, Казахстана, Республики Молдова в кн.: «Новые Конституции стран СНГ и Балтии, сборник документов. М., 1998.
2. http://rapsinews.ru/legislation_news/20111118/257499709.htm.
3. Voermans W. Councils for the judiciary in EU countries, European Commission, TAIEX, Tilburg University, Scoordijk Institute, June, 1999, p. 7.
4. Voermans W. Councils for the judiciary in EU

countries, European Commission, TAIEX, Tilburg University, Scoordijk Institute, June, 1999, p. 11.
5. <http://www.hrj.be/fr/content/historique>.
6. <http://www.csj.be/FR/index.htm>.
7. Renoux T.S. Les Conseils superieurs de la magistrature en Europe, Paris, 1999, p. 167.
8. Մաֆայան Գ.Հ. Եվրոպական երկրների և ԱՄՆ դատական համակարգերը, Իրավունք, 2006, էջ 624:
9. Մաֆայան Գ.Հ. նույն տեղում, էջ 534:

Հրաշիկ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

ԳՄՀԸ (GIZ) «Հարավային Կովկասում իրավական և դատական բարեփոխումների համար խորհրդատվություն» ծրագրի փորձագետ

ՄԻԶԱՉԳԱՅԻՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ

ՄՇՏԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ

ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՍՏԱՏՈՒՏԻ 38-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈՒ

Առաջին մշտական միջազգային դատական մարմինը, որն ուներ ընդհանուր իրավասություն, եղել է Ազգերի լիգայի Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանը,¹ որը ստեղծվել է Ազգերի լիգայի կանոնադրության հիման վրա և գործունեությունը սկսել 1922 թվականին: Այդ դատարանն ուներ ընդհանուր իրավասություն և գործեց մինչև 1946 թվականը: Իր գործունեության ընթացքում այդ միջազգային դատարանը քննեց 29 գործ և ներկայացրեց 27 խորհրդատվական կարծիք: Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի գործունեությունը, անշուշտ, մեծապես նպաստեց միջազգային իրավունքի զարգացմանը:

Արդեն շուրջ մեկ դար է անցել Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի ստեղծվելուց ի վեր: Ընդ որում, այդ դատարանը լուծարվեց 1946 թվականին, որին փոխարինեց այդ դատարանի իրավահաջորդը՝ ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանը:

Միջազգային իրավունքի զարգացումը հանգեցրեց բազմաթիվ միջազգային մշտական և ժամանակավոր դատարանների ստեղծմանը, որոնց մի մասն ունիվերսալ է, մյուսը՝ տարածաշրջանային, և որոնք տարբերվում են միմյանցից իրենց իրավասության շրջանակներով: Այսպես՝ մշտապես գործող միջազգային դատարաններից են՝

- ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանը, որը անվանվում է նաև Համաշխարհային դատարան և քննում է ունիվերսալ բնույթի վեճեր:²

- Միջազգային քրեական դատարանը,

որն առաջին մշտական միջազգային քրեական դատարանն է՝ ստեղծված հիմնադիր պայմանագրի՝ Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի ստատուտի հիման վրա և սկսել է գործել 2002 թվականի հուլիսի 1-ից, երբ ուժի մեջ մտավ վերոհիշյալ ստատուտը: Այն քննում է միմիայն քրեական գործեր:³

- Միջազգային արբիտրաժային դատարանը, որը հիմնադրվել է 1899 թվականին Միջազգային վեճերի խաղաղ լուծման վերաբերյալ Հաագայի կոնվենցիայի 20-29-րդ հոդվածների հիման վրա և քննում է ունիվերսալ գործեր:⁴

- Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության շրջանակներում գործող Վեճերի լուծման հաստուկ մարմինը, որը գործում է 1995 թվականից և լուծում է Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության անդամ պետությունների միջև առաջացած առևտրային վեճերը:⁵

- Ծովային իրավունքի միջազգային տրիբունալը, որը ստեղծվել է 1982 թվականի ՄԱԿ-ի Ծովային իրավունքի մասին կոնվենցիայի հիման վրա:

- Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, որը ստեղծվել է 1950 թվականի նոյեմբերի 4-ին Հռոմում ընդունված Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 19-րդ հոդվածի հիման վրա:⁶

- Եվրոպական միության Արդարադատության դատարանը, որը ստեղծվել է 1952 թվականին: Այն Եվրոպական միությունում բարձրագույն դատական ատյանն է՝ կոչված լուծելու Եվրոպական միության իրավունքի

հետ կապված վեճերը:⁷

- Մարդու և ժողովուրդների իրավունքների աֆրիկյան դատարանը, որը տարածաշրջանային միջազգային դատարան է՝ կոչված պահպանելու Աֆրիկյան Սիոթյան պետությունների վարքագծի համապատասխանությունը Մարդու և ժողովուրդների իրավունքների աֆրիկյան խարտիայի դրույթներին:⁸

- Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարանը, որը ստեղծվել է 1979 թվականին՝ Ամերիկյան պետությունների կազմակերպության շրջանակներում մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու համար:⁹

Միջազգային դատարանների այս ցանկը կարելի է շարունակել և ավելացնել տասնյակ այլ միջազգային դատարանների անուններ: Այսպես բազմաթիվ միջազգային դատարանների գոյությունը վկայում է ոչ միայն միջազգային իրավունքի դերի և կշռի բարձրացման, այլ ամենից առաջ հենց իրենց՝ միջազգային դատարանների՝ միջազգային իրավունքում դերակատարության աննախադեպ բարձրացման մասին՝ ի տարբերություն 20-րդ դարի սկզբի, երբ նոր ստեղծվում էին միջազգային ունիվերսալ դատական մարմիններ: Այլ կերպ ասած՝ փոխվել է նաև միջազգային դատարանների որոշումների կշիռը միջազգային իրավունքի զարգացման ոլորտում:

Ինչպես արդեն նշվել է, առաջին մշտական ունիվերսալ միջազգային դատարանը եղել է Ազգերի լիգայի Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանը: Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի ստեղծումը նախատեսված էր Ազգերի Լիգայի դաշնագրով, որն ուժի մեջ մտավ 1920 թվականի հունվարի 10-ին և որոշակի փոփոխությունների ենթարկվեց 1924 թվականին: Մասնավորապես՝ Դաշնագրի 14-րդ հոդվածը սահմանում էր. «Ազգերի լիգայի խորհուրդը պարտավոր է մշակել և Ազգերի լիգայի անդամ պետություններին ներկայացնել նախագիծ Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի հիմնադրման վերաբերյալ: Այդ դատարանն իրավասու է լինելու լսել և լուծել ցանկացած միջազգային բնույթի վեճ, որը կողմերը ներ-

կայացնեն դատարանին: Դատարանը կարող է խորհրդատվական կարծիք տրամադրել Խորհրդի կամ Ասամբլեայի կողմից իրեն ներկայացրած ցանկացած վեճի կամ հարցի վերաբերյալ»:¹⁰

Այն, թե ինչպիսին էր Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի որոշումների կարգավիճակը, կարելի է ուսումնասիրել հենց դատարանի կանոնադրությունում, որն ընդունվել է 1920 թվականի դեկտեմբերի 16-ին և ապա փոփոխությունների ենթարկվել 1929 թվականի սեպտեմբերի 14-ի արձանագրությամբ:¹¹

Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանը բաղկացած էր 15 դատավորից, որոնք ընտրվում էին Ազգերի լիգայի Խորհրդի և Ասամբլեայի կողմից:

Դատարանի կանոնադրության 36-րդ հոդվածը սահմանում էր. «Դատարանի իրավասությունը ներառում է բոլոր այն գործերը, որոնք կողմերը ներկայացնում են դատարանին, ինչպես նաև բոլոր հարցերը, որոնք կարգավորված են ուժի մեջ գտնվող պայմանագրերով և կոնվենցիաներով»: Ընդ որում, նույն հոդվածում սահմանվում էր, որ Ազգերի լիգայի անդամ պետությունները, ինչպես նաև Ազգերի լիգայի դաշնագրի արձանագրությամբ նախատեսված պետությունները կարող էին ցանկացած ժամանակ հայտարարել, որ նրանք ճանաչում են դատարանի պարտադիր իրավասությունը ցանկացած այլ անդամ պետության առնչությամբ, եթե վերջինս ևս հայտարարել է դատարանի պարտադիր իրավասությունը ճանաչելու մասին: Այդ պարագայում դատարանի պարտադիր իրավասությունը ճանաչվում էր բոլոր իրավական այն վեճերի նկատմամբ, որոնք վերաբերում էին՝

1. պայմանագրի մեկնաբանությանը,
2. միջազգային իրավունքին առնչվող որևէ հարցի,
3. որևէ այնպիսի փաստի գոյությանը, որը, եթե հաստատվի, կառաջացնի միջազգային իրավունքի խախտում,
4. այն հատուցման բնույթին ու չափին, որը պետք է կատարվի միջազգային պարտավորության խախտման համար:

Միջազգային իրավունք

Սակայն սույն հոդվածի շրջանակներում շատ մեծ կարևորություն է ներկայացնում Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի կանոնադրության հատկապես 38-րդ հոդվածի վերլուծությունը, որը սահմանում էր. «Դատարանը կիրառում է՝

1. միջազգային կոնվենցիաները, ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հատուկ, որոնք սահմանում են վիճող պետությունների կողմից հստակորեն ճանաչված կանոններ,

2. միջազգային սովորույթը՝ որպես համընդհանուր պրակտիկայի սպասույց՝ ճանաչված որպես իրավունք,

3. քաղաքակիրթ ազգերի կողմից ճանաչված իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները,

4. 59-րդ հոդվածի դրույթների համապատասխան՝ դատական որոշումները և տարբեր ազգությունների հանրային իրավունքի բնագավառի առավել որակյալ մասնագետների հայեցակարգերը՝ որպես օժանդակ միջոց իրավունքի կանոնների սահմանման համար»:

Պետք է նշել, որ 38-րդ հոդվածի բովանդակությունը պահպանվեց հետագայում արդեն ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի կանոնադրությունում:

38-րդ հոդվածը դարձել է միջազգային իրավունքում բազմաթիվ բանավեճերի առարկա: Նախ՝ միջազգային իրավունքում տեսաբանների գերակշիռ մասն այն կարծիքին է, որ 38-րդ հոդվածում սահմանված են միջազգային իրավունքի աղբյուրները: Այլ է հարցը, թե արդյոք 38-րդ հոդվածում սահմանված է միջազգային իրավունքի աղբյուրների սպառիչ ցանկը, թե ոչ: Նաև, բազմաթիվ վերլուծությունների առարկա է դարձել այն հարցը, թե արդյոք առկա է աստիճանակարգություն 38-րդ հոդվածում սահմանված աղբյուրների միջև, թե ոչ: Սակայն սույն ատենախոսության շրջանակներում գերակա նշանակություն է ձեռք բերում հատկապես 38-րդ հոդվածի առաջին մասի 4-րդ կետը, ըստ որի. «Դատարանը կիրառում է, 59-րդ հոդվածի դրույթների համապատասխան, դատական որոշումները և տարբեր ազգությունների հանրային իրավունքի բնագավառի առավել որակյալ մասնագետների հայեցակարգերը՝

որպես օժանդակ միջոց իրավունքի կանոնների սահմանման համար»: 38-րդ հոդվածի 4-րդ կետի բովանդակությունը համակողմանիորեն վերլուծելու համար նախ հարկ ենք համարում անդրադառնալ Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի կանոնադրության նախագծման և ընդունման աշխատանքներին:

Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի կանոնադրությունը մշակելու համար 1920 թվականին ստեղծվեց իրավաբանների խորհրդատվական խումբ: Այդ խմբի կազմի մեջ էին մտնում մի շարք հայտնի իրավաբաններ, որոնք ունեին տարբեր մոտեցումներ հետագայում ստեղծվելիք Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի կանոնադրության վերաբերյալ: Իրավաբանների խորհրդատվական խումբը կազմված էր 10 անդամներից, որոնց մեծ մասը Սայրցամաքային իրավական համակարգը ներկայացնող մասնագետներ էին: Իրավաբանների խորհրդատվական խմբի կազմի մեջ էին մտնում Մինեիլո Արատին (Ճապոնիա), Ռաֆայել Ալտամիրան (Իսպանիա), Զոլվիս Բեյլիաբրան (Բրազիլիա), Բարոն Դեսկամբը (Բելգիա), Ֆրանսիս Հագերուսը (Նորվեգիա), Ալբերտ դե Լասպոլեյը (Ֆրանսիա), դոկտոր Լոդերը (Նիդերլանդներ), Լորդ Ֆիլմորը (Բրիտանական կայսրություն), Արթուրո Բիչի-Բուսատին (Իտալիա) և Էլիու Բուրը (Միացյալ Նահանգներ):¹² Փաստորեն Իրավաբանների խորհրդատվական խմբի կազմում Իրավունքի ընդհանուր համակարգը ներկայացնող ընդամենը երկու իրավաբան կար: Կարծում ենք, որ այս փաստը ևս որոշակի ազդեցություն է ունեցել սպասադատարանի իրավասությունները սահմանելիս:

Հերշ Լամբերտիսիսը¹³ նշում է. «Իր սեփական որոշումներով միջազգային իրավունքը զարգացնող տրիբունալի ստեղծման անհրաժեշտությունն իրապես մշտական միջազգային դատարան ստեղծելու դրոյի ուժն էր. այնպիսի մի դատարան, որը կտարբերվեր միջազգային արբիտրաժային դատարանից»:¹⁴ Նույն հեղինակը հետագայում իր աշ-

խատություններից¹⁵ մեկում նշում է. «Չնայած Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի ստեղծման հիմնական պատճառը իր շարունակական բնույթով միջազգային իրավունքի զարգացումը երաշխավորող տրիբունալի անհրաժեշտությունն էր, հնարավոր է, որ պետական գործիչներն ու իրավաբանները, ովքեր 1920 թվականին կազմեցին դատարանի կանոնադրության մախազիժը, ամբողջությամբ չէին գնահատել այս ուղղությամբ դատարանի գործունեության բոլոր հնարավորությունները»:

Իրավաբանների խորհրդատվական խմբի աշխատանքների արձանագրությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ խմբում չնայած մեծամասնությունը համաձայն էր այն հարցում, որ դատավորները միայն հռչակում են օրենքը, սակայն կային նաև այլ հակառակ կարծիքներ: Նշելով, որ դատավորները միայն հռչակում են իրավունքն այնպիսին, ինչպիսին այն կա՝ պրոֆեսոր Լապոլադելը նշում է. «Օգտակար կլինեն հատուկ նշել, որ Դատարանը չի գործում որպես օրենսդիր: Չպետք է թույլ տալ, որ այս առումով Արբիտրաժային դատարանին ուղղված քննադատությունը կիրառվի նաև նոր Դատարանի նկատմամբ»:¹⁶ Այսպիսով, պրոֆեսոր Լապոլադելը, նշելով, որ Արբիտրաժային դատարանին քննադատել են իրավաստեղծ գործառույթներ իրականացնելու համար, միգուցե փորձում էր ընդգծել, որ շատ դժվար է լինելու Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանին գերծ պահել իրավաստեղծ գործունեությունից: Պատահական չէ, որ պրոֆեսոր Լապոլադելն առաջարկեց, որ ստեղծվելիք դատարանի կանոնադրությունում հստակ նշվի, որ դատարանը չպետք է գործի որպես օրենսդիր, բայց նրա առաջարկությունը չընդունվեց:¹⁷

Ինչպես արդեն նշվել է, Իրավաբանների խորհրդատվական խմբի անդամները չունեին ամբողջական, միասնական կարծիք ստեղծվելիք դատարանի իրավասությունների վերաբերյալ, մասնավորապես՝ թե արդյոք դատարանը միայն ամրագրելու է, հռչակելու է գոյություն ունեցող իրավունքը, թե նաև ստեղծելու է իրավունքի նոր կանոններ իր

որոշումներում: Հետաքրքիր է, որ պրոֆեսոր Լորդ Ֆիլինդորը, ով ներկայացնում էր Ընդհանուր իրավունքի համակարգը՝ լինելով Բրիտանական կայսրությունից, Իրավաբանների խորհրդատվական խմբի նիստերից մեկի ժամանակ նշել է. «Դատական որոշումներն ամրագրում են, սակայն չեն ստեղծում իրավունք»:¹⁸ Մոհամեդ Շահաբուդեները¹⁹, հետագայում մեկնաբանելով պրոֆեսոր Ֆիլինդորի միտքը, նշում է, որ պրոֆեսոր Ֆիլինդորի տեսական ըմբռնումը դատական որոշումների կայացման գործընթացի բնույթի վերաբերյալ, հավանաբար, արդեն ասյրել էր իր դարը և սկստուալ չէր:²⁰

Իրավաբանների խորհրդատվական խմբին ներկայացված որոշ նախագծեր նախատեսում էին ստեղծվելիք դատարանի կողմից միջազգային իրավունքի նորմեր ստեղծելու հնարավորություն: Այսպես, Դանիալի, Նորվեգիայի և Շվեդիայի կողմից ներկայացված նախագծի 27-րդ հոդվածը սահմանում էր. «Ընդհանուր ճանաչված կանոնների բացակայության դեպքում, Դատարանը պարտավոր է հիմնավորել իր որոշումը իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով»:²¹ Այս հոդվածին որպես այլընտրանք էր ներկայացվել մեկ այլ հոդված, որը սահմանում էր. «Համապատասխան դրույթի բացակայության դեպքում Դատարանը պարտավոր է գործը լուծել միջազգային իրավունքի սահմանված կանոններին համապատասխան, իսկ եթե այդպիսի կանոններ չկան, Դատարանը որոշում կկայացնի՝ հիմնվելով այն կանոնների վրա, որոնք իր կարծիքով պետք է լինեն միջազգային իրավունքի կանոններ»:²²

Դանիայի կողմից առանձին ներկայացված նախագծի 15-րդ հոդվածը սահմանում էր. «Եթե Դատարան ներկայացված վեճը պետք է լուծվի երկու կողմերի միջև գործող պայմանագրին համապատասխան, սակայն Դատարանն իր որոշումը կայացնում է այդ պայմանագրի հիման վրա: Եթե այդպիսի պայմանագիր չկա, Դատարանը պարտավոր է կիրառել միջազգային իրավունքի կանոնները, իսկ եթե այդպիսի կանոններ էլ չկան, սակայն Դատարանը որոշում է կայաց-

Միջազգային իրավունք

նում՝ հիմնվելով նրա վրա, ինչը Դատարանի կարծիքով պետք է լինի միջազգային իրավունքի կանոն»:²³

Նորվեգական նախագծի 15-րդ հոդվածը սահմանում էր. «Եթե Դատարան ներկայացված գործը կարգավորվում է կողմերի միջև կնքված պայմանագրով, ապա Դատարանը վեճը լուծում է այդ պայմանագրի հիման վրա: Այդպիսի դրույթների բացակայության դեպքում, Դատարանը կիրառում է միջազգային իրավունքի կանոնները, իսկ եթե այդպիսի կանոններ չկան, կիրառվում է այն, ինչը Դատարանի կարծիքով պետք է լինի իրավունք»:²⁴

Շվեդիայի կողմից առանձին ներկայացված նախագիծը սահմանում էր. «Եթե լուծման ենթակա իրավական հարցը նախատեսվել և կարգավորվել է կողմերի միջև կնքված և դեռևս ուժի մեջ գտնվող պայմանագրով, ապա այդպիսի պայմանագիրը պետք է հիմք լինի Դատարանի կողմից որոշում կայացնելու համար: Եթե այդպիսի դրույթներ չկան, Դատարանը պարտավոր է գործը լուծել ժողովուրդների իրավունքի սահմանած կանոններով, իսկ եթե այդ կանոններն ուղեցույց չեն վեճը լուծելու համար, ապա Դատարանը վեճը լուծում է համապատասխան նրան, ինչը Դատարանի կարծիքով պետք է լինի միջազգային իրավունքի կանոն»:²⁵

Շվեդական նախագծում նաև նշվում էր, որ արդարադատության այդպիսի մշտական դատարանը, որը բաղկացած է լինելու հատուկ պատրաստված դատավորներից, ունենալով իր շարունակական աշխատանքի համար անհրաժեշտ փորձառությունը, կկարողանա արդյունավետորեն օժանդակել ժողովուրդների իրավունքի սկզբունքների հետագա զարգացմանը և դրանով իսկ առաջ տանել միջազգային իրավունքի և ընթացակարգի շահերը:²⁶

Դանիայի, Նիդերլանդների, Նորվեգիայի, Շվեդիայի և Շվեյցարիայի կողմից ներկայացված մեկ այլ միասնական նախագծի 2-րդ հոդվածը սահմանում էր. «Երբ Դատարանի կողմից լուծման ենթակա իրավունքի հարցն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն նախա-

տեսված է որևէ պայմանագրով, որը գործում է վեճի կողմերի միջև, ապա այդ պայմանագիրը պետք է դառնա Դատարանի կայացրած որոշման հիմք: Այդպիսի պայմանագրի բացակայության դեպքում Դատարանը պարտավոր է կիրառել միջազգային իրավունքի ճանաչված կանոնները, իսկ եթե այդպիսի կիրառելի կանոններ չկան, Դատարանը որոշում է կայացնում այն կանոններին համապատասխան, որոնք իր կարծիքով պետք է լինեն միջազգային իրավունքի կանոններ»:²⁷

Այս նախագծերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ, այնուամենայնիվ, ենթադրվել է, որ ստեղծվելիք միջազգային դատարանը երբեմն անխուսափելիորեն կանգնելու է միջազգային իրավունքի կանոններ ստեղծելու անհրաժեշտության առջև:²⁸

Ինչ վերաբերում է Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի կոնկրետ 38-րդ հոդվածին, որը նախագծում 35-րդն էր, ապա եղել են մի քանի նախնական տարբերակներ: Այսպես, Իրավաբանների խորհրդատվական խմբի անդամներից Դեսկամպի առաջարկած տարբերակն ուներ հետևյալ բովանդակությունը. «Դատավորը պարտավոր է կիրառել հետևյալ կանոնները միջազգային վեճեր լուծելիս հետևյալ հերթականությամբ.

1. պայմանագրային միջազգային իրավունք՝ ընդհանուր կամ հատուկ կանոններ, որոնք ընդունվել են պետությունների կողմից,
2. միջազգային սովորույթը, որն իրենից ներկայացնում է ազգերի միջև առկա պրակտիկա՝ ճանաչված որպես օրենք,
3. միջազգային իրավունքի կանոնները, որոնք ճանաչվել են քաղաքակիրթ ազգերի կողմից,
4. միջազգային դատական պրակտիկան՝ որպես իրավունքի կիրառման և զարգացման միջոց»:²⁹

Իրավաբանների խորհրդատվական խմբից Լորդ Ֆիլմորն ու Ռուբը ներկայացրին 38-րդ հոդվածի մեկ այլ տարբերակ, որն իր բովանդակությամբ ավելի մոտ էր 38-րդ հոդվածի ներկայիս ձևակերպմանը, քան Դեսկամպի ներկայացրած տարբերակը: Այսպես,

տեքստը հետևյալ կերպ էր ձևակերպված. «Դատարանը միջազգային վեճեր լուծելիս պարտավոր է իր իրավասության սահմաններում կիրառել կանոնները հետևյալ հերթակարգով»:

1. Միջազգային պայմանագրային իրավունքը, ընդհանուր կամ հատուկ. կանոններ, որոնք ընդունված են վեճի կողմ պետությունների կողմից.

2. միջազգային սովորույթը, որն իրենից ներկայացնում է ազգերի միջև առկա պրակտիկա՝ ճանաչված որպես օրենք.

3. քաղաքակիրթ ազգերի կողմից ճանաչված իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները.

4. դատական որոշումների հեղինակությունն ու տեսաբանների կարծիքները, որպես իրավունքի կիրառման և զարգացման միջոց»:³⁰

Վերջնական քննարկումներից հետո, ի վերջո, ընդունվեց Լորդ Ֆիլմորի առաջարկած մտքին համապատասխան ձևակերպում: Լորդ Ֆիլմորը քննարկումների ժամանակ նշեց. «Դատական որոշումներն ամրագրում են, բայց չեն ստեղծում իրավունք»³¹: Արդյունքում 38-րդ հոդվածի ձևակերպումն ստացավ հետևյալ տեսքը. «Դատարանը հաշվի է առնելու դատական որոշումները և տարբեր ազգերի ամենաբարձր որակավորում ունեցող տեսաբանների տեսությունները

որպես օժանդակ միջոցներ՝ իրավունքի կանոններ սահմանելու համար»:³²

*Այսպիսով, Իրավաբանների խորհրդատվական խմբի մեծամասնության կողմից համաձայնություն կայացվեց, որ դատական որոշումները դատարանին հնարավորություն էին տալու գտնել արդեն իսկ գոյություն ունեցող իրավունքը, այլ ոչ թե ստեղծել նոր իրավունք:*³³

Միջազգային դատարանը (Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանը և ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանը) ստեղծվել է որոշակի նպատակներով, որոնք սահմանված են իր կանոնադրությունում, սակայն տարիների ընթացքում այն վերաճել է «իրականացնելու այնպիսի առաջադրանքներ, որոնք ամբողջությամբ չեն համընկնում այն նպատակներին, որոնք կային Դատարանի կանոնադրությունը նախազծողների մտքում Դատարանի ստեղծման ժամանակ»:³⁴

Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի դերակատարությունը չսահմանափակվեց միայն իրեն ներկայացված միջազգային վեճերը լուծելով: Դատարանը մեծապես նպաստեց միջազգային իրավունքի զարգացմանը:³⁵

Այլ հարց է, որ շատ հաճախ դժվար է տարբերակել այն նուրբ գիծը, որտեղ ավարտվում է միջազգային իրավունքի զարգացումը և սկսվում միջազգային իրավունքի ստեղծումը:

1. Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի վերաբերյալ տեղեկատվության ավելի մանրամասն կարելի է ծանոթանալ համացանցի <http://www.icj-cij.org/pcj/index.php?i=9> կայքում:
2. Արդարադատության միջազգային դատարանի վերաբերյալ տեղեկատվության ավելի մանրամասն կարելի է ծանոթանալ համացանցի http://en.wikipedia.org/wiki/International_Court_of_Justice կայքում:
3. Միջազգային քրեական դատարանի վերաբերյալ ավելի մանրամասն կարելի է http://www.icc-cri.int/en_menus/icc/about%20the%20court/Pages/about%20the%20court.aspx կայքում:
4. Միջազգային արդարադատության դատարանի մասին կարելի է ծանոթանալ http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?page_id=363 կայքում:
5. ԱՄՆ-ի վեճեր լուծման մարմնի վերաբերյալ ավելի մանրամասն կարելի է ծանոթանալ http://www.wto.org/english/stratop_e/dispu_e/dispu_e.htm կայքում
6. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի տեքստին կարելի է ծանոթանալ համացանցի http://www.gov.am.u_files/file/kron/EuoroConvent-Arm.pdf կայքում:
7. Եվրոպական միության Արդարադատության դատարանի մասին մանրամասն կարելի է ծանոթանալ http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/court-justice/index_en.htm կայքում:
8. Մարդու և ժողովուրդների իրավունքների վերաբերյալ մանրամասն կարելի է ծանոթանալ <http://www.african-court.org/en/> կայքում:
9. Մարդու իրավունքների միջամերիկյան դատարանի մասին մանրամասն <http://www.oas.org/en/achr/> կայքում:
10. Ազգերի լիգայի դաշնագրի ամրոցական տեքստին (ներառյալ՝ 1924 թվականի փոփոխությունները) կարելի է ծանոթանալ http://avalon.law.yale.edu/20th_century/league.asp կայքում:
11. Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանի կանոնադրության ամբողջական տեքստին կարելի է ծանոթանալ http://www.worldcourts.com/pcj/eng/documents/1920.12.16_statute.htm կայքում:
12. Իրավաբանների խորհրդատվական խմբի վերաբերյալ ավելի մանրամասն կարելի է ծանոթանալ <http://www.worldcourts.com/pcj/eng/statistics.htm> կայքում:
13. ՄԱԿ-ի Միջազգային իրավունքի համընթացող ամբողջ 1952-1954թթ., ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի դատավոր 1955-1960թթ.:
14. *Lauterpacht* The so-called Anglo-American and Continental Schools of Thought in International Law, BYBIL, 12 (1931), p. 59.
15. *Lauterpacht* The Development of International law by the International Court,

Cambridge University Press, 1982, p. 8.
16. Permanent Court of International Justice, Advisory Committee of Jurists, Procès-Verbaux of the Proceedings of the Committee, June 16th-July 24th 1920, with Annexes, (The Hague, 1920), p. 296.
17. Precedent in the World Court, Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Mohamed Shahabuddeen, Cambridge University Press, New York 1996, p. 49.
18. Permanent Court of International Justice, Advisory Committee of Jurists, Procès-Verbaux of the Proceedings of the Committee, June 16th-July 24th 1920, with Annexes, (The Hague, 1920), p. 584.
19. ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի դատավոր 1988-1997թթ.:
20. Precedent in the World Court, Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Mohamed Shahabuddeen, Cambridge University Press, New York 1996, p. 49.
21. Permanent Court of International Justice, Advisory Committee of Jurists, Documents Presented to the Committee Relating to Existing Plans for the Establishment of a Permanent Court of International Justice, HMSO (London, 1920), p. 179.
22. Նույն տեղը:
23. Նույն տեղը, էջ 205:
24. Նույն տեղը, էջ 233:
25. Նույն տեղը, էջ 241:
26. Նույն տեղը, էջ 247:
27. Նույն տեղը, էջ 301:
28. Precedent in the World Court, Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Mohamed Shahabuddeen, Cambridge University Press, New York 1996, p. 52.
29. Permanent Court of International Justice, Advisory Committee of Jurists, Procès-Verbaux of the Proceedings of the Committee, June 16th-July 24th 1920, with Annexes, (The Hague, 1920), p. 306.
30. Նույն տեղը, էջ 344:
31. Նույն տեղը, էջ 584:
32. Նույն տեղը, էջ 620:
33. Precedent in the World Court, Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Mohamed Shahabuddeen, Cambridge University Press, New York 1996, p. 54.
34. Sir Hersch Lauterpacht, supra note 80, p. 5.
35. *Lauterpacht H.* The Development of International Law by the International Court, revised edn (London, Stevens & Sons, 1958); and SM Schwebel, «Reflections on the Role of the International Court of Justice» (1986) 61 Washington Law Review 1061, 1063.

Միջազգային իրավունք

Կարեն ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի դեկանի տեղակալ,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ*

Լատրա ԲԱԴԱԼՅԱՆ

*ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի
ամբիոնի ասպիրանտ*

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՃԱՆԱՉՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋԱՉԳԱՅԻՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Կառավարությունների ճանաչումն էականորեն տարբերվում է պետությունների ճանաչումից: Հասկանալի պատճառներով կառավարությունների ճանաչումն առավել քաղաքականացված ոլորտ է» և առաջին հայացքից վերջինիս իրավական նշանակությունը կարող է թվալ չնչին: Կառավարությունն ինքնին միջազգային իրավունքի սուբյեկտ չէ. առավել տարածված մոտեցման համաձայն՝ այն պետության տարածքն ու բնակչությունն արդյունավետորեն վերահսկող մարդկանց խումբն է, որն ունակ է ներկայացնելու պետությունը միջազգային հարաբերություններում¹: Ուստի, միջազգային իրավունքի գիտությունում ձևավորվել է այն միասնական կարծիքը, որ, ի տարբերություն պետությունների ճանաչման, կառավարությունների ճանաչումը և կառավարության փոփոխությունն առհասարակ չի կարող ոչ մի ազդեցություն ունենալ պետությունների իրավասուբյեկտության վրա. այն անգամ չի կարող ազդել պետության իրավունքների և պարտականությունների ամբողջության վրա²:

Սակայն դրա հետ մեկտեղ կառավարությունների ճանաչման հիմնախնդիրը, չնայած իր քաղաքական բովանդակությանը, կարող է ունենալ էական իրավական հետևանքներ, քանի որ կառավարու-

թյունն այն էական բաղադրատարրն է, որը վերածում է որոշակի տարածքում բնակվող անկազմակերպ բնակչությունը՝ ժողովուրդը, պետության: Պարտադիր են արդյո՞ք պետության համար այն միջազգային պարտավորությունները, որոնք վերջինս ստանձնել է հեղափոխական ճանապարհով ստեղծված, սակայն ժամանակավոր գոյություն ունեցած կառավարության օրոք, կարող է արդյո՞ք ոչ սահմանադրական ճանապարհով ձևավորված կառավարությունը ազատորեն հրաժարվել վիճելի տարածքների նկատմամբ հավակնություններից, օտարել սեփական հողերը, կամ սահմանադրական և ոչ սահմանադրական կառավարությունների միաժամանակյա գոյության պայմաններում, վերջիններից որը պետք է ներկայացնի պետությունը միջազգային դատական ատյաններում և այլ ամբիոններում: Ահա նմանատիպ հարցերի լուծման համար է անհրաժեշտ կառավարությունների ճանաչման իրավական կանոնակարգումը:

Քանի որ պետության շարունակականությունը չի խաթարվում կառավարության փոփոխման դեպքում³, ուստի, ինչպես արդեն նշվեց, կառավարությունների ճանաչումը պետք է համարել պետությունների ճանաչումից լիովին տարբերվող երևույթ: Չնայած որոշ դեպքե-

ՄԱՐՏ 2013 թ 3 (164)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րում դժվար է լինում ասել, թե իրականում կոնկրետ իրավիճակը հանդիսանում է կառավարության փոփոխություն միայն, թե նաև պետության իրավասությունների վրա ազդող հանգամանք⁴: Նման իրավիճակ կարող է առաջանալ, օրինակ, այն դեպքերում, երբ կառավարության փոփոխությունը տեղի է ունենում քաղաքացիական պատերազմի արդյունքում⁵: Այսպես՝ ակնհայտ է, որ քաղաքացիական պատերազմի դեպքում հակակառավարական ուժերն օժտված են որոշակի իշխանական գործառույթներով և հարց է առաջանում, թե այդ իշխանական գործառույթները կարելի է արդյոք համեմատել պետական ինքնիշխանության հետ: Եթե այո, ապա իշխանության փոփոխությունը պետության առանձին տարածքում պետք է որակել որպես նոր միջազգային-իրավական սուբյեկտի առաջացում: Միջազգային իրավունքի գրականությունում այս հարցը չի ստացել դեռևս վերջնական պատասխան, և հեղինակների կարծիքները տարբեր են⁶:

Կարող ենք ասել, որ ելակետայինն այս հարցում հակակառավարական ուժերի նպատակն է: Եթե վերջիններիս նպատակն է անջատումը (սեցեսիան) և նոր ինքնիշխան պետության ձևավորումը, ապա կարելի է ասել, որ իշխանափոխությունը պետության առանձին վերցրած հատվածում կարող է հանգեցնել նոր պետականակերպ սուբյեկտի առաջացմանը: Սակայն վերջինիս՝ պետության վերածվելու համար առկա են էական միջազգային-իրավական դժվարություններ: Ինչպես քննարկվեց առաջին գլխում, պետության ելակետային տարրերից մեկը տարածքի առկայությունն է: Սակայն մյուս կողմից տարածքային հավակնություններ կարող են ներկայացնել միայն պետությունները, ուստի կարելի է ասել, որ այստեղ առաջանում է իրավական փակուղի. մի կողմից պետությունը պետք է ունենա տարածք, իսկ

մյուս կողմից՝ տարածքային հավակնություն կարող է ներկայացնել արդեն ինքնիշխան պետությունը:

Այս փակուղուց կա միայն մեկ ելք՝ ինքնորոշման իրավունքը, որը հնարավորություն է տալիս ոչ պետական կազմավորումներին վերածվել պետության: Այստեղ, իհարկե, առաջնային է դառնում տվյալ հակակառավարական ուժերի վերահսկողության տակ գտնվող տարածքի բնակչության ինքնորոշման սուբյեկտ հանդիսանալու կամ չհանդիսանալու հիմնահարցը: Եթե գործ ունենք մի կառավարության հետ, որը ներկայացնում է ինքնորոշման իրավունքով օժտված ժողովուրդ, ապա վերջինիս ճանաչումը բնականաբար հանգեցնում է նաև նոր պետականության ճանաչմանը:

Իսկ ի՞նչ, եթե նշված սուբյեկտը չի հանդիսանում ժողովուրդ, սակայն կարողանում է ապահովել իր կենսունակությունը. այս դեպքում խնդիրն ավելի է բարդանում և ելակետային է դառնում վերջինիս արդյունավետությունը և մայր պետության հավակնությունների բացակայությունը⁷: Եթե հակակառավարական ուժերն արդյունավետ են և ստիպում են հիմնական իշխանություններին հրաժարվել իրենց նախկինում պատկանող տարածքը վերականգնելու փորձերից, ապա կրկին կարելի է խոսել առանձին պետության ստեղծման մասին, ուստի հակակառավարական ուժերի ճանաչումն այս դեպքում նույնպես հանգեցնում է նաև նոր պետության ճանաչման:

Միջազգային-իրավական մեկ այլ բարդ իրավիճակ կարող է ստեղծվել այն դեպքերում, երբ կայացած և ճանաչված պետության տարածքում ստեղծվում է անարխիկ իրավիճակ և երկու (կամ ավելի) մարտնչող կազմավորումներից ոչ մեկն էլ չի ներկայացնում օրինական ճանապարհով ստեղծված կառավարությունը: Ուստի տրամաբանական հարց է առաջանում, թե արդյո՞ք նման դեպքերում պետության ինքնիշխանությունը

Միջազգային իրավունք

պահպանվում է, և այն շարունակում է գոյություն ունենալ որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտ:

Տեսակետներից մեկի համաձայն՝ պետության իրավասուբյեկտությունը պահպանվում է և շարունակում է գոյություն ունենալ անկախ ժամանակավոր անկարգությունների առկայության՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ անկարգություններն անհիմն չեն երկարաձգվում⁸: Մյուս մոտեցման համաձայն՝ այն կառույցը, որն առավել կայուն է և տիրապետում է տրոհումից հետո առավել լայն միջոցների, հանդիսանում է տրոհված պետության իրավահաջորդը⁹, և, հետևաբար, այս մոտեցման համաձայն՝ իրավասուբյեկտության փոփոխություն տեղի չի ունենում:

Սեկ այլ մոտեցման համաձայն՝ տրոհված պետության յուրաքանչյուր մաս հանդիսանում է առանձին և ինքնուրույն պետություն: Այս մոտեցման կողմնակից Թ.Բաթին պնդում է, որ եթե նախկին պետությունը լինեք բավարար արդյունավետ և ցանկություն ունենար պահպանել իր ինքնությունը, անարխիկ իրավիճակ ընդհանրապես չէր ստեղծվի¹⁰, ուստի հին պետության որպես իրավունքի սուբյեկտի շարունակվող գոյության մասին խոսելը լիովին անտրամաբանական է: Սակայն այս բոլոր տեսական հիմնախնդիրներն առավել խորն ըմբռնելու համար նախ՝ անդրադառնանք կառավարությունների ճանաչման վերաբերյալ գոյություն ունեցող տեսություններին:

Պետությունների միջազգային պրակտիկայում ձևավորվել է կառավարությունների ճանաչումը կանոնակարգող երկու հիմնական տեսություն՝ արդյունավետության և լեգիտիմության: Առաջինը, որը երբեմն կոչվում է նաև de facto կառավարության տեսություն, առաջ է քաշում այն գաղափարը, որ պետության կառավարությունը պետք է ընձեռվի միջազգային-իրավական ճանաչում, եթե այդ կառա-

վարությունն արդյունավետ է՝ անկախ վերջինիս ստեղծման իրավաչափությունից, ներպետական սահմանադրական իրավունքի տեսանկյունից: Ուստի ճանաչող պետությունն, ըստ այս տեսության, ելնում է ոչ թե գաղափարախոսական, տնտեսական, քաղաքական կամ որևէ այլ նկատառումներից, այլ հաշվի է առնում միայն մեկ փաստ՝ ճանաչվող կառավարության արդյունավետությունն ու կենսունակությունը:

Սույն տեսության ամրագրումը գտնում ենք, օրինակ, Միջազգային իրավունքի ինստիտուտի «Նոր պետությունների և նոր կառավարությունների ճանաչման վերաբերյալ բանաձևեր» վերտառությամբ 1936թ. փաստաթղթում, որն ամրագրում է. «Արդեն իսկ ճանաչված պետության նոր կառավարության ճանաչումը ազատ և ինքնակամ գործողություն է, որի միջոցով մեկ կամ ավելի պետություններ ընդունում են, որ որևէ անձ կամ անձանց խումբ ունակ է սեփական կամքը պարտադրելու (bind) այն պետությանը, որը նրանք ցանկանում են ներկայացնել»¹¹:

Համանման կերպ 1943թ. բազմաթիվ հեղինակավոր մասնագետների մասնակցությամբ Լոնդոնում տեղի ունեցած միջազգային իրավունքի կոնֆերանսը, որը նպատակ էր հետապնդում քննարկելու զինված ընդհարումների և պատերազմող կողմերի և կառավարությունների ճանաչման հետ կապված մի շարք վիճահարույց իրավական հարցեր, ընդունեց եզրափակիչ բանաձև, որի համաձայն. «Նոր կառավարությունների ճանաչումը՝ գործող ներպետական օրենսդրության ոտնահարման ճանապարհով իշխանության եկած կառավարությունների ճանաչումը, չպետք է իրականացվի որևէ այլ նկատառումների հիման վրա, բացի ճանաչում որոնող կառավարության արդյունավետությունը, կայունությունը և բնույթը. սակայն այս հանգամանքը չի սահմանափակում որևէ պե-

տության՝ ճանաչված կառավարության հետ քաղաքական նկատառումներով դիվանագիտական հարաբերությունները խզելու կամ այդ հարաբերությունների վերականգնումը հետաձգելու իրավունքը»¹²:

Հ.Լաուտերպախտը, հետևելով միջազգային իրավունքի non liquet սկզբունքին (առանց արգելքի առկա է գործողության ազատություն), նշում է, որ միջազգային իրավունքի ոչ մի նորմ հնարավորություն չի տալիս պետություններին որակելու և պիտակավորելու մեկ այլ պետության տարածքում տեղի ունեցած հեղափոխական գործողությունները իրավունքի տեսանկյունից¹³, հետևաբար մասն կառավարությունների ճանաչումը պետք է հենվի գերազանցապես փաստական, այլ ոչ թե իրավական հանգամանքների վրա: Եվ այդպիսի փաստական հանգամանք, ըստ Լաուտերպախտի, հանդիսանում է արդյունավետությունը: Իսկ ահա ըստ միջազգային իրավունքի մեկ այլ դասական հեղինակ Ջոն Մուրի՝ պետության կառավարության փոփոխությունը պետությունների ներքին գործերի ոլորտին վերաբերող երևույթ է և, հետևաբար, արդյունավետության և կայունության պահպանման դեպքում այն չի կարող որևէ ազդեցություն ունենալ միջազգային ասպարեզում¹⁴:

Միջազգային դատական պրակտիկայում արդյունավետության տեսությունն առավել ցայտուն կերպով ամրագրվել է, այսպես կոչված, «Տինոկո» արբիտրաժային որոշման մեջ¹⁵: Տվյալ գործը վերաբերում էր Կոստա Ռիկայում 1917թ. հունվարին տեղի ունեցած ռազմական հեղաշրջման արդյունքում ստեղծված կառավարության կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորություններին: Երկու տարուց քիչ ավելի գոյատևած այս ռեժիմի օրոք Կոստա Ռիկայում ընդունվեց նոր Սահմանադրություն, և պետությունը ստանձնեց մի

շարք գույքային պարտավորություններ բրիտանական մասնավոր ընկերությունների նկատմամբ: 1919թ. օգոստոսին ռազմական կառավարությունը տապալվեց, և նոր իշխանությունները վերականգնեցին հին Սահմանադրությունը, ինչպես նաև չեղյալ հայտարարեցին ժամանակավոր ռազմական կառավարության կողմից օտարերկրյա մասնավոր ընկերությունների հետ կնքած բոլոր պայմանագրերը: Արդյունքում մի շարք ընկերություններ ներկայացնող Մեծ Բրիտանիայի և Կոստա Ռիկայի նոր կառավարության միջև առաջացած վեճի նպատակով ստեղծվեց արբիտրաժային հատուկ տրիբունալ, որը պետք է վճռեր, թե արդյոք ժամանակավոր ռազմական կառավարության գործողություններն ունեին պարտադիր միջազգային-իրավական հետևանքներ Կոստա Ռիկայի համար՝ ստեղծելով վերջինիս համար պարտավորություններ, որոնցից պետությունն իրավասու չէր միակողմանիորեն հրաժարվել:

Տվյալ գործով արբիտրը գտավ, որ ռազմական կառավարության գործողություններն ստեղծել են միջազգային-իրավական պարտավորություններ Կոստա Ռիկայի համար՝ հաշվի առնելով այդ կառավարության արդյունավետությունը: Միակ արբիտր Ուիլիամ Տաֆտը հատուկ ուշադրություն դարձրեց այն հանգամանքին, որ երկու տարի շարունակ գեներալ Տինոկոյի ռեժիմը իշխել է պետության տարածքում՝ առանց որևէ ներպետական դիմադրության¹⁶: Ավելին, ըստ Ու.Տաֆտի, թեև կառավարության ճանաչումը երրորդ պետությունների կողմից նրա արդյունավետության ընդունման լավագույն ապացույցն է, սակայն կառավարությունը չճանաչելը այս կամ այն պետության կողմից չի կարող ունենալ ոչ մի միջազգային-իրավական նշանակություն, եթե այն չի արտահայտում ողջ միջազգային հանրության դիրքորոշումը¹⁷:

Միջազգային իրավունք

Այստեղ, սակայն, անհրաժեշտ է նշել, որ վերոնշյալ տեսակետներն արտահայտվել են նախքան ինքնորոշման իրավունքի, որպես միջազգային իրավունքի ինքնուրույն սկզբունքի արագընթաց զարգացումը: Մինչդեռ ինքնորոշման իրավունքի ներքին դրսևորումը՝ այսպես կոչված, ներքին ինքնորոշման իրավունքը¹⁸ առաջ է քաշում կոնկրետ իրավական չափանիշներ, որոնց միջոցով պետք է գնահատվի նաև ապստամբ կամ գործող իշխանությունների՝ պետության ժողովուրդը ներկայացնելու հանգամանքը:

Պետությունների պրակտիկան նույնպես գերազանցապես համահունչ է եղել արդյունավետության կամ de facto կառավարության տեսության հետ: Այսպես, օրինակ, ընդհուպ մինչև 20-րդ դարի սկիզբ ԱՄՆ-ի՝ այլ պետությունների կառավարությունները ճանաչելու արդյունավետության տեսության վրա հիմնված պրակտիկան, այնքան կայուն էր, որ մի շարք դեպքերում արտաքին հարաբերությունների մարմինները ճանաչում էին օտարերկրյա կառավարությունները՝ առանց սեփական կառավարության հանձնարարականների սպասելու¹⁹: Այսպես, օրինակ՝ 1848թ. Ֆրանսիայում ԱՄՆ դեսպանը ճանաչեց Ֆրանսիայի ժամանակավոր կառավարությունը՝ նախքան ԱՄՆ կաբինետից հրահանգներ ստանալը²⁰:

Արդյունավետության տեսության դրսևորում է նաև Լատինական Ամերիկայի պետություններում գործող «Էստրադայի դոկտրինը»²¹: 1930թ. Մեքսիկայի Արտաքին գործերի քարտուղար Դոն Ժեներո Էստրադայի կողմից հռչակված այս դոկտրինի համաձայն՝ որևէ պետության տարածքում հեղափոխության կամ իշխանափոխության դեպքում Մեքսիկան չէր պատրաստվում պաշտոնական հայտարարության միջոցով ճանաչել նոր իշխանությունները, այլ շարունակելու էր գործել կոնկրետ պետության հետ,

ինչպես անցյալում՝ մեխանիկորեն ընդունելով նոր իշխանությունները որպես այդ պետության գործող իշխանություններ²²:

Սակայն, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ պետությունները, երբեմն բացառապես քաղաքական նկատառումներից ելնելով, շրջանցել են արդյունավետության տեսության պահանջները (ճանաչելով անարդյունավետ իշխանություններին կամ հակառակը՝ չճանաչելով արդյունավետ իշխանություններին), ստիպել է մի շարք հեղինակների պնդել, թե այս ոլորտում սովորութային նորմերի կարծրացման մասին խոսելն անտեղի է և, հետևաբար, որ կառավարությունների ճանաչման ինստիտուտն ընդհանրապես չի գտնվում իրավական կարգավորման ոլորտում՝ հանդիսանալով սոսկ պետությունների քաղաքական դիրքորոշման դրսևորում²³:

Եվ իրոք պետությունների պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերջինիս բացարձակ միասնականության մասին խոսելն անհնարին է: Օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայի իշխանությունները գերազանցապես հավատարիմ են եղել արդյունավետության տեսությանը, որի առավել ցայտուն դրսևորումներից էր 1868-1875թթ. ընթացքում իրար ետևից Իսպանիայի տարածքում ձևավորված մի քանի հեղափոխական կառավարությունների հաջորդական ճանաչումը²⁴: Դրանով հանդերձ՝ Մեծ Բրիտանիան, մի շարք եվրոպական պետությունների հետ միասին, երկար ժամանակ հրաժարվում էր ճանաչել Ռուսաստանի նոր խորհրդային իշխանությունները: Գրեթե նույնական իրավիճակ ստեղծվել էր նաև Չինաստանում կոմունիստական իշխանությունների հաստատման արդյունքում:

Չնայած պետությունների պրակտիկայում առկա որոշ հակասական դրվագներին՝ նման հակասությունների առկայությունը չի կարող ինքնին սովորութա-

Միջազգային իրավունք

յին նորմերի բացակայության ապացույց հանդիսանալ: Եթե շեղումներն ընդհանուր պրակտիկայից ինքնին բավարար լինեին նրա համար, որպեսզի հնարավոր լիներ խոսել կարծրացած նորմերի բացակայության մասին, ապա միջազգային իրավունքի սովորութային նորմեր երբեք չէին էլ ձևավորվի: Այսպես, պատահական չէ, որ «Նիկարագուայի տարածքում և նրա դեմ ռազմական և ռազմականացված գործողությունների» վերաբերյալ գործում Միջազգային դատարանը նշեց, որ շեղումները կանոններից պետք է դիտարկվեն որպես կանոնների խախտումներ, այլ ոչ թե որպես կանոնի գոյությունը բացառող հանգամանք²⁵:

Ուստի, հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ մեր կողմից պետք է ընդունենք, որ ընդհուպ մինչև XX դարի առաջին կեսն արդյունավետության տեսությունը հանդիսացել է կառավարությունների ճանաչման ոլորտում պետությունների ճնշող մեծամասնության պրակտիկայով հաստատված և կարծրացած սովորութային նորմ²⁶:

XX դարի սկզբից սկսած՝ պետությունների պրակտիկայում նկատվում են որոշակի փոփոխություններ, որոնց արդյունքում տրանսֆորմացիայի և հավելումների է ենթարկվում մաս արդյունավետության տեսությունը՝ լրացվելով երկու նոր հավելյալ չափանիշներով:

Առաջին չափանիշը կառավարության ճանաչումն է իր իսկ ժողովրդի կողմից որոշակի ժողովրդավարական ընթացակարգի միջոցով: Այս գաղափարը զարգացել է նախևառաջ որպես ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության ուղղություն և այնուհետև ընդօրինակվել նաև մի շարք այլ պետությունների կողմից: Այսպես, դեռևս Թոմաս Ջեֆերսոնի խոսքերով, որպեսզի որևէ կառավարություն արժանի լինի ճանաչման, այն պետք է «համահունչ լինի հստակ արտահայտված ժողովրդի կամքին»²⁷: Մույն չափանիշը մի քանի անգամ հիշատակվել է

ԱՄՆ-ի և եվրոպական պետությունների կողմից կառավարությունների de jure ճանաչման ընթացքում: Սակայն կարելի է արդյո՞ք այսօր խոսել ժողովրդավարության՝ որպես կառավարությունների ճանաչման անհրաժեշտ, ելակետային և անօտարելի չափորոշիչի մասին:

Գժվար թե: Այսպես, անհրաժեշտ է նշել, որ չնայած մի շարք հեղինակների տեսական գաղափարներին՝²⁸ միջազգային իրավունքն, ըստ էության, անտարբեր է պետությունների կառավարման ռեժիմի և ձևի նկատմամբ²⁹: Ժողովրդավարությունը՝ որպես կառավարման ձև, չի կարող համարվել միակ ընդունելի այն պարզ պատճառով, որ ժողովրդավարական կառավարման ձևը չի դարձել պետությունների կողմից բացարձակ և համընդհանուր ճանաչման արժանացած պետական ֆորմացիա: Պատահական չէ, որ օրինակ՝ 1970թ. Միջազգային իրավունքի սկզբունքների հռչակագիրն ամրագրում է պետությունների համագործակցության պարտավորությունն անկախ «իրենց քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական համակարգերում առկա տարբերությունների»: Մինչ օրս աշխարհի գրեթե 200 պետություններից միայն շուրջ կեսն է սահմանադրական մակարդակով ընդունում ժողովրդավարական կառավարման ձևը, ուստի այն չի կարող ծառայել որպես իրավական չափանիշ կառավարությունների ճանաչումը կարգավորելու հարցում: Ա.Բրաունլին, օրինակ, պնդում է, որ կառավարությունների ճանաչումը ժողովրդավարության չափանիշի հիման վրա ոչ թե իրավունքի նորմ է, այլ ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության գործիք և մի շարք օրինակներով ցույց է տալիս, որ անգամ Միացյալ Նահանգները հետևողական չեն եղել այս սկզբունքի պահպանման տեսանկյունից և փոխել են իրենց դիրքորոշումները՝ սեփական շահերից ելնելով³⁰: Նման պարագայում, բնականաբար, պետությունների միջև opinio juris-ի

Միջազգային իրավունք

առկայության մասին խոսելը կլիներ բացարձակապես անտեղի:

Քննարկվող մոտեցման առավել ծայրահեղական կողմնակիցների համաձայն՝ ժողովրդավարությունը ոչ միայն պարտադիր միջազգային իրավական նորմ է, այլ նաև վերջինիս բացակայությունը հնարավորություն է տալիս միջազգային հանրության միջամտության համար³¹: Այս մոտեցումներն օգտագործվում էին ԱՄՆ մի շարք ռազմական գործողությունների արդարացման համար, մասնավորապես՝ 1989թ. ԱՄՆ ներխուժումը Պանամա: Սակայն կրկին այս տեսությունը լիակատար հակասության մեջ է ուժի գործադրման կայացած միջազգային-իրավական ռեժիմի հետ³²:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ ժողովրդավարությունը՝ որպես կառավարությունների ճանաչման իրավական չափանիշ, պետք է մերժվի. ժողովրդավարության չափանիշը հանդիսանում է սոսկ մի շարք պետությունների արտաքին քաղաքականության բաղադրամաս:

Արդյունավետության տեսության մեջ վերը հիշատակված փոփոխություններից երկրորդը ճանաչվող կառավարության ունակությունն է ի կատար ածելու և իրացնելու պետության միջազգային-իրավական պարտավորությունները³³: Այս չափանիշի կայացման գործում էական դերակատարություն է ունեցել, նախևառաջ, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների վարած արտաքին քաղաքականությունը, որն ամենայն հավանականությամբ ուղղված է եղել սեփական մասնավոր ընկերությունների արտաքին ներդրումների անվտանգության համար երաշխիքներ ստեղծելուն:

Սակայն փորձեր են արվել նաև ներկայացնելու տվյալ չափանիշի իրավական հիմնավորումներ: Այսպես, 1880թ. ԱՄՆ պետքարտուղար Ուիլիամ Էվարթսը նշել էր. «Թեև Միացյալ Նահանգների դիրքորոշման համաձայն՝ վերջինիս պայմանագրերի և համաձայնագրերի

կողմ հանդիսանում են պետությունները, այլ ոչ թե քաղաքական բնույթ կրող կառավարությունները, միևնույն է, այն սկսկալում է այդ կառավարություններից որոշակի զգոնություն, որպեսզի ԱՄՆ-ի վերաբերմունքը նման կառավարությունների հանդեպ չազդի պետության հետ կապված հարաբերությունների վրա»³⁴:

Թեև պետությունների արտաքին քաղաքականության կառուցման տեսանկյունից նման չափանիշների առաջադրումը մնում և շարունակում է մնալ յուրաքանչյուր առանձին պետության սեփական ընտրությունը, տվյալ (ամենայն հավանականությամբ քաղաքական) սկզբունքն իր տեղն է գտել նաև միջազգային կազմակերպությունների պրակտիկայում՝ նոր պետությունների անդամակցության հարցը որոշելիս:

Այսպես, 1950թ. ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարի Անվտանգության խորհրդի նախագահին ուղղված նամակում³⁵ առաջարկ է արվում նույն պետության տարածքում ձևավորված երկու կառավարությունների անդամակցության հիմնահարցը որոշելիս (ինչպես, օրինակ, Չինաստանի պարագայում) հարցը կարգավորել ՄԱԿ-ի կանոնադրության 4-րդ հոդվածի հետ անալոգիա անցկացնելու միջոցով: Կանոնադրության 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՄԱԿ-ի «անդամակցությունը բաց է ... բոլոր խաղաղասեր պետությունների համար, որոնք կստանձնեն սույն կանոնադրությունը բովանդակող պարտավորությունները և ... կարող են և կամենում են կատարել այդ պարտավորությունները»: Արդյունքում, անալոգիայի համաձայն՝ վերոհիշյալ փաստաթուղթը կոչ է անում ՄԱԿ-ի անդամ պետություններին մեկ պետության տարածքում երկու իրար դեմ պայքարող ռեժիմների ձևավորման պարագայում ընդունել այն կառավարության ներկայացուցչությունը, որն արդյունավետ է, վայելում է պետության ժողովրդի մեծ

մասի հավանությունը և պատրաստ է ուկամենում է արդյունավետորեն ի կատար ածել պետության միջազգային պարտավորությունները³⁶:

Լեզիտիմության տեսության համաձայն՝ պետության իշխանությունների գոյության իրավաչափությունը միջազգային իրավունքում կախված է ոչ թե վերջինիս արդյունավետությունից, այլ կոնկրետ պետությունում գործող ներպետական իրավական համակարգի նորմերին համահունչ ստեղծված լինելուց: Ուստի, այս տեսության համաձայն՝ այն իշխանությունները, որոնք ստեղծվում են ներպետական օրենսդրության նորմերի ոտնահարման ճանապարհով, չեն կարող արժանանալ միջազգային-իրավական ճանաչման: Իհարկե, նախևառաջ պետք է հաշվի առնել, որ տվյալ դեպքում խոսքը գնում է միայն ոչ սահմանադրական ճանապարհով ստեղծված կառավարության ձևավորման մասին. այսինքն՝ հիմնական հարցը, որին փորձում է պատասխանել լեզիտիմության տեսությունը, այն է, թե հեղափոխության ճանապարհով ստեղծված կառավարությունն արտացոլում է ողջ ժողովրդի կամքը, թե ոչ³⁷: Ուստի, պատմականորեն ձևավորված (սահմանադրական կամ այլ ճանապարհով) կառավարության միջազգային-իրավական ճանաչման հիմնահարց սույն տեսության շրջանակներում պարզապես չի կարող բարձրացվել, քանի որ այն ipso facto կհամարվի լեզիտիմ:

Տվյալ տեսությունը պարզեցված կարգով կարելի է բնորոշել. «Ներքին լեզիտիմությունը որոշում է արտաքին լեզիտիմությունը» բանաձևի միջոցով:

Միջազգային իրավունքը չի կանոնակարգում առանձին պետություններում կառավարական ինստիտուտների ստեղծման կարգն ու կանոնը, ուստի ժողովրդավարություն է այդ երկրում, թե տոտալիտար համակարգ, պետական ռեժիմը, միևնույն է, ինքնին չի խախտում

կոնկրետ պետության միջազգային-իրավական պարտավորությունները: Թեև, իհարկե, հավանականությունը, որ տոտալիտար համակարգով իշխանություններ ունեցող պետությունն առավել հակված կլինի խախտելու մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները, միևնույն է, հիմք չէ մնան կառավարության միջազգային իրավաչափության գնահատման համար:

Լեզիտիմության տեսության էական թերություններն ակնհայտ են դառնում բոլոր այն դեպքերում, երբ պետությունների կողմից արվում են վերջինիս կողմից փկացման փորձեր: Այսպես, 1907թ. մի շարք հարավ-ամերիկյան պետությունների կողմից առաջ քաշվեց այն տեսությունը, որի համաձայն՝ ոչ սահմանադրական ճանապարհով ստեղծված կառավարությունները չպետք է ճանաչվեն: Սույն մոտեցումն իր ամրագրումը գտավ Խաղաղության և բարեկամության վերաբերյալ ընդհանուր պայմանագրի 1907թ. Վաշինգտոնում ստորագրված Լրացուցիչ Կոնվենցիայում (Կոստա Ռիկայի, Գուատեմալայի, Հոնդուրասի, Նիկարագուայի և Էլ Սալվադորի միջև), որի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ վերջինիս անդամակցող պետությունների կառավարությունները «չեն ճանաչի հինգ հանրապետություններից որևէ մեկում պետական հեղաշրջման կամ հեղափոխության ճանապարհով իշխանության եկած որևէ այլ կառավարություն, այնքան ժամանակ, որքան ազատ ճանապարհով ընտրված ժողովրդի ներկայացուցիչները չեն վերափոխի պետությունը սահմանադրական ճանապարհով»³⁸: 1923թ. սույն փաստաթղթին անդամակցող պետությունները կնքեցին ևս մեկ պայմանագիր, որի համաձայն՝ անգամ եթե ժողովուրդը սահմանադրական ճանապարհով վերակազմակերպել է սեփական պետությունը, միևնույն է, նոր ձևավորված կառավարությունը չպետք է ճանաչվի մյուս պետությունների կողմից, եթե նա-

Միջազգային իրավունք

խագահը կամ վարչապետը հանդիսանում են հեղափոխական շարժման առաջնորդ կամ հեղափոխության ընթացքում զբաղեցրել են բարձր ռազմահրամանատարական դիրքեր³⁹ (2-րդ հոդված):

Ուիլսոնյան ԱՄՆ-ն թեև չմիացավ սույն փաստաթղթերին, սակայն իր հավանությունն արտահայտեց վերջիններիս նկատմամբ. Ու.Ուիլսոնի նախագահության տարիներին օտարերկրյա պետությունների կառավարությունների ճանաչումը զգալիորեն հենվում էր հենց այս տեսության վրա:

Սակայն տվյալ ուսմունքը բնականաբար հնարավոր չէ համարել ընդհանուր միջազգային իրավունքի մաս: Արտահայտելով միայն մի քանի պետությունների դիրքորոշում՝ այն, ըստ էության, հանդիսանում էր սոսկ փակ իրավական ռեժիմ, որը ծառայում էր որպես վերոնշյալ կոնվենցիաներին անդամակցող պետությունների կառավարությունների կայունության ապահովման գործիք, ինչպես նաև այդ պետությունների ներքին գործերին չմիջամտելու երաշխիք: Ավելին՝ չհամապատասխանելով անգամ անդամ պետությունների շահերին՝ այս ռեժիմը շատ կարճ ժամանակահատվածում կասեցվեց: Այսպես, 1931թ. դեկտեմբերին Էլ Սալվադորում տեղի ունեցավ իշխանափոխություն, և իշխանության եկավ Գեներալ Մաքսիմիլյանո Հերանդես-Մարտինեսը, ով, ըստ 1923թ. կոնվենցիայի պահանջների, չպետք է ճանաչվեր: Սակայն այս կառավարությունը ժամանակի ընթացքում ապացուցեց իր կայունությունը, ինչին 1932թ. հաջորդեց կոնվենցիայի դեմոնստրացիան Կոստա Ռիկայի և Էլ Սալվադորի կողմից և Էլ Սալվադորի կառավարության ճանաչումը Կենտրոնական Ամերիկայի պետությունների և ԱՄՆ-ի կողմից⁴⁰: Եվ սա պատահական չէ, քանի որ օբյեկտիվորեն պետական հեղաշրջումը և կառավարության փոփոխությունը չեն ձևափո-

խում պետության սոցիալ-տնտեսական կառուցվածքը⁴¹:

Արդյունքում, նույն լատինաամերիկյան պետություններն անցան տվյալ հիմնահարցի առավել զգուշավոր իրավական կարգավորման: Այսպես, Ամերիկյան պետությունների կազմակերպության կանոնադրության 9-րդ հոդվածը միայն ամրագրում էր, որ այն անդամ պետությունը, «որի ժողովրդավարական ճանապարհով ստեղծված կառավարությունը բռնությամբ տապալվել է, կարող է զրկվել Գլխավոր ասամբլեայի նիստերին, Կազմակերպության խորհուրդներին և Մասնագիտացված կոնֆերանսներին, ինչպես նաև աշխատանքային խմբերին և այլ կառույցներին մասնակցելու իրավունքից»⁴²: Անդամ պետությանը մեծան իրավունքներից զրկելը սակայն պետք է իրականացվեր կազմակերպության Գլխավոր Ասամբլեայի ձայների երկու երրորդով: Այսինքն՝ հարցը ժամանակի ընթացքում իրավական ոլորտից բացահայտորեն տեղափոխվեց քաղաքական ոլորտ: Նույնաման կարգավորում ամրագրվեց նաև 2001թ. Միջամերիկյան ժողովրդավարական խարտիայում, որը նախ՝ ամրագրում է. «Ամերիկայի ժողովուրդներն ունեն ժողովրդավարության իրավունք, իսկ իրենց կառավարություններն ունեն ժողովրդավարությանը նպաստելու և այն պաշտպանելու պարտավորություն»: Սակայն սահմանադրական կարգի բռնի փոփոխության դեպքում Խարտիան առաջարկում է գործողությունների նույն փաթեթը, ինչ և ԱՊԿ կանոնադրությունը:

Տվյալ զարգացումը վառ ապացույց է, որ արդյունավետության տեսությունն առավել ճշգրիտ և հիմնավորված է արտացոլում պետությունների պրակտիկան: Դա լիովին տրամաբանական է, քանի որ արդյունավետությունը ժամանակակից միջազգային-իրավակարգի երակետային սկզբունքներից մեկն է, որն իր արտացոլումն է գտել նաև ex factis jus

oritur (փաստը ստեղծում է իրավունք) նորմում⁴³: Ուստի միջազգային պայմանագրերի միջոցով գոյություն ունեցող իրավակարգը շրջադարձելու ցանկացած փորձ պարզապես կենսունակ չէ, քանի որ ոչ թե արտացոլում է պետու-

թյունների կայացած պրակտիկան, այլ հանդիսանում է առանձին իշխող կառավարության՝ սեփական գոյությունը երաշխավորելու փորձ, հետևաբար դատապարտված է կործանման:

1. *Farer T.J.* Panama. Beyond the Charter Paradigm // *American Journal of International Law*, vol. 84 (1990), p. 510.

2. *Тимченко Л.Д.* Проблема правопреемства государств в международном праве и Украина // *Российский ежегодник международного права. Россия-Нева. Санкт-Петербург*. 2001, с. 291-304.

3. *Եսայն Ա.Ա.* Некоторые вопросы правосубъектности и правопреемства в теории международного права. Изд-во Ереванского государственного университета. Ереван, 1963, с. 13.

4. *Аваков М.М.* Правопреемство Советского государства. Гос. изд-во юрид. лит.-ры. М., 1961, с. 13-14.

5. *Международное право.* Под редакцией Игнатенко Г.В. и Тиунова О.И. Изд-во Международные отношения. М., 2002, с. 53.

6. *Chen T.C.* Op. cit., p. 99.

7. *Crawford J.* Creation of States in International Law. 2nd ed., Clarendon Press, Oxford 2006, p. 327.

8. *Borchard E.M.* Op. cit., p. 267.

9. *Oppenheim L.* International Law Vol. 1. Peace / Ed. by Jennings R.Y. & Watts A. Longman, London, 1992., 9th ed., p. 150-154.

10. *Baty T.* Can an Anarchy be a State? // *American Journal of International Law*, vol. 28 (1934), p. 444.

11. *Institute de droit international, Resolutions concerning the recognition of new states and new governments* // *American Journal of International Law*, vol. 30, Supplement (1936), p. 186.

12. *London International Law Conference, [1943]* // *American Journal of International Law*, vol. 38 (1944), p. 294.

13. *Lautepacht H.* Recognition of Governments I // *Columbia Law Review*, vol. 45 (1945), p. 825.

14. *Moore J.B.* History and Digest of the International Arbitrations to Which the United States Has Been a Party, vol. 1, Washington, GPO, 1898, p. 249.

15. *Aguilar-Amory and Royal Bank of Canada claims (Great Britain v. Costa Rica) [18 October 1923]* // *Reports of International Arbitral Awards*, vol. 1, p. 369.

16. *Ibid.*, p. 379.

17. *Ibid.*, p. 380-381.

18. *Решетов Ю.С.* Право на самоопределение и отделение // *Московский журнал международного права*. 1994, N1. *Старушенко Г.Б.* Самоопределение — без сепаратизма // *Международная жизнь*, 1993, N11, с. 130-132.

19. *Хайд Ч.Ч.* Международное право, его понимание и применение Соединенными Штатами Америки. Том. 1. М., 1950, с. 294.

20. *Moore J.B.* History and Digest of the International Arbitrations to Which the United States Has Been a Party, vol. 1, Washington, GPO, 1898, p. 125.

21. *Лазарев М.И.* К вопросу о признании в международном праве // "Советское государство и право". 1948, N8, с. 44-49.

22. *Jessup P.C.* The Estrada Doctrine // *American Journal of International Law*, vol. 25 (1931), p. 720.

23. *Chen T.C.* The International Law of Recognition. With Special Reference to Practice in the United States / Ed. by Green.L.C. Stevens & Sons Ltd, London, 1951, p. 118.

24. *Ibid.* P. 119.

25. *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. USA)*, ICJ Reports 14 (1986), p. 98, §186.

26. Սակայն անգամ այդ ժամանակահատվածում իրավաբանական գիտության գրականությունում առկա են եղել ծայրահեղական կարծիքներ, որոնց համաձայն՝ կարևորը ոչ թե կառավարության արդյունավետությունն էր, այլ կառավարության ճանաչված լինելը հանգամանքը. այս մտեցումը, բնականաբար, այսօր հերքվում է իրավաբանական գրականության կողմից: *Օննեջեյմ Լ.Լ.* *Международное право.* Под. ред. Крылова С.Б. Т.1. Инсотр. лит. М., 1948, с. 136.

27. *Moore J.B.*, Op. cit., p. 120.

28. *Franck T.M.* The Democratic Entitlement // *University of Richmond Law Review*, vol. 29 (1994-1995), p. 1. *Higgins R.* Problems and Process. International Law and How We Use It. Clarendon Press, Oxford, 1994, p. 111-128.

29. *Baty T.* So-Called "De Facto" Recognition // *Yale Law Journal*, vol. 31 (1921-1922), P. 474.

30. *Brownlie I.* The Rule of Law in International Affairs. International Law at the Fiftieth Anniversary of the United Nations. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1998, p. 60.

31. *D'Amato A.* The Invasion of Panama was a Lawful Response to Tyranny // *American Journal of International Law*, vol. 84 (1990), p. 516.

32. *Caminos G.* The Role of the Organization of American States in the Promotion and Protection of Democratic Governance // *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*. Vol. 273 (1998). P. 235. *Brownlie I. & Apperley C.J.* Kosovo Crisis Inquiry. Memorandum on the International Law Aspects // *International & Comparative Law Quarterly*, vol. 49(4) (2000), p. 890.

33. *Kuntz J.L.* The Position of Argentina // *American Journal of International Law*, vol. 38 (1944), p. 437.

34. *Chen T.C.* op. cit., p. 125.

35. Letter dated 8 March 1950 from the Secretary-General to the President of the Security Council Transiting a Memorandum on the Legal Aspects of the Problem of Representation in the United Nations. UN Doc. B/2466 (9 March 1950), p. 6.

36. *Ibid.*

37. *Shaw M.* International Law. Cambridge University Press, Cambridge/ New York/ Melbourne, 2008. 6th ed., p. 454.

38. *Additional Convention on the General Treaty of Peace and Amity, 17 September 1907* // *American Journal of International Law*, Supplement, vol. 2 (1908), p. 229.

39. *General Treaty of Peace and Amity, 7 February 1923* // *American Journal of International Law*. Supplement, vol. 17 (1923), p. 118-119.

40. *Woolsey L.H.* The Recognition of the Government of El Salvador // *American Journal of International Law*, vol. 28 (1934), p. 325-329.

41. *Курс международного права.* В 6-ти т.т. Т. 3. Под ред. Тункина Г.И., Ушакова Н.А., Шуршалова В.М. Изд-во Наука. М., 1967, с. 19.

42. *Charter of the Organization of American States*, 119 UNTS 3, 30 April 1948, art. 9.

43. *Inter-American Democratic Charter*, OAS Doc. OEA/Serp/AG/Res.1, 11 September 2001.

44. *Tumanidze S.* Status of the De Facto State in Public International Law. A Legal Appraisal of the Principle of Effectiveness. Doctoral Dissertation. Hamburg, 2010, p. 34-66.

Լուիզա ԾԱՏՈՒԲՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՌԵԺԻՄԸ ԵՎ ԴՐԱ ՏԵՂԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՅԼ ՕԲՅԵԿՏՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՌԵԺԻՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Տեղեկատվության՝ որպես ռազմավարական ռեսուրսի, կարևորությունից ելնելով օրենսդիրն այն ապահովում է իրավաբանական կապով և դրանով տեղեկատվությանը տալիս քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտի կարգավիճակ (ՀՀ քաղ. օր-ի 132-րդ հոդված): Դրա հետ մեկտեղ հատակ չէ, թե կոնկրետ ի՞նչ ձևով է տեղեկատվությունը դառնում քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտ՝ տեղեկությունների՞ (գիտելիքների), թե՞ հեռահաղորդակցության, կամ թե՞ երկուսի միաժամանակյա առկայությամբ: Բացի ՀՀ քաղ. օր-ի 132-րդ հոդվածից, օրենսգրքում կան ևս մեծ թվով իրավական նորմեր, որտեղ հիշատակվում է տեղեկատվությունը, սակայն տեղեկատվության ոլորտը կարգավորող իրավական ակտերի մեջ կենտրոնական տեղը զբաղեցնում է «Տեղեկատվության ազատության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը: Այնուամենայնիվ անորոշ է մնում այն հարցը, թե կարելի՞ է արդյոք այդ օրենքի ընդհանուր նորմերը կիրառել այն իրավահարաբերությունների նկատմամբ, որոնք ձևակերպվում են տեղեկատվության շրջանառության տարբեր ոլորտներում և չեն կարգավորվում իրավունքի հատուկ նորմերով: Ինչպե՞ս են միմյանց հետ հարաբերվում նշված օրենքը և «Բանկային գաղտնիքի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը, որի համաձայն՝ բանկային գաղտնիքը հանդիսանում է տեղեկատվության տարատեսակ: Այս և մյուս հարցերին դժվար է պատասխանել, քանի որ «տեղեկատվություն» հասկացությունը կիրառվում է տարբեր ենթա-

տեքստերում և յուրաքանչյուր դեպքում ունենում է տարբեր բովանդակություն: Ընդհանուր առմամբ, մնան իրավիճակը զարմանալի չէ, քանի որ իրավունքի համակարգում նոր տարրերի հայտնվելն ամենից հաճախ տեղի է ունենում տարերայնորեն, քառային և առանձնաձևում է անկայունությամբ: Դրանք կարելի է ասել «լողում» են համակարգի ձևավորված տարրերի միջև, զբաղեցնելով մեկ մի, մեկ մյուս տեղը, մինչև այն պահը, քանի դեռ տեղի չի ունենա վերջնական ինտեգրումը: Իրավաբանական կապի հիմնախնդրի լուծման համար պահանջվում է առավել մանրամասնորեն դիտարկել տեղեկատվության իրավական ռեժիմն այլ իրավական ռեժիմների համակարգում ինտեգրելու այսօր գոյություն ունեցող միջոցները, այլ կերպ ասած՝ անցում կատարել տեղեկատվության՝ որպես քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտի համակարգվածության հիմնախնդրին:

Քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտի համակարգվածության հատկանիշը, Վ. Ա. Լապաչի կարծիքով, այն է, որ դրանք իրենցով կազմավորում են անհրաժեշտ, նպատակային, կառուցվածքային համակարգված ամբողջական համակարգ, որը մասամբ համապատասխանում է օբյեկտիվ իրականությանը, իսկ մասամբ էլ՝ քաղաքացիական իրավունքի համակարգին¹: Միաժամանակ համակարգ են կազմում բնական իրավական ռեժիմները, որոնք միմյանց հետ գտնվում են տարբեր փոխկապակցման մեջ, և որոնց ուսումնասիրությամբ էլ զբաղվում է իրավաբանական գիտությունը:

ՄԱՐՏ 2013 թ 3 (164)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Համակարգվածությունը հանդիսանում է քաղաքացիական իրավունքի յուրաքանչյուր օբյեկտի անբաժանելի հատկությունը: Համակարգերի միավորումը, որպես կանոն, տեղի է ունենում գոյություն ունեցող նորմատիվ նյութի դրզմատիկ վերամշակման արդյունքում: «Օրենսդրական նյութի դրզմատիկ վերամշակումը, - իր ժամանակին գրում էր Ե. Վ. Վասկովսկին, - բերում է դրա ամբողջական պարզեցմանը և կրճատմանը, նորմերի անսահման կույտը վերափոխվում է ստույգ և որոշակի հասկացությունների ներդաշնակ համակարգի, որը կազմված է համեմատաբար ոչ մեծ տարրերի կոմբինացիայից»²: Իրավունքի յուրաքանչյուր ժամանակակից համակարգ հիմնականում հանդիսանում է այդպիսի մշտական օբյեկտ: Եթե հետևենք Ե. Վ. Վասկովսկու կարծիքին, ապա տեղեկատվության ինտեգրումը համակարգ կարող է տեղի ունենալ դրզմատիկ իրավագիտությանը հայտնի երեք եղանակներից մեկով³: Այդ եղանակներն են՝

1. տեղեկատվությունը հարմարեցվում է արդեն գոյություն ունեցող իրավական ռեժիմներին, եթե միայն սահմանվի, որ այն իր էությունը համապատասխանում է այդ ռեժիմներին:

2. տեղեկատվության վրա տարածվում է արդեն գոյություն ունեցող ռեժիմներից մեկը, նույնիսկ այն դեպքում, եթե տեղեկատվության էությունը դրան չի համապատասխանում: Միաժամանակ, գիտակցաբար անտեսվում է տեղեկատվության էության և ռեժիմի միջև գոյություն ունեցող էական տարբերությունները: Նման ձևը կրում է դրզմատիկ ֆիկցիա անվանումը: Այն իրենից ներկայացնում է իրավաբանական երևույթի տրվող, ի սկզբանե ոչ ճիշտ կառուցվածք և նպատակ է հետապնդում, չձևափոխելով կառուցվածքը, ներմուծել այն գոյություն ունեցող դրզմատիկ համակարգ:

3. տեղեկատվության իրավական ռեժիմը ճանաչվում է ինքնուրույն, սկզբունքորեն չի հանգում արդեն գոյություն ունեցող ռեժիմներին: Ժամանակին այսպես տեղի ու-

նեցավ բացառիկ իրավունքի հետ, որի համար տեղ չգտնվեց իրային իրավունքի համակարգում և պանդեկտային համակարգում՝ որպես ինքնուրույն հասկացություններ դրանք տեղակայվեցին իրային իրավունքից հետո, հաշվի առնելով, որ դրանք ևս բացարձակ են:

Ժամանակակից իրավաբանական գրականության մեջ առաջարկվում են տեղեկատվության իրավական ռեժիմը գոյություն ունեցող իրավական ռեժիմի համակարգ ինտեգրելու տարբեր եղանակներ: Օրինակ՝ տեղեկատվության ոլորտում նշանավոր մասնագետ Ի. Լ. Բաշիրոն մշակում է տեղեկատվության «երկակի» բնության հայեցակետը, ըստ որի. «Մուբյեկտը կարող է պաշտպանել իր տեղեկատվության իրավունքը և՛ գույքային իրավունքի կառուցակարգերով, և՛ բացառիկ իրավունքի կառուցակարգերով»⁴:

Մեջբերումից հետևում է, որ հեղինակը տեղեկատվությունը սահմանելու հնարավորությունը դիտարկում է որպես՝ իրային-իրավական, ինչպես նաև բացառիկ իրավունքի ռեժիմ:

Ի. Լ. Բաշիրոն միաժամանակ ելնում է այն հանգամանքից, որ նշված երկու ռեժիմներն ամբողջովին համապատասխանում են տեղեկատվության «երկակի» բնությանը և դրանց կիրառումն իրավաբանական ֆիկցիայի բնույթ չունի: Այլ կերպ ասած՝ հեղինակի կարծիքով տեղեկատվությունն ինտեգրվում է իրավական համակարգ վերոնշյալ եղանակներից առաջինով: Նշված մոտեցումն ուղղակիորեն չի արտահայտվում գործող օրենսդրության մեջ, սակայն այն ընդունվում է ԱՊՀ մասնակից որոշ պետությունների կողմից: Մասնավորապես՝ Ուզբեկստանի Հանրապետության 1993 թվականի մայիսի 7-ի «Տեղեկատվության մասին» օրենքի 23-րդ հոդվածը սահմանում է, որ տեղեկատվությունը՝ որպես պետական մարմինների, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց գործունեության արդյունք, կարող է լինել նյութական կամ մտավոր սեփականության օբյեկտ⁵: Այլ տեսակետի է Օ.Ա. Գորոտովը:

Քաղաքացիական իրավունք

Նա առանձնացնում է ազատ առնչվելու հնարավորության ռեժիմը, որի մեջ մտնում են՝ բացառիկ իրավունքի, հասարակական արժեքների թվին դասվող տեղեկատվության և զանգվածային տեղեկատվության ռեժիմները և սահմանափակ առնչվելու հնարավորության ռեժիմը, որն իր մեջ ներառում է կոնֆիդենցիալ տեղեկատվության և պետական գաղտնիք համարվող տեղեկատվության ռեժիմները⁶:

Բացի թվարկված ռեժիմներից, հեղինակը նաև առանձնացնում է փաստաթղթավորված տեղեկատվության իրավական ռեժիմը, որն ըստ նրա չի ընկնում դասակարգման հիմնավորման տակ և կառուցված է որպես տեղեկատվությանն առնչվելու թույլտվության չափ⁷: «Տեղեկատվության մասին» Ռ-Գ օրենքի համաձայն՝ փաստաթղթավորված տեղեկատվության վրա տարածվում է սեփականության ռեժիմը: Նշելով այդ պայմանը՝ Օ. Ա. Գորոդովը կարծում է. «Երային իրավունքը չի հանդիսանում և չի էլ կարող հանդիսանալ այնպիսի իրավաբանական գործիք, որը կապահովի տեղեկությունների, որպես տեղեկատվության բովանդակային կողմի իրավական պաշտպանությունը...»⁸: Ընդհանուր գծերով Օ. Ա. Գորոդովի հիմնադրույթը հանգում է հետևյալին՝

1. մտավոր գործունեության արդյունքներն իրենցից ներկայացնում են տեղեկատվության տարատեսակ և ամբողջապես ներառվում են բացառիկ իրավունքի ռեժիմի մեջ, ինչը համապատասխանում է դրանց բնությանը և չի հանդիսանում իրավաբանական ֆիկցիա:

2. փաստաթղթավորված տեղեկատվությունը մտնում է սեփականության ռեժիմի տակ, որը չի համապատասխանում դրա իդեալական բնությանը, հետևաբար՝ դրա (ռեժիմի) սահմանումը հանդիսանում է իրավաբանական ֆիկցիա:

3. մնացած ռեժիմները վերաբերում են հասարակական սեփականություն հանդիսացող տեղեկատվության, զանգվածային տեղեկատվության, կոնֆիդենցիալ տեղեկատվության և պետական գաղտնիք հան-

դիսացող տեղեկատվության ռեժիմներին և իրենցից ներկայացնում են տեղեկատվության ինքնուրույն իրավական ռեժիմներ:

Գիտական գրականության մեջ արտահայտվում է նաև երրորդ տեսակետը, որը սկզբունքայնորեն տարբերվում է նախորդ երկուսից: Վ.Ա. Գոգորցևը մասնավորապես գրում է. «Կարող է տպավորություն ստեղծվել, որ տեղեկատվական հարաբերություններն արդեն հռչակված են որպես ավանդական բացառիկ իրավունքներ, ամենից առաջ այն պատճառով, որ դրանք նույնպես տարածվում են մտավոր գործունեության ոչ նյութական արդյունքների վրա: Սակայն այդ տպավորությունը սխալ կլինի»: Հեղինակի կարծիքով տեղեկատվության նկատմամբ իրավունքը արմատապես տարբերվում է ավանդական բացառիկ իրավունքից, ունի այլ բովանդակություն, այլ օբյեկտներ, սուբյեկտների այլ շրջանակ⁹: Այսպիսով, տեղեկատվությունը չի կարող լինել ոչ սեփականության իրավունքի և ոչ էլ բացառիկ իրավունքի օբյեկտ, այլ ունի միայն իրեն հատուկ ինքնուրույն իրավական ռեժիմ, որը հանդիսանում է բացառիկ իրավունք sui generis:

Մեր կարծիքով, ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ տեղեկատվությունն այդպիսի օբյեկտ է դառնում այն դեպքերում, երբ այն հանրահայտ չէ: Հանրահայտ չլինելն իր հերթին ծագում է երկու տեսակի սահմանափակումների ուժով՝

1. իրավաբանական սահմանափակումներ, երբ քաղաքացիական իրավունքն արգելք է սահմանում տեղեկատվությանն առանց թույլտվության առնչվելու համար (առևտրային, ծառայողական, անձնական, ընտանեկան, մասնագիտական գաղտնիքի ռեժիմներ):

2. փաստացի սահմանափակումներ, երբ քաղաքացիական իրավունքն արգելք չի սահմանում և ընդհակառակը՝ պարտավորեցնում է տնօրինողին տրամադրել իր մոտ առկա տեղեկատվությունը բավականին լայն շրջանակի սուբյեկտների: Գրականության մեջ կարծիք է արտահայտվում, որ առևտրային գաղտնիքի իրավունքը կամ

նոու-հատուի նկատմամբ իրավունքը ևս հիմնված է փաստացի, այլ ոչ թե իրավաբանական մենաշնորհի վրա: Ի. Ա. Ջենինը մասնավորապես գրում է. «Դրա հետ մեկտեղ, ի տարբերություն արտոնագրով պահպանվող գյուտից, նոու-հատուի նկատմամբ բացառիկ իրավունք գոյություն չունի, այլ գոյություն ունի միայն փաստացի մենաշնորհ»¹⁰: Վ. Ա. Դոգորցեր ևս պնդում է. «Նոու-հատուն արդեն ավանդական բացառիկ իրավունքը չէ, որն իրենից ներկայացնում է լիարժեք իրավունք, այլ էապես կրճատված, սահմանված կվազիբացառիկ իրավունք»¹¹: Հեղինակի կարծիքով. «Ավելի ստույգ պաշտպանվում է ոչ թե նոու-հատուն որպես այդպիսին, այլ այն տնօրինողի անձնական ոլորտի անձեռնմխելիությունը»¹²: Ինչպես տեսնում ենք, տեսակետները տատանվում են առևտրային արժեքավոր տեղեկատվության նկատմամբ բացառիկ իրավունքի լրիվ բացառումից մինչև «կվազիբացառիկ» իրավունքի օբյեկտ ճանաչելով: Խոսելով այն մասին, որ նոու-հատուի նկատմամբ իրավունքը չի հանդիսանում բացառիկ (կամ հանդիսանում է «կվազիբացառիկ»), երկու հեղինակներն ընդգծում են դրա տարբերությունը քաղաքացիական իրավունքին արդեն վաղուց հայտնի մտավոր գործունեության արդյունքների նկատմամբ բացառիկ իրավունքից: Բայց միաժամանակ սխալ կլիներ կարծել, որ, չհանդիսանալով բացառիկ, նոու-հատուի նկատմամբ իրավունքը չունի նաև բացարձակ իրավունքի հատկանիշներ: Առևտրային գաղտնիքի սուբյեկտը, ինչպես և նոու-հատուի նկատմամբ իրավունքի սուբյեկտը, իրավունք ունի պահանջել, որպեսզի մնացած բոլոր անձինք ձեռնպահ մնան գաղտնի տեղեկատվությանն առանց թույլտվության առնչվելուց, իսկ այդ անձինք կրում են համապատասխան պասիվ պարտավորություն: Ուրեմն այստեղ բացարձակ իրավունքի բոլոր հատկանիշներն ակնհայտ են: Այո, նշված բացարձակ իրավունքն ունի իր ծագման և դադարման յուրահատկությունը, բայց դրանից չի դադարում լինել բացարձակ: Օրինակ՝ միայն դրան է բնո-

րոշ դադարեցման այնպիսի եղանակը, ինչպիսին կոնֆիդենցիալության պաշտպանությանն ուղղված միջոցների ձեռնարկումից հրաժարվելն է, որի արդյունքում տեղեկատվությունը դառնում է հանրամատչելի և կորցնում է օբյեկտի հատկանիշները: Այսպիսով, ինչպես առևտրային գաղտնիքը, այնպես էլ ծառայողական, մասնագիտական, անձնական և ընտանեկան գաղտնիքները հիմնված են իրավաբանական մենաշնորհի վրա, գոյություն ունեն իրավունքի բացարձականացման ձևով, իսկ փաստացի մենաշնորհը ծագում է միայն այն դեպքում, երբ որոշակի սուբյեկտների մոտ հատուկ կարգավիճակի ուժով առկա է որոշակի տիպի տեղեկատվության հավաքման, պահպանման և տրամադրման իրավունքը:

Այսպիսով, մենք գտնում ենք, որ հանրահայտ (իրավաբանորեն և փաստացի ոչ մենաշնորհային) տեղեկատվությունը, որպես կանոն, չի հանդիսանում քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտ: Սկզբնական տեղեկատվությունը՝ որպես քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտ, բաժանվում է՝

1. տեղեկատվության, որը երրորդ անձանց անհայտ է օրենսդրորեն սահմանափակված լինելու ուժով.

2. տեղեկատվության, որն անհայտ է, մեկ սուբյեկտի կամ սահմանափակ թվով սուբյեկտների շրջանակին՝ որոշակի տիպի տեղեկատվության հավաքման, մշակման, պահպանման և տրամադրման հատուկ իրավունքի առկայության ուժով:

Տեղեկատվությունը, որն անհայտ է օրենքի ուժով, իր հերթին բաժանվում է՝

1. տեղեկատվության, որը հանդիսանում է բացարձակ գույքային իրավահարաբերության օբյեկտ (նոու-հատուն, որպես առևտրային գաղտնիքի տարատեսակ).

2. տեղեկատվության, որը հանդիսանում է անձնական ոչ գույքային իրավահարաբերության օբյեկտ (առևտրային, ծառայողական, մասնագիտական, անձնական և ընտանեկան գաղտնիքներ):

Առաջինը հանդես է գալիս գույքային քաղաքացիական շրջանառությունում, այ-

Քաղաքացիական իրավունք

սինքն՝ դառնում է նաև պայմանագրային (հարաբերական) իրավահարաբերությունների օբյեկտ, իսկ երկրորդը դրանից դուրս է, բայց և՛ առաջինը, և՛ երկրորդն օժտված են մեկ ընդհանուր հատկանիշով՝ դրանց արժեքը պահպանվում է բավականին երկար ժամանակահատվածում, այդ պատճառով օրենսդրի բոլոր ջանքերն առաջին հերթին ուղղված են տեղեկատվության, դրա բովանդակության գաղտնիության առավելագույն ապահովմանը: Լիարժեքորեն կարելի է պնդել, որ այս դեպքում մենք գործ ունենք տեղեկատվության իրավական ռեժիմի հետ:

Տեղեկատվությունը, որն անձանց լայն շրջանակին անհայտ է նրանց մոտ հատուկ կարգավիճակի բացակայության պատճառով, չի կարող լինել բացարձակ իրավահարաբերությունների օբյեկտ, հետևաբար, այն միշտ հանդիսանում է հարաբերական իրավահարաբերությունների օբյեկտ: Նշված հարաբերական իրավահարաբերություններն իրենց հերթին դասակարգվում են իրավահարաբերությունների՝

1. քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտների և օբյեկտների վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքման, պահպանման, մշակման և տրամադրման աշխատանքներն ապահովող պետական մարմինների մասնակցությամբ, օրինակ՝ իրավահարաբերություններ որոնք կապված են իրավաբանական անձանց պետական միասնական գրանցամատյանի և այլ պետական գրանցամատյանների վարման հետ:

2. քաղաքացիական իրավահարաբերության այն սուբյեկտների մասնակցությամբ, որոնք իրավունք են ձեռք բերել, ամրագրել քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտների և օբյեկտների վերաբերյալ տեղեկատվությունը՝ օրենքով սահմանված պահանջների (սնանկության կառավարիչ) կամ լիցենզիայի (արժեթղթերի պահառու) հիման վրա:

3. որոշակի տիպի տեղեկատվության հավաքման, պահպանման, մշակման և տրամադրման շուկայում գերիշխող դիրք զբաղեցնող սուբյեկտների, օրինակ՝ «Էր-

տեկ» և «Արլիս» ու այլ իրավական համակարգ տնօրինող անձանց մասնակցությամբ:

4. այն սուբյեկտների մասնակցությամբ, որոնք ավելի լավ իրազեկվածության կանխավարկածով պարտավոր են պայմանագրի կողմին տրամադրել տեղեկատվություն (վաճառողը գնորդի նկատմամբ, տնտեսական ընկերությունը կամ ընկերակցությունը՝ իր մասնակցի նկատմամբ և այլն):

Նմանատիպ իրավահարաբերություններում տեղեկատվության արժեքը ծագելուց հետո իսկույն անհետանում է այն պատճառով, որ շուտ հնանում է և հրապարակվելով, ստանում է հանրաճանաչություն և կորցնում քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտի հատկությունները:

Հարաբերականորեն կայուն է մնում սուբյեկտի կողմից իրականացվող տեղեկատվության հավաքման, մշակման և պահպանման կարգը, այսինքն՝ հաղորդակցության գործընթացը: Հետևաբար՝ տվյալ (երկրորդ) դեպքում մենք գործ ունենք հաղորդակցության իրավական ռեժիմի հետ:

Կասկածից վեր է, որ և՛ տեղեկությունները, և՛ հաղորդակցությունը՝ որպես տեղեկատվության երկու միասնական կողմեր, առկա են երկու օրինակներում էլ, և դրանց տարբեր իրավական ռեժիմների բաժանումը հնարավոր է միայն որոշ պայմանակամությամբ: Ամբողջ հարցը շեշտադրման մեջ է: Առաջին դեպքում իրավաբանական նշանակություն չունի, թե ինչպիսին է տեղեկատվության հավաքման կառուցակարգը, եթե այն չի խախտում այլ անձանց գաղտնիության իրավունքը, կարևոր չէ, թե ինչպես է ամրագրվում, մշակվում կամ պահպանվում տեղեկատվությունը՝ թղթային, թե էլեկտրոնային կրիչի վրա, համակարգված է, թե ոչ, նշանակություն չունի նաև, թե այն ընդհանրապես ամրագրված է, թե ոչ: Օրինակ՝ անձնական կամ ընտանեկան գաղտնիք կազմող տեղեկատվությունը պաշտպանվում է՝ անկախ դրանց ձայնագրված լինելուց, փաստաբանը պարտավոր է

պահպանել իր հաճախորդի գաղտնիքը (մասնագիտական գաղտնիքի տարատեսակ), անկախ նրանից, թե նա ստացել է այն փաստաթղթի ձևով, թե դա նրան հայտնվել է բանավոր: Բացառություն է կազմում առևտրային գաղտնիքը կամ նու-հաուն, բայց և այստեղ օրենսդիրը մանրամասնորեն չի կարգավորում տեղեկատվության հավաքման, մշակման և պահպանման կարգը, սահմանափակվելով միայն նշումով, որ եթե սուբյեկտը պահանջում է պաշտպանություն, պետք է առաջին հերթին ինքը ձեռնարկի դրա գաղտնիության ապահովման միջոցներ: Այսպիսով, հաղորդակցության կարգավորումը առաջին դեպքում, անշուշտ, առկա է, սակայն հասցված է նվազագույնի՝ գաղտնիության պահպանման անհրաժեշտությանը: Իրավահարաբերության մեջ մտնող սուբյեկտների հիմնական հետաքրքրությունն ամփոփված է ոչ թե նրանում, թե ինչպես են նրանք միմյանց հետ հաղորդակցվում, այլ նրանում, թե ինչպիսին է այդ տեղեկատվության բովանդակությունը: Երկրորդ դեպքում բովանդակությունը ևս արժեքավոր է: Բայց ավելի մեծ արժեք է ներկայացնում տեղեկատվության հավաքման մշակման և պահպանման կարգը: Հենց դա է ստանում մանրամասն կարգավորում: Նայած այն բանին, թե ինչպես կհավաքվի, կամրագրվի, կմշակվի և կպահպանվի քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտների և օբյեկտների նկատմամբ իրավունքների վերաբերյալ տեղեկատվությունը, կախված է քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների իրականությանը համապատասխանող տեղեկատվական իրավունքի պահպանությունը:

Տեղեկատվության շուրջ ծագող իրավահարաբերությունների իրավական կարգավորման երկակիությունը, որն արտահայտվում է տեղեկությունների և հաղորդակցության իրավական ռեժիմների տրոհմամբ, ստիպում է հիշել տեղեկատվության սկզբնական գիտական բաժանումը՝ տեղեկությունների և հաղորդակցության: Նույն երկակիությունը, ինչպես տեսնում ենք, պահպանում է իր նշանակությունը նաև իրավունքի համար, սակայն ձեռք է բերում սեփական բովանդակություն:

Գտնում ենք, որ տեղեկատվությանը կարելի է վերագրել քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտի հատկանիշներ միայն այն դեպքում, եթե դրա իրավական ռեժիմը մյուս բացարձակ ռեժիմների համեմատ ունի որակական յուրահատկություններ: Այսպես, եթե մույնիսկ տեղեկատվությունը հանդիսանա սեփականության իրավունքի օբյեկտ, ապա այդ սեփականությունը պետք է տարբերվի գույքի նկատմամբ ավանդական սեփականության իրավունքից. եթե տեղեկատվությունը բացառիկ իրավունքի օբյեկտ է, ապա այդ բացառիկ իրավունքները պետք է ունենան որոշակի յուրահատկություններ մտավոր գործունեության արդյունքների նկատմամբ եղած բացառիկ իրավունքներից: Այլ կերպ՝ «քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտ տեղեկատվություն» պնդումն արդարացի է միայն տեղեկատվության ինքնուրույն իրավական ռեժիմի առկայության դեպքում: Այլ բան է, որ ինքնուրույնությունը կարող է լինել տարբեր՝ կախված այն բանից, թե ինչ հարաբերությունների մեջ են միմյանց հետ գտնվում իրավական ռեժիմները:

1. *Ланач В.А.* Система объектов гражданских прав: Теория и судебная практика, СПб., изд-во «Юридический центр Пресс», с. 202.
 2. *Васьковский Е.В.* Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. М., АО «Центр ЮрИнфоР», 2002, с. 420.
 3. *Васьковский Е.В.*, там же, с. 420-423.
 4. *Бачило И.Л.* Информационное право: Основы практической информатики. Учебное пособие. М., Издание г-на Тихомирова М.Ю. 2003, с. 110.
 5. *Шамраев А.В.* Правовое регулирование информационных технологий (анализ проблем и основные документы). Версия 1.0. М., «Статут», «Интертех», «БДЦ-пресс», 2003, с. 517.

6. *Городов О.А.* Основы информационного права России. Учебное пособие, СПб., Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003, с. 76.
 7. *Городов О.А.*, там же, с. 78.
 8. *Городов О.А.*, там же, с. 106.
 9. *Дозорцев В.А.* Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. Сборник статей / Исслед. Центр частного права. М., «Статут», 2003, с. 106, 226.
 10. Гражданское право. Учебник. Том 2. Пособие 1/Под ред. Суханова Е.А.-М.:Изд-во «Бек», 2000, с. 577.
 11. *Дозорцев В.А.* Информация как объект исключительного права. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи Кодификации, с. 228.
 12. *Дозорцев В.А.*, там же, с. 229.

Քրեական իրավունք

Սերժիկ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի դատավոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի պրոֆեսոր

ՊԱՇՏՈՆԵԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԶԱՐԱՇԱՀԵԼԸ. ՓԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Պ ե տ ա -
կան իշ-
խանության, այդ
թվում՝ տարբեր
տեսակի պետա-
կան ծառայու-
թյան դեմ ուղղ-
ված հանցագոր-
ծ ու թ յ ու ն ն եր ը
լուրջ վտանգ են

ներկայացնում պետական ապարատի բնականոն գործունեության համար: Պաշտոնատար անձանց քրեորեն հետապնդելի արարքները հեղինակագրելում են իրավունքի և օրենքի գերակայությունը, խաթարվում են պետականության և ժողովրդավարական հասարակության հիմքերը, ինչը բացասաբար է անդրադառնում մասնավորապես արտաքին վարկանիշի վրա:

Արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրությունների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունները զգալի տեղ են գրավում: Ընդ որում ազգային օրենսդիրները տվյալ հանցագործությունների օբյեկտը և քրեական պատասխանատվության սուբյեկտների շրջանակը տարբեր կերպ են բնորոշում, ինչը հնարավորություն է տալիս տվյալ հանցակազմերը դասակարգել զանազան խմբերի:

Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների հանրային վտանգավորության առավել բարձր աստիճանը, նախ պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ հատուկ

սուբյեկտները, օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ներգրավված լինելով առանձնահատուկ հասարակական հարաբերությունների բնագավառ, օժտված լինելով հատուկ լիազորություններով և կոչված լինելով ապահովելու առանձնահատուկ սոցիալական արժեքների բնականոն գործունեությունը (պետական ծառայության առանձին տեսակներ, այդ թվում՝ արդարադատություն, զինվորական ծառայություն և այլն), այսպես ասած՝ «ներսից», այսինքն՝ պաշտոնական դիրքը ծառայության շահերին հակառակ օգտագործելով կամ օրենքով արգելված այլ վտանգավոր արարք կատարելով այդ արժեքներին էական վնաս են հասցնում:

2003 թվականին ընդունված նոր ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդունումից հետո քրեական իրավունքի տեսության և իրավակիրառ պրակտիկայում առաջացել են բազում վիճահարույց հարցեր՝ կապված պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ տարրերի և հատկանիշների միատեսակ ընկալման և կիրառման, արարքները ճիշտ որակելու, դրանք հարակից հանցակազմերից և այլ իրավական պատասխանատվություն առաջացնող (վարչական, կարգապահական, նյութական) զանցանքներից սահմանազատելու հետ:

Սույն և շարունակվող գիտական հոդվածներում կփորձենք ներկայացնել պետական իշխանության դեմ ուղղված առանձին հանցատեսակներին առնչվող առավել բարդ և վիճահարույց հիմնա-

ՄԱՐՏ 2013 Յ (164)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

հարցերը:

Ընթերցողին ներկայացվող հոդվածի շրջանակներում կանդորադառնանք պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելը հանցակազմի տարրերի ու դրանց բնութագրող հատկանիշների քրեաիրավական առանձնահատկություններին:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Պաշտոնատար անձի կողմից իր պաշտոնեական դիրքը ծառայության շահերին հակառակ օգտագործելը կամ ծառայողական պարտականությունները չկատարելը՝ շահադիտական, անձնական այլ շահագրգռվածությունից կամ խմբային շահերից ելնելով, որն էական վնաս է պատճառել անձանց, կազմակերպությունների իրավունքներին ու օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության օրինական շահերին (գույքային վնասի դեպքում՝ հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկի չափը գերազանցող գումարը կամ դրա արժեքը)՝

Փոխ. ՀՕ-18-Ն, 02.03.12, ՀՀՊՏ N 15 (889), 14.03.12

պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից երեքհարյուրապատիկի չափով, կամ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությանը զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով, կամ կալանքով՝ երկուսից երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատագրկմամբ՝ առավելագույնը չորս տարի ժամկետով:

2. Նույն արարքը, որն անգոչություն է առաջացրել է ծանր հետևանքներ՝ պատժվում է ազատագրկմամբ՝ երկուսից վեց տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությանը զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:

3. Սույն գլխում պաշտոնատար ան-

ձինք են՝

1) *Վշտապես, ժամանակավորապես կամ առանձին լիազորությամբ իշխանության ներկայացուցչի գործառույթներ իրականացնող անձինք.*

2) *պետական մարմիններում, տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, դրանց կազմակերպություններում, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում, Հայաստանի Հանրապետության այլ զորքերում և զինվորական միավորումներում՝ վշտապես, ժամանակավորապես կամ առանձին լիազորությամբ կազմակերպական-տնօրինչական, վարչատնտեսական գործառույթներ իրականացնող անձինք:*

4. Սույն օրենսգրքի 311-րդ, 311.2-րդ, 312-րդ, 312.2-րդ և 313-րդ հոդվածներով նախատեսված պաշտոնատար անձինք են նաև՝

Փոխ. ՀՕ-18-Ն, 02.03.12, ՀՀՊՏ N 15 (889), 14.03.12

1) *օտարերկրյա պետության՝ տվյալ պետության ներպետական իրավունքին համապատասխան՝ պետական պաշտոնյալի գործառույթներ իրականացնող անձինք, ինչպես նաև օտարերկրյա պետության օրենսդիր մարմնի կամ վարչական լիազորություններ իրականացնող որևէ ներկայացուցչական մարմնի անդամները.*

2) *միջազգային կամ վերազգային հանրային կազմակերպության կամ մարմնի պաշտոնյաները կամ այդ կազմակերպության կամ մարմնի կանոնակարգերով նախատեսված դեպքերում պայմանագրերով աշխատողները կամ այլ անձինք, որոնք կատարում են նման պաշտոնյաների կամ աշխատողների կողմից իրականացվող գործառույթներին համապատասխանող գործառույթներ.*

Հանվ. ՀՕ-206-Ն, 16.12.06, ՀՀՊՏ N 66 (521), 25.12.06

3) *միջազգային կամ վերազգային կազմակերպության խորհրդարանական վեհաժողովի կամ նման գործառույթ*

Քրեական իրավունք

իրականացնող այլ մարմնի անդամները.
Հանվ. ՀՕ-206-Ն, 16.12.06, ՀՀՊՏ N 66
(521), 25.12.06

4) միջազգային դատարանի, որի իրավասությունն ընդունել է Հայաստանի Հանրապետությունը, դատական գործառույթներ իրականացնող անդամները կամ պաշտոնյաները.

5) օտարերկրյա պետությունների դատարանների երդվյալ ատենակալները:

Լր. ՀՕ-119-Ն, 18.06.05, ՀՀՊՏ N 40
(412), 24.06.05

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածը ներառված է օրենսգրքի 11-րդ բաժնի՝ *պետական իշխանության* դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ 29-րդ գլխում (*պետական ծառայության* դեմ ուղղված հանցագործություններ):

Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություններ են հանդիսանում իշխանության ներկայացուցիչների, պաշտոնատար անձանց կամ հատուկ լիազորությամբ պաշտոնատար անձի գործառույթներ իրականացնող անձանց կողմից իրենց ծառայողական լիազորությունների օգտագործմամբ կատարվող այն արարքները, որոնք ունենում են պետական սպարատի (կառավարման հանրային սպարատի) նորմալ գործունեության դեմ:

Սեջբերված քրեաիրավական դրույթներից հետևում է, որ տվյալ հանցագործությունների **սեռային օբյեկտը**՝ պետական իշխանության շահերն են, իսկ այդ օբյեկտի մաս կազմող պետական կոնկրետ տեսակի ծառայության շահերը՝ հանցագործությունների **տեսակային** օբյեկտ են:

Պետական իշխանության դեմ ուղղված հանցագործությունների հիմնական և լրացուցիչ օբյեկտները բացահայտելիս պետք է նկատի ունենալ, որ պետական կառավարման, այդ թվում՝ պետական ծառայության առանձին տեսակների դեմ ուղղված քրեորեն հետապնդելի արարքի հետևանքով խա-

թարվում է պետական սպարատի (կառավարման հանրային սպարատի) նորմալ գործունեությունը, ինչը տվյալ հանցագործությունների *հիմնական օբյեկտն* է: Բացի հիմնական օբյեկտից՝ նշված հանցագործությունները, այդ թվում՝ պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելը, կոնկրետ հանգամանքներից կախված, կարող են ունենալ նաև *լրացուցիչ օբյեկտ* (մարդկանց կյանքը, առողջությունը, սեփականությունը, խախտված սահմանադրական և մյուս իրավունքներն ու ազատությունները և այլն):

Պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման, պաշտոնեական լիազորությունների անցման և այլ հոդվածների բովանդակության վերլուծությունը թույլ է տալիս բացահայտել պետական ծառայության դեմ ուղղված բոլոր հանցագործությունների օբյեկտիվ կողմերի ընդհանրությունը:

Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների *օբյեկտիվ կողմը* դրսևորվում է՝

1) պաշտոնեական լիազորությունների օգտագործմամբ ծառայության շահերին հակադրվող արարք (գործողություն կամ անգործություն) կատարելու մեջ,

2) կատարվող հանցանքի և պաշտոնեական լիազորությունների միջև կապի առկայությունը:

Պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունն առկա է միայն այն դեպքում, երբ կատարվող հանցանքը կապված է անձի ծառայության հետ: Հակառակ պարագայում՝ պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունը բացակայում է: Օրինակ՝ եթե պաշտոնատար անձը, պաշտոնեական լիազորությունները չօգտագործելով գույքի հափշտակություն է կատարում կամ կեղծում է իր կրթության վկայականը՝ պաշտոնում մնալու նպատակով, սպա պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության հատկանիշները բացակայում են:

Պետական ծառայության հետ կապ-

ված արարքները կարելի է դասակարգել երեք խմբի՝

1) պաշտոնատար անձի արարք, որը գտնվում է նրա լիազորությունների շրջանակում (բխում է նրա իրավական կարգավիճակից),

2) կամ թեև դուրս է գալիս այդ լիազորությունների շրջանակից, բայց գտնվում է նրա ծառայական գործունեության ոլորտում,

3) արարք, որը հանգում է ունեցած պաշտոնի հեղինակության օգտագործմանը, երբ պաշտոնատար անձը հանցանքը դիտավորությամբ կատարում է ոչ թե իր լիազորությունները օգտագործելով, այլ իր զբաղեցրած պաշտոնի, իր պաշտոնական դիրքի հեղինակությունն օգտագործելով (պաշտոնական հանցագործություններ «լայն» իմաստով):

Պաշտոնական դիրքի հեղինակությունն օգտագործելը դրսևորվում է նրանով, որ պաշտոնատար անձը, իր դիրքն ու հեղինակությունը օգտագործելով, ներգործում է այլ ծառայողների վրա՝ դրդելով նրանց իր կամ երրորդ անձանց օգտին որևէ գործողություն կատարել կամ ձեռնպահ մնալ դրա կատարումից: Ընդ որում, այն ծառայողները, որոնց մեղավոր անձը դրդում է իր կամ երրորդ անձանց օգտին որևէ գործողություն կատարելու, նրա ենթակայության տակ չեն գտնվում, դեռ ավելին, այլ ոլորտի ծառայողներ են: Նման դեպքում պաշտոնատար անձը դուրս է գալիս իր ծառայողական գործունեության ոլորտից:

Պաշտոնական լիազորությունների շարաշահման **հիմնական օբյեկտը** պետական ապարատի կոնկրետ օղակի նորմալ գործունեությունն է: Դրա հետ միաժամանակ այս հանցագործությունն ունի նաև **լրացուցիչ օբյեկտ**, որպիսին կարող են հանդիսանալ մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, քաղաքացիների, կազմակերպությունների, պետության գույքային, տնտեսական և այլ շահերը:

Պաշտոնական լիազորությունների

շարաշահման **օբյեկտիվ կողմն** իր մեջ ընդգրկում է հետևյալ պարտադիր հատկանիշները.

1) պաշտոնատար անձի կողմից իր պաշտոնական դիրքը հակառակ ծառայության շահերի օգտագործելը,

2) ծառայության պարտականությունները չկատարելը,

3) հանրորեն վտանգավոր հետևանքները՝ անձանց, կազմակերպությունների իրավունքներին ու օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության օրինական շահերին էական վնաս հասցնելը,

4) արարքի և առաջացած հետևանքի միջև պատճառական կապի առկայությունը:

Հանցագործությունը կարող է կատարվել ինչպես գործողությամբ, այնպես էլ անգործությամբ: Գործողությամբ հանցանքը կատարելու դեպքում պաշտոնատար անձն ակտիվորեն օգտագործում է իր ծառայողական լիազորությունները:

Ծառայողական պարտականությունները չկատարելու (իշխանության անգործության) դեպքում, անձը դիտավորությամբ չի կատարում իր պարտականությունները: Այլ կերպ ասած՝ անգործությամբ հանցանքը կատարելու դեպքում պետական ծառայողը պետք է, իր լիազորությունները օգտագործելով, որևէ գործողություն կատարի, բայց ձեռնպահ է մնում դրանից: Հիմնականում անգործությամբ կատարվող հանցանքը դրսևորվում է հանցավոր թողտվության ձևով (օրինակ՝ պաշտոնատար անձը, որը պարտավոր էր խափանել հանցագործությունը, չի անում այդ, կամ վերստուգիչ, վերահսկիչ մարմինների ծառայողները չեն ամրագրում հայտնաբերված խախտումները, չեն արձագանքում հափշտակության հայտնաբերված փաստերին և այլն):

Ծառայողական պարտականությունները չկատարելը դիտավորյալ հանցագործություն է, հետևապես, եթե հատուկ սուբյեկտը ծառայության մկատմամբ անբարեխիղճ կամ անփույթ վերաբեր-

Քրեական իրավունք

մունքի հետևանքով չի կատարել իր պարտականությունները կամ ոչ պատշաճ է կատարել, նրա արարքը կարող է որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 315-րդ հոդվածով՝ որպես պաշտոնական անգործություն:

Ծառայողական պարտականությունները չկատարելու դեպքում անձին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածով պատասխանատվության ենթարկելիս պետք է հիմնավորել, որ տվյալ գործողությունների կատարումը, որը նա փաստացի չի կատարել, նախատեսված են համապատասխան օրենսդրական ակտերում և մտնում են նրա լիազորությունների մեջ: Հակառակ դեպքում, եթե անձը պարտավոր չէր կատարելու կոնկրետ գործողություններ, ապա այդ գործողությունների չկատարումը չի կարող պատասխանատվություն առաջացնել:

Գտնում ենք, որ այս կապակցությամբ գործող քրեական օրենսգրքում առկա է բաց, ուստի առաջարկում ենք Ընդհանուր մասը լրացնել նոր հոդվածով հետևյալ բովանդակությամբ. «Անգործության, ինչպես նաև դրա հետևանքով առաջացած վնասի համար անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն այն դեպքում, երբ նա գործողություններ կատարելու կամ վնասի առաջացումը կանխելու վերաբերյալ օրենքով սահմանված պարտականություններ է ունեցել»:

Նման իրավադրույթի բացակայությունը հանգեցրել է նրան, որ երբեմն պաշտոնատար անձինք կամ այլ հատուկ սուբյեկտները քրեական պատասխանատվության ենթարկվում են առանց մեղքի վնաս պատճառելու համար, այսինքն՝ տեղի է ունենում օբյեկտիվ մեղսայնացումը, ինչը քրեական օրենքով արգելված է (9-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Բացի այդ, նպատակահարմար կլինի քրեական օրենսգրքը լրացնել նոր՝ «Իշխանության անգործությունը» հանցակազմով, հետևյալ բովանդակությամբ.

«Պաշտոնատար անձի կողմից ծա-

ռայության շահերին հակառակ գործողությունները դիտավորությամբ չկատարելը՝ շահադիտական, անձնական այլ շահագրգռվածությունից կամ խմբային շահերից ելնելով, որոնք նա պարտավոր և կարող էր կատարել՝ իր վրա դրված ծառայողական պարտականությունների ուժով, որն էական վնաս է պատճառել անձանց, կազմակերպությունների իրավունքներին ու օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության օրինական շահերին՝ պատժվում է...»:

Պաշտոնական լիազորությունների օբյեկտիվ կողմի առանձնահատկությունները բացահայտելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչով է դրսևորվում պաշտոնատար անձի կողմից իր պաշտոնական դիրքն օգտագործելը:

Պաշտոնական դիրքն օգտագործելը, նախ՝ դրսևորվում է պաշտոնատար անձի կողմից իրեն վերապահված լիազորությունները հակառակ ծառայության շահերի օգտագործելով:

Նկատի ունենալով այն, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան ունի բլանկետային բնույթ, ուստի յուրաքանչյուր գործով պետք է պարզել, թե մեղավոր անձը ո՞ր օրենքի (ենթաօրենսդրական ակտերի) պահանջներն է խախտել, ինչո՞վ է դա արտահայտվել:

Հետևապես, պաշտոնական լիազորությունները օգտագործել սկսելով՝ պետք է հասկանալ միայն այնպիսի արարքի կատարումը, որը բխում է պաշտոնատար անձի լիազորություններից:

Հարկ է նշել, որ անձին բլանկետային դիսպոզիցիայի հատկանիշներ պարունակող հանցակազմով քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս դատավարական փաստաթղթերում (որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում, մեղադրական եզրակացություն, դատավճիռ) պետք է հստակ ներկայացվի, թե մեղավոր անձի պաշտոնական լիազորությունների չարաշահումն ինչով է արտահայտվել, որ օրենսդրական (ենթաօրենսդրական) ակտի պահանջներն է

խախտել, հակառակ դեպքում քրեական մեղադրանքի անորոշության հետևանքով անձը գրկվում է պաշտպանության իրավունքից, ինչը հանգեցնում է Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտմանը:

Այսպիսով, բլանկետային դիսպոզիցիայով նկարագրված հանցագործության հատկանիշներն ամբողջությամբ բացահայտելու համար, մեղավոր անձի իրավական կարգավիճակից և գործի փաստական հանգամանքներից ելնելով անհրաժեշտ է դիմել իրավունքի համապատասխան ճյուղերի նորմերի, այլ օրենքների և օրենսդրական ակտերի:

Հարկ է նշել նաև այն մասին, որ բլանկետային դիսպոզիցիայում նկարագրված հանցավոր արարքը քրեական իրավունքի տեսության մեջ դասվում է, այսպես կոչված, *հատուկ հանցակազմերի* շարքին: Դա նշանակում է, որ հանցագործության սուբյեկտի արարքը և դրա հետևանքով պատճառված վնասը կապված են նրա կողմից վարքագծի՝ հատուկ բնույթի կանոնները խախտելու մեջ: Եթե այդպիսի խախտում թույլ չի տրվել կամ առաջադրված մեղադրանքը հստակ չէ, չի կոնկրետացվել, թե ինչով է արտահայտվել այդ խախտումը, ապա տվյալ հոդվածով անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքը բացակայում է: Անձը կարող է պատասխանատվության ենթարկվել արարքում այլ հանցակազմերի հատկանիշների առկայության դեպքում:

Բլանկետային քրեաիրավական նորմերի առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ համապատասխան օրենքում, ենթաօրենսդրական ակտում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու արդյունքում, անձը չէ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի (Քրեական օրենքի հետադարձ ուժը) հիմքով կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Օրինակ՝ եթե այդ փոփոխությունների համաձայն՝ վարքագծի կոնկրետ դրսևորումը, կոնկրետ պարտականու-

թյուններն ու իրավունքները մեղաագրված արարքը կատարելուց հետո վերացել են կամ այնպես են փոփոխվել, որ դրանց խախտումը օրենքով արգելված չէ և չի կարող առաջացնել պատասխանատվություն, ապա այդ հանգամանքը բլանկետային դիսպոզիցիայի պարագայում վկայում է քրեական պատասխանատվության հիմքի բացակայության մասին, քանի որ նման օրենսդրական փոփոխության հետևանքով բարելավվում է անձի վիճակը, ուստի քրեական օրենքի հետադարձ ուժով նա ազատվում է հատուկ հանցակազմերով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից:

Օրինակ՝ նախկին մարզպետ Վ.Հ-ին մեղադրանք է առաջադրվել չէ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով, այն բանի համար, որ մտերիմ հարաբերությունների մեջ գտնվելով «Հողային ռեսուրսների զարգացման ընկերություն» ՍՊ-ի հիմնադիր տնօրենի հետ, 30 հա հողատարածք կառուցապատման իրավունքով տրամադրելու նպատակով մարզպետարանի հողաշինարարական բաժնի պետի միջոցով, ապա անձամբ հանձնարարել է համապատասխան համայնքի վարչական սահմաններում ընդգրկված պետական սեփականություն հանդիսացող գյուղատնտեսական նշանակության հողատարածքներից 30 հա որպես արտադրական նշանակության հողատարածք ընդգրկել չէ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով սահմանված հողերի ցանկում և կառուցապատման նպատակով սակարկություն անցկացնելու միջոցով տրամադրել նշված ընկերությանը:

Դատաքննության ընթացքում չէ հողային օրենսգրքում 2011 թվականի հունիս ամսին տեղի է ունեցել փոփոխություն՝ վերացվել է 7-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, այսինքն՝ հողի նպատակային նշանակությունը փոփոխելու չէ կառավարության իրավասությունը վերացել է, այդ իրավասությունը հանձնվել է կամ հա-

Քրեական իրավունք

մայնքապետարաններին կամ մարզպետարաններին՝ ըստ հողի պատկանելիության:

Արարատի և Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը, հիմք ընդունելով վերոգրյալը, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի դրույթներն ամբաստանյալի արարքում հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ արդարացման դատավճիռ է կայացրել (գործ թիվ ԱՎԳ/0109/01/11):

Նկատի ունենալով բլանկետային դիսպոզիցիաների առանձնահատկությունները և այն, որ իրավունքի տարբեր ճյուղերի նորմերի, օրենսդրական ակտերի բովանդակությունից մեծապես կախված են անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքի առկայությունը, պատասխանատվության սահմաններն ու ծավալը և քրեաիրավական նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքները, նպատակահարմար ենք գտնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 1-ին հոդվածը լրացնել նոր դրույթով, հետևյալ բովանդակությամբ.

«Սույն օրենսգրքի նորմերը բլանկետային դիսպոզիցիաների դեպքում ենթակա են մեկնաբանման և կիրառման համապատասխան օրենսդրական ակտերի նորմերը հաշվի առնելով»:

Պաշտոնական լիազորություններն օգտագործելը նշանակում է, որ պաշտոնատար անձը գործում է իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակում: Միևնույն ժամանակ պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման հանցակազմի առկայության համար անհրաժեշտ է, որ այդ լիազորություններն օգտագործվեն *հակառակ ծառայության շահերի*: Պաշտոնական լիազորությունները հակառակ ծառայության շահերի օգտագործելը նշանակում է կատարել այնպիսի արարք, որը չի բխում ծառայական անհրաժեշտությունից: Ծառայության շահեր ասելով՝ նկատի են առնվում ոչ միայն այն պետական հիմնարկու-

թյան, կազմակերպության կամ ձեռնարկության շահերը, որտեղ աշխատում է տվյալ պետական ծառայողը, այլև ողջ պետական (հանրային) կառավարման սպարատի շահերը: Պրակտիկայում հաճախ են հանդիպում դեպքեր, երբ պատասխանատվության կանչված պետական ծառայողը փորձում է արդարանալ նրանով, որ իր արարքը չի հակասում հիմնարկության կամ կազմակերպության շահերին, դեռ ավելին, նպատակահարմար է այդ շահերի համար (գրականության մեջ սա անվանում են ծառայության կեղծ հասկացված շահեր): Նման դեպքերում պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման հանցակազմն առկա է, եթե պաշտոնատար անձի արարքը թեկուզև չի հակասում այն կազմակերպության շահերին, որտեղ ինքն աշխատում է, բայց ընդհանուր առմամբ հակասում է պետական կառավարման ողջ սպարատի շահերին: Հարկ է նշել նաև, որ ծառայության շահերին հակասող արարքները միշտ էլ հակաիրավական բնույթ ունեն և հակասում են օրենքների, հրամանների, հրահանգների, կանոնադրությունների ու այլ ենթաօրենսդրական ակտերի պահանջներին: Միևնույն ժամանակ հնարավոր են իրավիճակներ, որ պաշտոնատար անձը գտնվի ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում: Նման դեպքերում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի համաձայն՝ արարքում հանցակազմը բացակայում է:

Պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման օբյեկտիվ կողմը կարող է դրսևորվել նաև պաշտոնից բխող հեղինակությունն օգտագործելով, երբ պաշտոնատար անձը, իր հեղինակությունն օգտագործելով, ներգործում է այլ ծառայողների վրա՝ դրդելով նրանց իր կամ երրորդ անձանց օգտին որևէ արարք կատարել:

Պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ են հանդիսանում *հանրորեն վտանգավոր*

հետևանքները:

Օրենքով այդպիսի հետևանք է համարվում անձանց, կազմակերպությունների իրավունքներին ու օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության օրինական շահերին պատճառված **էական վնասը**: Տվյալ հատկանիշը *գնահատողական* (արժեքավորվող) հասկացություն է, որը գնահատվում է իրավակիրառողի կողմից՝ պայմանավորված գործի կոնկրետ հանգամանքներով:

Նախ՝ էական վնասը կարող է դրսևորվել ոչ միայն գույքային, այլ նաև ուրիշ վնասի ձևով: Այդպիսի վնաս կարող են համարվել քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների ոտնահարումը, իշխանության մարմինների հեղինակագրկումը, նրանց գործունեության խաթարումը, հասարակական կարգի խախտումը, խոշոր չափերի հափշտակությունների կամ այլ ծանր հանցագործությունների պարտակումը և այլն:

Գույքային վնասը կարող է դրսևորվել ինչպես ուղղակի վնասի ձևով (գույքի վնասում, ոչնչացում, վատնում և այլն), այնպես էլ անուղղակի վնասի ձևով (օրինակ՝ բաց թողնված օգուտի ձևով): Գույքային վնաս պատճառելու ձևեր են նաև նյութական միջոցների ոչ նպատակային, անտնտեսվար օգտագործումը: Օրենքը սահմանում է այն կոնկրետ չափը, որի դեպքում գույքային վնասը համարվում է էական: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի համաձայն՝ էական գույքային վնաս է համարվում հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկի չափը գերազանցող գումարը կամ դրա արժեքը:

Ոչ գույքային վնասի էական լինելը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել քաղաքացիներին, հասարակությանը և պետությանը հասցված բարոյական վնասի ծանրությունը, տուժած քաղաքացիների

քանակը, ոտնահարված իրավունքների ու ազատությունների կարևորությունը, դրանց ոտնահարման աստիճանը, հիմնարկության, կազմակերպության կամ ձեռնարկության նորմալ գործունեության խանգարման աստիճանը և այլն:

Հարկ է նշել, որ հատուկ սուբյեկտների, այդ թվում՝ պաշտոնատար անձանց ծառայողական պարտականությունների ոչ բոլոր խախտումները կարող են առաջացնել քրեական պատասխանատվություն: Այդ խախտումները և դրանց հետևանքով առաջացած վնասը կարող է առաջացնել կարգապահական, վարչական կամ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն:

Այդ կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը տարբեր գործերով կայացրած որոշումներում անդրադարձել է տվյալ հիմնահարցին և ձևավորել առանձին իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ իրավակիրառ պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար (*տես, օրինակ՝ Գարուշ Սաղաթյանի վերաբերյալ 2009 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ԵՇԳ/0029/01/08, Սրապիոն Հովհաննիսյանի վերաբերյալ 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ՍԳ/0204/01/11 որոշումները*):

Քանի որ պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման հանցակազմը նյութական է, ապա հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է հանդիսանում **պատճառական կապը** պաշտոնատար անձի արարքների և վտանգավոր հետևանքների միջև: Այլ կերպ ասած՝ անձանց, հասարակության կամ պետության իրավունքներին ու շահերին էական վնաս պետք է պատճառվի հենց պաշտոնատար անձի արարքի արդյունքում: Եթե էական վնասը առաջացել է այլ անձանց արարքների արդյունքում կամ ուրիշ պատճառներով, ապա տվյալ հանցակազմը բացակայում է:

Շարունակելի

Քրեական իրավունք

Արտակ ԿԲԿՅԱՇԱՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի

և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ,

ՀՀ ՊՆ չորրորդ կայագրային քննչական բաժնի պետ

ՍՏՈՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՋ ԳԳՏԵՎՈՂ ԶԻՆՇԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱՍՏՈՒՄՆԵՐԻ ԲՐԵՍԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ*

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության առաջնային առարկա է հանդիսանում զինվորական ծառայություն անցնելու սահմանված կարգը, իսկ այդ հանցագործության անուղղակի առարկան՝ զինվորական կանոնագրքերում ամրագրված ստորադասության հարաբերությունների մեջ չգտնվող զինծառայողների փոխհարաբերությունների կարգը: Զինծառայողների առողջությունը, պատիվը և անձնական արժանապատվությունը դիտարկվող հանցագործության մեջ հանդես են գալիս որպես պարտադիր լրացուցիչ առարկա, քանի որ այդ հանցագործությունների կատարման ժամանակ միշտ անուղղակի վնաս (ֆիզիկական, բարոյական և նյութական) է պատճառվում զինծառայող հանդիսացող տուժողի անձին: Այդ իսկ պատճառով չի կարելի համաձայնվել այն զիտնականների կարծիքի հետ, որոնք պնդում են, որ դիտարկվող հանցագործություններում տուժողի անձը զինվորական ծառայություն կրելու կարգի բաղկացուցիչ տարր է հանդիսանում և չի կարող հանդես գալ որպես հանցագործության լրացուցիչ առարկա*: Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ մի զինծառայողի կողմից մյուսի հանդեպ բռնություն գործադրելու դեպքերում, որը պայմանավորված է նեղ անձնական փոխհարաբերություններով և կապված չէ զինվորական ծառայության հարաբերությունների հետ, արարքը չի կարող որակվել Քր. օր. 359-րդ հոդվածով: Տվյալ իրավիճակը գտնվում է զինվորաձառայողական հարաբերությունների ոլորտից դուրս, իսկ այդ

արարքի մեջ մեղավոր անձը ենթակա է պատասխանատվության Քր. օր. Հատուկ մասի հոդվածներով՝ անձի դեմ կատարած հանցագործությունների համար*: Հետևաբար, դիտարկվող հանցագործության հենց անուղղակի առարկան է ընկած զինվորական հանցագործության և անձի դեմ կատարած հանցագործության սահմանազատման հիմքում:

Դիտարկվող հանցագործությունների օբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է իր բովանդակությունը կազմող գործողությունների բազմազանությամբ: Օրենսդիրը չի թվարկում այն բոլոր արարքները, որոնց կատարումը ստեղծում է այդ հանցագործությունների օբյեկտիվ կողմը, այլ սահմանափակվում է՝ նշելով միայն, որ այդ արարքները խախտում են զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնները և պետք է կապված լինեն պատվի և արժանապատվության ստորացման կամ տուժողին ծաղրոծանակի ենթարկելու հետ կամ գուցորդված լինեն բռնության հետ:

Դիտարկվող դիտարկվող օբյեկտները, որոնց հետ, հավանաբար, բախվել է օրենսդիրը, լիովին ակնհայտ են: Դրանք կապված են նրա հետ, որ զինծառայողների ոչ կանոնադրային փոխհարաբերություններն ունեն իրենց դրսևորման բազմաթիվ տեսակներ և ձևեր: Գործողությունների բազմազանությունը, որոնք կարող էին որակավորվել դիտարկվող հոդվածով, ստեղծում է իրավիճակ, որի դեպքում գործնականորեն անհնար է մեկ դիտարկվողի շրջանակներում թվարկել դրանք բոլորը կամ գոնե մեծամասնությունը: Սակայն, ՀՀ քր. օր. 359-րդ հոդվածի դիտարկվող

* Սկիզբը՝ նախորդ համարում:

ցիայի այժմ գոյություն ունեցող կառուցվածքը, միևնույն է, ոչ այդքան էթիկական է թվում՝ ելնելով հետևյալ նկատառումներից.

1. Իրականում Քր. օր. 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան միավորում է անձի դեմ կատարված հանցագործությունների մի քանի հանցակազմ՝ նախատեսված Քր. օր. Հատուկ մասով: Քր. օր. 359-րդ հոդվածում առաջինը նշված է փոխհարաբերությունների կանոնների այնպիսի խախտումը, որը կապված է տուժողի պատվի և արժանապատվության ստորացման հետ: Միևնույն ժամանակ, զինձառայողին վիրավորելը քրեականացված է Քր. օր. 360-րդ հոդվածով: Քր. օր. 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի բովանդակությունը թույլ է տալիս եզրակացություն կատարել կանոնագրային փոխհարաբերությունների կանոնների խախտման դեպքում պատվի և արժանապատվության ստորացման և զինձառայողին վիրավորելու հետ կապված արարքների որոշ նույնականության մասին: Սակայն 359-րդ հոդվածը կիրառվում է իրավիճակների ևս մեկ խմբի առկայության դեպքում, ինչը նախատեսված չէ 360-րդ հոդվածով. երբ զինձառայողի պատվի և արժանապատվության ստորացման հետ կապված արարքը կատարվել է ոչ զինվորական ծառայության կատարման ժամանակ, ոչ էլ դրա հետ կապված, սակայն ուղեկցվել է զինվորական կոլեկտիվի հանդեպ ակնհայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորմամբ: Բացի դրանից, 359-րդ հոդվածը նախատեսում է պատվի և արժանապատվության ստորացման հետ կապված արարքներ՝ չնշելով, որ դրանք պետք է արտահայտված լինեն անպարկեշտ կերպով, ինչպես դա նշված է Քր. օր. 360-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում:

Իրավակիրառ մարմնի համար դժվարություններ է հարուցում նաև տուժողի պատվի և արժանապատվության ստորացման աստիճանի «գնահատողական» բնույթը՝ 359-րդ հոդվածով սահմանված որակման դեպքում: Կապված նրա հետ, որ տուժողի պատվի և արժանապատվության ստորացման ծավալը (աստիճանը) օրենսդրությամբ ամրագրված չէ, ուստի այդ հանգամանքը հանգեցնում է արարքի ոչ ճշգրիտ իրավական գնահատման (տունձգության առարկաների տարբերության պատճառով) և վերջնական արդյունքում տա-

նում է դեպի այդ հանցագործությունների արհեստական քողարկման: Քր. օր. 359-րդ հոդվածի քրեականական, համեմատական և տրամաբանական մեկնաբանությունները թույլ են տալիս եզրահանգում անել այն մասին, որ օրենսդիրն այդ ձևակերպման կառուցման ժամանակ կամ հաշվի չի առել «անպարկեշտ ձևով» հատկանիշը, կամ նկատի է ունեցել «պատվի և արժանապատվության ստորացման» այլ իմաստ՝ տարբեր 360-րդ հոդվածում արված մեկնաբանությունից (ինչը քիչ հավանական է), կամ զինձառայողի պատվի և արժանապատվության ստորացման համար պատասխանատվություն է նախատեսել միայն այն դեպքում, երբ այդ արարքն ուղեկցվել է զինվորական կոլեկտիվի հանդեպ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով (քանի որ «զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ» հատկանիշները նշված են Քր. օր. 360-րդ հոդվածում) կամ ենթադրել է այլ հատկանիշներ, որոնք բացակայում են 360-րդ հոդվածում (սակայն այդ դեպքում տվյալ հատկանիշները ենթակա են պարտադիր ներառման 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում):

Քր. օր. 359-րդ հոդվածի և Քր. օր. 360-րդ հոդվածի սահմանազատումների վերաբերյալ ճիշտ է թվում Խ.Մ. Ախմետչինի դիրքորոշումը, ով կարծում է, որ «360-րդ հոդվածով նախատեսված վիրավորանքն արտահայտվում է տուժողի հանդեպ մեղավորի բացասական վերաբերմունքով, նրա պատվի և արժանապատվության ստորացմամբ, սակայն կապված չէ նրա հանդեպ այս կամ այն պահանջներ դնելու, զինվորական ծառայության պարտականությունները խախտել ստիպելու, զինվորական կոլեկտիվում իր համար արտոնյալ դրություն ստեղծելու մեղավորի ձգտման հետ»¹⁰:

Սեղավորի մոտ նման նպատակների առկայության դեպքում նրա արարքները պետք է որակվեն Քր. օր. 359-րդ հոդվածով: Նշված հիմնական սահմանազատումը պետք է իր իրավական արտահայտումը գտնի 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում, ինչը ներկայումս արված չէ: Այս օրենսդրական թերությունը ծնում է որակման սխալներ և ասպակազմակերպականություն է ներմուծում դիտարկվող նորմի էությունը հասկանալու մեջ:

Քրեական իրավունք

2. Քր. օր. 359-րդ հոդվածում որպես օբյեկտիվ կողմի երկրորդ ալյրնորանքային հատկանիշ է նշված փոխհարաբերությունների կանոնների խախտումը՝ կապված տուժողին ծաղրուծանակի ենթարկելու հետ: «Ծաղրուծանակ» տերմինը իրավաբանական հասկացություն չէ և օրենսդրությամբ սահմանված չէ: Սակայն այն հանդիպում է ՀՀ քր. օր. 63-րդ, 105-րդ, 341-րդ, 359-րդ հոդվածներում և կապված է բացի 359-րդ հոդվածից, մեղավորի պատիժը ծանրացնող հանգամանքների հետ կամ որոշ հանցագործությունների որակող հատկանիշ է: Դրա հետ մեկտեղ, իրավակիրառ մարմինները, փաստորեն, ստիպված են օգտագործել այդ բառի համախոսակցական նշանակությունը:

Ս. Ի. Օժեգովի «Ռուսաց լեզվի բառարան»-ում «ծաղրուծանակ»-ը սահմանվում է որպես «չար հեզմանք, վիրավորանք, ինչպես նաև վիրավորական վարմունք, պահվածք ինչ-որ մեկի հանդեպ»¹¹: Իրավաբանական գրականության մեջ հանդիպում են այս հասկացության¹² մի քանի սահմանումներ, որոնք սկզբունքորեն չեն տարբերվում իրարից: Դրանց էությունն այն է, որ ծաղրուծանակը հասկացվում է որպես ֆիզիկական կամ հոգեբանական բռնություն, որը ցինիկ բնույթ է կրում կամ կատարվում է քիչ թե շատ շարունակական ժամանակում: Այդ դեպքում ծաղրուծանակը գործնականորեն միշտ իրենից ներկայացնում է չար հեզմանք, հալածանք տուժածի հանդեպ: Ի տարբերություն վիրավորանքի, որը միշտ արտահայտվում է անպարկեշտ ձևով, ծաղրուծանակը կարող է արտահայտվել պարկեշտ ձևով՝ չնայած իր բովանդակությանը նույնքան ցինիկորեն, վիրավորական և խորը վիրավորում է մարդու հոգեբանությունը: Այս յուրահատկությունը ծաղրուծանակի էական հատկանիշն է:

Սակայն Քր. օր. 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի տվյալ հատկանիշը վերլուծելիս ամբողջովին հասկանալի չէ՝ ծաղրուծանակի ինչպիսի՞ ծավալ (աստիճան) է անհրաժեշտ, որպեսզի այն որակվի այդ նորմով, և ինչպիսի՞ն են ծաղրուծանակի և վիրավորանքի սահմանազատման իրավական չափանիշները դիտարկվող հոդվածում: Պրակտիկ աշխատողները ստիպված են նորից դիմել համաքրեա-

կան հանցագործությունների համանմանությանը (անալոգիա)՝ առանց հաշվի առնելու զինվորական միջանձնային փոխհարաբերությունների յուրահատկությունները:

Արարքի իրավական գնահատականի խնդիրը գոյություն ունի նաև այն իրավիճակում, երբ մի զինծառայող ստիպում է մյուսին կատարել անձնական բնույթի ծառայություններ (լվանալ զինվորական համազգեստը, նրա փոխարեն կատարել շենքի մաքրում և այլն)՝ դրա հետ մեկտեղ ուղղակիորեն բռնություն չկիրառելով, այլ օգտագործելով բացառապես զինվորական կոլեկտիվի «ավանդույթները»¹³: Նման իրավիճակում մեղավորի գործողությունները փաստացիորեն խախտում են զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնները (նման «խնդրանքները» ոչ միայն ստորացնող են, այլև կարող են քողարկված ծաղրուծանակի բնույթ կրել), սակայն նրան, ըստ Քր. օր. 359-րդ հոդվածի, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու իրավական հիմքերը բացակայում են: Հետևաբար, դիտարկվող հոդվածի գործող խմբագրումն ամբողջականորեն հաշվի չի առնում զինվորական կոլեկտիվում այսօր ստեղծված միջանձնային փոխհարաբերությունների յուրահատկությունները:

3. Քր. օր. 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում վերջին ալյրնորանքային հատկանիշը բռնությունն է: Տվյալ հատկանիշն ընդգրկում է բռնության ցանկացած ձև՝ տարբերակներով քրեական պատասխանատվությունը՝ ըստ տուժողի առողջությանը հասցված վնասի աստիճանի (359-րդ հոդված, մաս 2 և մաս 3): Ինքնին բռնության քրեաիրավական հասկացությունը բավարար մակարդակով մշակված է իրավաբանական գրականության մեջ¹⁴ և, որպես կանոն, որակման դեպքում դժվարություններ չի առաջացնում:

Դրա հետ մեկտեղ, այդքան էլ հասկանալի չէ օրենսդրի տրամաբանությունը, որը 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի հատկանիշներում չի ներառել բռնության սպառնալիքը: Միևնույն ժամանակ ՀՀ քր. օր. 357-րդ հոդվածը, որը մեղավորի պահանջները կատարել ստիպելու մասում բավական նմանություններ ունի 359-րդ հոդվածի հետ, նախատեսում է բռնության սպառնալիքը՝ որպես ալյրնորանքային հատ-

կանիչ: Նման տրամաբանական անհամաձայնությունը հավանաբար բացատրվում է նրանով, որ օրենսդիրը, 359-րդ հոդվածում «բռնություն» ասելով, հասկանում է դրա երկու տեսակները՝ ֆիզիկական և հոգեբանական (այսինքն՝ ֆիզիկական բռնություն կիրառելու սպառնալիքը): Բացի դրանից, գիտական գրականության մեջ Ռ.Դ. քր. օր. 335-րդ հոդվածի վերաբերյալ նշվում է, որ «բռնություն» հասկացությամբ ընդգրկվում է նաև տարբեր տեսակի ֆիզիկական բռնություններ¹⁵ կիրառելու սպառնալիքը: Եվ չնայած այդ իրավիճակը, որպես կանոն, չի առաջացնում սխալներ որակման ժամանակ, օրենսդիրը պետք է վերացնի այն նորմերի նշված անհամաձայնությունը, որոնք պատասխանատվություն են նախատեսում ստորադասության կարգի և զինվորական կանոնագրքային փոխհարաբերությունների դեմ հանցագործությունների համար:

Քր. օր. 359-րդ հոդվածում բռնության հատկանիշը ներառում է ծեծը, առողջությանը տարբեր աստիճանի ծանրության վնաս հասցնելը, այլ բռնի գործողություններ, որոնք գուցարկվում են ֆիզիկական ցավ պատճառելու կամ տուժողի ազատության սահմանափակման հետ: Բռնի արարքների այս տեսակների գիտական և դատական մեկնաբանությունները թույլ են տալիս չսխալվել դիտարկվող կարգերի հանցագործությունները որակելիս: Սակայն, անհրաժեշտ մշակում չի ստացել բռնության աստիճանը (ծավալը), որն անհրաժեշտ է կատարված արարքը հանրության համար վտանգավոր ճանաչելու համար, որպեսզի վրա հասնի քրեական պատասխանատվությունը: Քր. օր. 359-րդ հոդվածի կառուցվածքը իրավակիրառ մարմինն ստիպում է հղում կատարել հանցագործության ընդհանուր հատկանիշին՝ նրա հասարակական վտանգավորությանը: Դրա հետ մեկտեղ, դիտարկվող հանցագործության հասարակական վտանգավորությունը ոչ այնքան բռնություն կիրառելն է, որքան զինծառայողների փոխհարաբերությունների՝ օրենսդրորեն սահմանված կանոնները խախտելը: Հետևաբար բռնության կիրառումը՝ դրա ցանկացած դրսևորմամբ, որը պայմանավորված է զինծառայողների փոխհարաբերությունների

հաստատված կարգը խախտելու մեղավորի ձգտմամբ, անհրաժեշտ է ճանաչել որպես արարք, որը հասարակական վտանգավորության բավական բարձր աստիճան ունի և որակել ըստ Քր. օր. 359-րդ հոդվածի՝ որպես քրեական օրենքի կողմից պահպանվող զինվորական ծառայության շահերի դեմ ոտնձգություն կատարող արարք:

Տվյալ եզրակացությանն ակնհայտ կերպով չի կարելի հանգել Քր. օր. 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի վերլուծությունից, ինչը ստեղծում է իրավիճակ, որի դեպքում իրավակիրառ մարմինը պաշտոնապես իրավունք ունի հաշվի չառնել մեղավորի կողմից կատարված արարքների հանրորեն վտանգավոր հատուկ ուղղվածությունը, ինչը մի շարք դեպքերում պրակտիկ աշխատողներին թույլ է տալիս ճանաչել նման արարքները որպես հասարակական վտանգ չներկայացնող՝ «նվազ կարևորություն ունենալու պատճառով»:

Քր. օր. 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը, ինչպես նաև վերևում դիտարկված օբյեկտիվ կողմը, դժվար թե, կարելի է համարել քրեական իրավունքի բավարար մշակված խնդիր: Չնայած այդ հանցագործության ակնհայտ դիտարկական բնույթին՝ բաց է մնում այն հարցը, թե արդյո՞ք դիտարկյալ արարքները, որոնք անզգուշորեն ծանր հետևանքներ են առաջացրել, ընդգրկված են Քր. օր. 359-րդ հոդվածի հատկանիշներում կամ արդյո՞ք դրանք լրացուցիչ որակում են պահանջում: Այս խնդիրն առաջացել է Քր. օր. 28-րդ հոդվածի 2-րդ մասում և 32-րդ հոդվածում պարունակվող սահմանումներից, որոնք երկակի մեկնաբանում են թույլ տալիս և չունեն միանման գնահատական գիտական գրականության մեջ¹⁶: Թվում է, որ նման դեպքերն անհրաժեշտ է որակել միայն Քր. օր. 359-րդ հոդվածով՝ որպես արարքը լիովին ընդգրկող, իսկ լրացուցիչ որակման փաստարկներն անհրաժեշտ է վերացնել՝ ՀՀ քր. օր-ում մեղքի երկակի ձևի հատկանիշներն ավելի մանրամասն նշելով:

Դիտարկվող սուբյեկտիվ կողմի այլ յուրա-հատկություններին են դասվում.

ա) մի շարք դեպքերում մեղավորի մոտ հատուկ նպատակի առկայությունը՝ ենթարկել իրեն այլ զինծառայողի, ստորաբաժանման

Քրեական իրավունք

մեջ ստեղծել (պահպանել) զինվորական փոխհարաբերությունների ոչ պաշտոնական համակարգ, որի դեպքում զինծառայողների մի մասը գտնվում են մյուսների ենթակայության տակ և պարտավոր են նրանց անձնական ծառայություններ մատուցել, ստեղծել ծառայության թեթև պայմաններ.

բ) հանցագործության ամենատարբեր շարժառիթների առկայությունը (վրեժ, սեփական առավելությունն ընդգծելու ցանկություն, շահադիտական կամ խուլիգանական ցանկություններ, այլ ցանկություններ), որոնք հանդիսանում են Քր. օր. 359-րդ հոդվածի այլընտրանքային հատկանիշներ և ազդում են որակման վրա միայն համաքրեական նորմերով լրացուցիչ որակման դեպքում: Ճիշտ սահմանելով հանցագործության շարժառիթը՝ գրեթե միշտ կարելի է կոնկրետ որոշել արարքի ուղղվածությունը դեպի հատկապես զինվորական հարաբերությունների խախտումը¹⁷: Բացի դրանից, հատկապես շարժառիթի և նպատակի հիման վրա, դրանց հետ մոտ հարաբերություններում, հանցավոր պահվածքի ծագման մեջ են դրսևորվում հանցագործության առարկայի և օբյեկտիվ կողմի առանձին հատկանիշները¹⁸: Հետևաբար արարքի շարժառիթի և նպատակի նշանակությունը դիտարկվող արարքի որակման համար դժվար է գերազանահատել, իսկ հավաստումներն այն մասին, որ շարժառիթը Քր. օր. 359-րդ հոդվածով որակման վրա չի ազդում, սխալ են:

Դիտարկվող հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի ակնհայտ խնդիրն իրավաբանական գրականության և դատաբանական պրակտիկայում հաստատված այն կարծիքն է, որ հիմնական առարկայի՝ զինվորական փոխհարաբերությունների կարգի նկատմամբ ոտնձգությունը միշտ կատարվում է ուղղակի դիտավորությամբ, իսկ անուղղակի դիտավորության առկայությունն ընդունելի է համարվում միայն լրացուցիչ առարկայի՝ զինծառայողի անձի նկատմամբ: Այս տեսակետը, դժվար թե, համապատասխանում է ժամանակակից իրականությանը: Թվում է, որ մեղավորի դիտավորության ինտելեկտուալ և կամային բաղկացուցիչներն անմիջականորեն ուղղված են տուժողի անձի դեմ, իսկ զինվորական հարաբերությունների խախտումը հնարավոր է

նաև անուղղակի դիտավորությամբ: Այս եզրահանգումը, ցավոք սրտի, չի բխում ՀՀ քր. օր. 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի վերլուծությունից, սակայն հաշվի առնելով մեղավորի կամային բաղկացուցիչ իրական ուղղվածությունը՝ հենց այդպես պետք է դիտարկել վերլուծվող հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը: Հակառակ դեպքում՝ տեղի է ունենում կատարված հանցագործության արհեստական հարմարեցում Քր. օր. 359-րդ հոդվածի հատկանիշներին կամ արարքին ընդհանրապես տրվում է սխալ իրավական գնահատական:

Դիտարկվող հանցագործության առարկայի յուրահատուկ է: Քր. օր. 359-րդ հոդվածով քրեական պատասխանատվություն կարող են կրել Ձինված ուժերի, ՊՆ այլ զորքերի և զինվորական կազմավորումների զինծառայողները, որոնք զինվորական ծառայություն են անցնում ինչպես զորակոչով, այնպես էլ պայմանագրով:

Անհրաժեշտ է նաև նշել, որ վերլուծվող հանցագործության սուբյեկտ են հանդիսանում միայն այն զինծառայողները, ովքեր ստորադասության հարաբերությունների մեջ չեն գտնվում տուժողի հետ: Նրանք կարող են հավասար լինել տուժողի հետ ծառայողական դիրքով և զինվորական կոչումով, ավագ կամ կրտսեր՝ զինվորական կոչումով, բայց հավասար՝ ծառայողական դիրքով: Ընդհանուր առմամբ, դիտարկվող հանցագործության սուբյեկտի հատկանիշների բնութագրող բավական մանրամասն մշակված է քրեական օրենսդրության տեսության մեջ և հատուկ դժվարություններ չի առաջացնում գործնական աշխատողների համար:

Ամբողջ վերոշարադրյալը հեղինակին թույլ է տալիս պնդել, որ ՀՀ քր. օր. 359-րդ հոդվածի գործող խմբագրումն ամբողջ չափով չի համապատասխանում քրեագիտական պայմանականության պահանջներին և բավարար չափով կոնկրետ չի արտահայտում հետազոտվող ոտնձգությունների իրական ուղղվածությունը: Բացի դրանից, այդ նորմի դիսպոզիցիայի կառուցվածքն այդքան էլ հաջողված չէ, քանի որ դրա մի քանի օբյեկտիվ հատկանիշներ միմյանց բացառող են կամ կրկնող, իսկ «ծաղրածանակի» հատկանիշն ընդհանրապես իրավական կարգավորում չունի: Նշված

թերությունները վկայում են դիտարկվող նորմի որոշ անհամապատասխանության մասին մեր հանրապետության ժամանակակից քրեական քաղաքականության քրեաիրավական և քրեագիտական ուղղվածությունների բովանդակությամբ:

Ի մի բերելով արդյունքները շարադրվածի համատեքստում՝ անհրաժեշտ է ձևակերպել մի շարք եզրահանգումներ:

1. Միայլ որակման նախադրյալների վերացման համար անհրաժեշտ է վերացնել գործող քրեական օրենսդրության անհամաձայնությունը Քր. օր. 359-րդ և 112-րդ մրցակցող հոդվածների պատժամիջոցների մասում: Ելնելով արարքի բարձր հասարակական վտանգավորությունից, որը սահմանվում է Քր. օր. 359-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հատկանիշներով, անհրաժեշտ է խստացնել քրեական պատասխանատվությունն այդ հանցագործության կատարման համար և սահմանել դիտարկվող նորմի պատժամիջոցների վերին սահմանը:

2. Գիտնականների և գործնական աշխատողների շրջանում դիտարկվող հանցագործությունների էության միանման հասկացման հաստատման համար, ինչպես նաև գործող քրեական օրենսգրքի մասերն իր իրական քրեագիտական պայմանականությանը համապատասխանեցնելու համար՝ անհրաժեշտ է.

ա) Քր. օր. 359-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան շարադրել հետևյալ խմբագրմամբ. «Չինձառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնները խախտելը նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում՝ կապված հալածանքի կամ ծաղրածանակի հետ կամ գուգորդված բռնության կամ դրա սպառնալիքի հետ»: Ենթադրվում է, որ այս հոդվածով պետք է որակվեն նրա դիսպոզիցիայում շարադրված այն արարքները, որոնք կատարվել են խուլի-

զանական կամ դրան նման մղումներից, ինչպես նաև այն արարքները, որոնք պայմանավորված են մեղավորի և տուժողի անձնական փոխհարաբերություններով, բայց կատարվել են նրանցից գոնե մեկի կողմից զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելիս կամ այլ զինծառայողների ներկայությամբ, եթե արարքը դրսևորում է ակնհայտ անհարգալից վերաբերմունք զինվորական կողելտիլի հանդեպ:

բ) Քր. օր-ում ավելացնել 359-1 հոդվածը և շարադրել այն հետևյալ խմբագրմամբ. «Չինձառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնները խախտելը նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում՝ կապված հալածանքի կամ ծաղրածանակի հետ կամ գուգորդված բռնության կամ դրա սպառնալիքի հետ՝ պայմանավորված զինվորական կողելտիվում անձնական արտոնյալ դրություն ստեղծելու նպատակով»: Այս հոդվածով պետք է որակվեն զինվորական փոխհարաբերությունների ոչ պաշտոնական համակարգով՝ «դեղով շինայով» պայմանավորված արարքները: Հաշվի առնելով բանակային կոլեկտիվներում այդ ոչ պաշտոնական համակարգերի հատուկ հասարակական վտանգը՝ հեղինակն անհրաժեշտ է համարում առաջարկվող նորմում նախատեսել պատժամիջոցների առավելագույն չափի ավելացում՝ համեմատած Քր. օր. 359-րդ հոդվածի հետ՝ նվազագույնը մեկ տարի ազատազրկում:

3. Իրավակիրառ պրակտիկայի կատարելագործման և դիտարկվող հանցագործության հստակ իրավական շրջանակների հաստատման համար՝ անհրաժեշտ է իրականացնել «ծաղրածանակ» տերմինի պաշտոնական կամ դատական մեկնաբանություն Քր. օր. 359-րդ հոդվածի շրջանակներում:

8. *Кудрявцев В.И.* Теоретические основы квалификации преступлений. М., 1963, с. 243-244.
9. *Смердов А.А.* Борьба с преступлениями против уставного порядка взаимоотношений между военнослужащими: Дисс. ...канд. юрид. Наук. М., 1989, с. 35.
10. Определение Военной коллегии Верховного Суда по делу Маврополо // Бюллетень коллегии Верховного суда СССР и Управления военных трибуналов. Воениздат, 1987, с. 24.
11. Преступления против военной службы (военно-уголовное законодательство России): Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Российской Федерации. М., 1999, с. 97.
12. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. М.: Рус.Яз., 1981, с. 215.
13. Большой юридический словарь. М., ИНФРА-М, 2001, с. 218; *Анохин Г.* Обстоятельства, смягчающие и отягчающие ответственность // Сов. Юстиция. 1980. №16, с. 23.
14. Նման իրավիճակում ճնշվող զինծառայող կատարում է ներկայացվող պահանջները բոլորովին էլ ոչ ինքնակամ, այլ ստորաբաժանման մեջ ստեղծված զինծառա-

յողների փոխհարաբերությունների ոչ պաշտոնական համակարգի՝ «դեղով շինայի» արդյունքում վախճանվել պատժվել «զինվորական ավանդույթները» չհարգելու համար՝ ըստ որի նա երիտասարդ մարտիկը պարտավոր է կատարել «ինչ ծառայողների» բոլոր հրամանները:
15. *Гуковский Л.Д.* Борьба с насильственными посягательствами. М., Юр. Лит., 1969; *Шаранов Р.Д.* Физическое насилие в уголовном праве. СПб., 2001.
16. Преступления против военной службы (военно-уголовное законодательство России): Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Российской Федерации. М., 1999, с. 90.
17. *Бекеев И.* Актуальные проблемы учения о субъективной стороне преступления // Уголовное право. 2002, №3, с. 9.
18. *Толкаченко А.А.* Мотив и цель воинских преступлений по советскому уголовному праву: Дисс. ...канд. юрид. Наук. М., 1991.
19. *Кудрявцев В.И.* Взаимосвязь элементов преступления // Вопросы борьбы с преступностью. М., Всесоюз. ин-т прокуратуры, 1976. Вып. 25, с. 54-56.

Арам ВАРДЕВАНЯН

Аспирант Российско-Армянского (Славянского) университета

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОШИБКА: ПОНЯТИЕ, ВИДЫ И ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ

По рассматриваемой проблеме в своих работах уделяли особое внимание такие ученые, как П.С. Дагель, В.Ф. Кириченко, Ю.А. Красиков, В.Н. Кудрявцев, А.И. Рарог, Н.С. Таганцев и другие ученые России. В Армении данная проблема затрагивалась частично. Отдельные исследования не проводились. Следует выделить лишь монографию С.С. Аветисяна, в которой автор проблеме законодательного урегулирования ошибки посвятил отдельную главу[1]. Несмотря на то, что проблеме ошибки в уголовном праве посвящено немало исследований, тем не менее среди ученых нет единого мнения по поводу правовой природы ошибки и ее видов.

Исследование вопроса об уголовно-правовой ошибке имеет важное значение, когда лицо неверно оценивает юридические или фактические обстоятельства совершенного деяния.

В Уголовном кодексе как Республики Армения, так и Российской Федерации специальных норм, посвященных уголовно-правовым ошибкам, не содержится. Это обстоятельство порождает существенную проблему, когда множество различных, подчас противоположных мнений среди специалистов относительно уголовно-правовой характеристики деяния лица, совершенного в условиях ошибки, влекут его неверную юридическую оценку, что не может не сказаться на уголовной ответственности в целом.

И соответственно, по причине отсутствия нормы об ошибках в действующем уголовном законодательстве, вопросы о понятии, видах и значении уголовно-правовых ошибок разрабатываются в теории уголовного права.

Одним из первых, кто обращался к истории вопроса об ошибках считают древнегреческого мыслителя Аристотеля (384 - 322 гг. до н. э.). Он называл ошибки «логическими пороками софистических рассуждений». Этому вопросу он посвятил свой трактат «О софистических опровержениях», примыкающий к книге «Топика» и составляющий ее IX книгу [2], в котором объяснял, что причиной логических пороков или ошибок являются неправильное применение словесных выражений либо нарушение правил логических рассуждений. Уже тогда философ проследил связь порока или ошибки с психической деятельностью индивида, происходящей в его сознании.

В римском праве проблема ошибки была подвергнута более детальному и глубокому изучению. Здесь под ошибкой понималось «расхождение между волей и ее выражением (error in nomine), вызванное неосведомленностью субъекта об обстоятельствах дела». То есть, фактически, в основе ошибки лежит незнание об обстоятельствах дела на основе заблуждения. «Error - ошибка, заблуждение, неверное представление о юридически существующем обстоятельстве, противоречие

между представлением и реальностью, несовпадение воли и ее изъявления: действующее лицо высказало не то, что хотело, или не высказало того, что хотело. Ошибка касается непосредственного волеизъявления действующего лица; она относится к обстоятельству фактическому - *error facti* или юридическому - *error juris - ignorantia*" [3].

Следует отметить, что уже в то время римские юристы предложили классифицировать ошибки на два основных вида: юридическую и фактическую, в зависимости от того, какие обстоятельства (юридические или же фактические) неверно представлены в сознании субъекта.

В теории уголовного права традиционно принято делить ошибку на два вида: юридическую и фактическую. Это деление - основной вид классификации ошибки. Некоторые ученые, в свою очередь, указанные ошибки делят на отдельные разновидности, проводя классификацию по различным основаниям.

В рамках данной научной статьи, нами будет рассмотрена юридическая ошибка в уголовном праве и проблемы ее влияния на уголовную ответственность.

Следует отметить, что понятие юридической ошибки в уголовно-правовой литературе трактуется по-разному. Так, А.И. Рарог определяет юридическую ошибку как неправильную оценку юридической сущности или юридических последствий совершаемого деяния [4]. Л.Д. Гаухман юридическую ошибку понимает как неверное представление лица относительно оценки содеянного со стороны уголовного закона [5]. В.В. Лунеев характеризует юридическую ошибку как неправильную оценку субъектом уголовно-правовой сути содеянного [6]. Ю.А. Красиков под юридической ошибкой понимает непра-

вильное представление лица о преступности или непроступности совершенного им деяния, его квалификации, о виде и размере наказания, предусмотренных за данное деяние [7].

В теории уголовного права различают следующие виды юридической ошибки:

1) ошибочное представление о совершаемом деянии как о преступном, тогда как на самом деле закон не относит его к преступлениям. В подобных случаях уголовная ответственность исключается, поскольку деяние не является преступным из-за отсутствия объективных признаков посягательства, поэтому отсутствует и вина в ее уголовно-правовом значении. Речь идет о так называемом "мнимом преступлении". Отсутствие состава преступления при "мнимом преступлении" снимает вопрос об установлении вины. Возможно, лицу, считающему ошибочно, что его деяние преступно, и, тем не менее, его совершившему, может быть сделано порицание с точки зрения морали, но уголовно-правовых последствий это порицание иметь не может [8];

2) неверная оценка совершаемого деяния как непроступного, в то время как в действительности оно предусмотрено законом в качестве преступления. Подобная ошибка, как правило, не исключает умышленной вины, ибо незнание закона неравнозначно непониманию общественной опасности деяния и не может оправдать лицо, совершившее запрещенное уголовным законом деяние.

Однако, следует отметить, что презумпция закона допускает и исключение. Незнание закона может быть обусловлено объективными обстоятельствами (например, длительное нахождение лица в командировке в отдаленных местностях, когда по каким-либо причинам не поступала информация и

Уголовное право

т.п.). В подобных случаях необходимо выяснить, была ли у лица возможность ознакомиться с законом. Если такая возможность была, и виновный ею не воспользовался, то он подлежит ответственности на общих основаниях. Если же он не имел такой возможности, то уголовная ответственность исключается.

То есть, фактически «Незнание общественной опасности и уголовной противоправности деяния исключает вину в случае, если лицо не могло знать о существовании уголовно-правового запрета, заблуждаясь добросовестно».

Следует отметить, что может быть такая ситуация, когда, например, после принятия нового закона то или иное деяние стало преступным, и лицо, совершило такое преступление до принятия нового закона. Здесь, хотя лицо также не знало о запрете совершенного им данного деяния, а значит и не осознавало общественную опасность своего деяния, тем не менее, презумпция «незнание закона не освобождает от уголовной ответственности» не может применяться. В этом случае действует положение, в соответствии с которым уголовный закон, устанавливающий преступность деяния, обратной силы не имеет.

3) Заблуждение субъекта относительно юридических последствий совершаемого преступления: о его квалификации, виде и размере наказания, которое может быть назначено за совершение этого деяния. Такая ошибка не влияет на вину, поскольку осознание вида и размера или срока наказания, назначаемого за совершенное преступление, не входит в содержание умысла и неосторожности, а следовательно, не влияет ни на уголовную ответственность, ни на квалификацию.

Таким образом, неверная оценка лицом уголовно-правовой квалифика-

ции содеянного, вида или размера наказания, назначаемого за совершенное преступление, безразлична для наступления уголовной ответственности.

Что касается уголовно-правового значения юридической ошибки, здесь необходимо указать, что данный вид ошибки, носит, прежде всего практический характер, и имеет важное значение именно для правоприменителя.

Общее правило относительно значения юридической ошибки может быть сформулировано следующим образом: уголовная ответственность лица, заблуждающегося относительно юридических последствий совершаемого деяния, наступает в соответствии с оценкой деяния не субъектом, а законодателем. Следовательно, такая ошибка не влияет ни на форму вины, ни на квалификацию преступления, ни на размер назначенного наказания. Однако из этого правила может быть сделано исключение.

Если лицо не знало и по обстоятельствам дела не могло знать об установлении уголовно-правового запрета, либо компетентное должностное лицо правоохранительных органов разъяснило лицу, что его действия являются правомерными, то извинительный характер юридической ошибки относительно противоправности деяния должен служить основанием непривлечения к уголовной ответственности [9].

Таким образом, юридическая ошибка снимает вопрос как об умышленном, так и неосторожном характере правонарушения.

Как нами было уже отмечено выше, норма об ошибке в уголовно-правовом запрете в УК РА (УК РФ) не включена, что является существенным пробелом. Подобная норма должна содержаться в Уголовном кодексе, поскольку она напрямую связана с более полной реализацией принципа вины лица, кото-

рое по объективным основаниям добросовестно заблуждалось относительно общественной опасности и уголовной противоправности содеянного.

Отсутствие такой нормы может привести и к несоблюдению требований принципа «правовой определенности» (*res judicata*) отраженной в статье 6 Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод [10]. Содержание принципа «правовой определенности» неоднократно раскрыто Европейским Судом по правам человека в результате толкования положений п.1 ст. 6 Конвенции. Еще в 1979 году Европейский Суд по правам человека в решении по делу Маркс против Бельгии отдельно подчеркнул, что принцип правовой определенности является неотъемлемой частью Конвенции [11].

В своем основном значении принцип правовой определенности, предполагает стабильность именно правового регулирования существующих правоотношений. Правовая определенность необходима для того, чтобы участники соответствующих отношений могли в разумных пределах предвидеть последствия своего поведения, быть уверенными в неизменности своего официально признанного статуса, приобретенных прав и обязанностей [12]. Исходя из сказанного можно заключить, что отсутствие правового регулирования юридической ошибки может привести и к несоблюдению обязательств по

Конвенции.

Более того, современная действительность порождает множество противоречащих друг другу законов, в том числе и уголовных, содержащих к тому же немало новых бланкетных норм, что не исключает ситуации незнания лицом общественной опасности и уголовной противоправности совершаемого деяния. В этой ситуации опасным становится возможность осуществления объективного вменения и невиновного осуждения субъекта, что противоречит принципам уголовного права.

Как видим из вышесказанного, юридическая ошибка нуждается в отдельном исследовании и необходимости включения норм о юридической ошибке в уголовные законодательства РА и РФ обусловлена не только коренными изменениями в уголовных законодательствах, но и вызвано объективной потребностью.

На основании изложенного, считаем, что целесообразным будет именно законодательное урегулирование обозначенной проблемы, в результате которого в Общей части УК РА и РФ будет предусмотрена отдельная норма о юридической ошибке следующего содержания:

“Лицо, совершившее предусмотренное настоящим кодексом деяние, если не осознало и по обстоятельствам дела не могло осознать его противоправности, оно не подлежит уголовной ответственности”.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Аветисян С.С.* Проблемы разграничения преступного от непроступного поведения (теория и практика уголовно-правового обеспечения безопасности человека). Ер., Изд-во РАУ, 2011, с. 155-191.
2. *Ахманов А.С.* Логическое учение Аристотеля. М., 1960, с. 303-311.
3. *Бартошек М.* Римское право: (Понятия, термины, определения). М., 1989, с. 122.
4. *Рарог А.И.* Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов по спец. «Юриспруденция» /Рарог А. И., Ин-т международного права и экономики. М., «Триада Лтд», 1997, с. 195.
5. *Гаухман Л.Д.* Квалификация преступлений. Закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. М., Изд-во под ред. Л.Д. Гаухмана, 2001, с. 169-170.
6. *Лунеев В.В.* Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.В. Лунеева, А.В. Наумова. М., Юристъ, 2004, с. 226.

7. *Красиков Ю.А.* Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Изд. 3-е, изм. и доп. Под общей редакцией Генерального прокурора Российской Федерации, профессора Ю.И. Скуратова и Председателя Верховного Суда Российской Федерации В.М. Лебедева. М., Издательская группа НОРМА-ИНФРА. М., 1999, с. 41.
8. *Кириченко В.Ф.* Значение ошибки по советскому уголовному праву. М., 1952, с. 32.
9. *Рарог А.И.* Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов по спец. «Юриспруденция» /Рарог А. И., Ин-т международного права и экономики. М., «Триада, Лтд», 1997, с. 172-173.
10. European Convention on Human Rights, Nov. 4, 1950, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>.
11. *Вильдхабер Л.* Прецедент в Европейском Суде по правам человека. // Государство и право, 2001, №12, с. 5-10.
12. Case of Marckx v. Belgium [1979] no. 6833/74.

Անդրանիկ ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ԽՈՒԼԻԳԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀԱՐԱԿԻՅ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՅ

ՍԱՀՄԱՆԱԶԱՏԵԼՈՒ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Խուլիգանական գործողությունների դրսևորման ձևերի բազմազանությունն անհրաժեշտություն է առաջացնում քննարկել այլ հանցագործություններից այն սահմանազատելու հիմնախնդիրները:

Նշված հիմնախնդիրների գործնական լուծումը մշտապես առաջացնում է որոշակի դժվարություններ, սակայն, անկասկած, հանցակազմի տարրերով և հատկանիշներով սահմանակից հանցագործությունների հարաբերակցության տրամաբանական վերլուծությունը թույլ է տալիս վեր հանել դրանց նույնական և առանձնահատուկ հատկանիշները:

Հանցագործությունների համակարգային սահմանազատման ընդհանուր գործընթացը բաղկացած է այն մասնավոր հարցերի լուծումից, որոնք կապված են հանցագործության առանձին տարրերի (օբյեկտ, օբյեկտիվ կողմ, սուբյեկտ և սուբյեկտիվ կողմ) տարբերակիչ հատկանիշների որոշման հետ¹:

Խուլիգանության հետ նույնական հատկանիշներ ունեն մարդու, սեփականության, հասարակական անվտանգության կամ հասարակական կարգի դեմ ուղղված մի շարք հանցագործություններ, որոնք, որպես կանոն, ունեն այնպիսի օբյեկտիվ հատկանիշներ, որոնք բնութագրական են նաև խուլիգանությունը:

Առավել մեծ դժվարություն է ներկայացնում խուլիգանության և մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների սահմանազատումը: Այդ արարքները միմյանցից սահմանազատելու համար անհրաժեշտ է ճշգրիտ որոշել հանցավոր ոտնձգության օբյեկտը: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ սովորաբար ցանկացած հանցագործություն ան-

միջապես կամ իր զարգացման ընթացքում միաժամանակ վնասում է մի քանի հասարակական հարաբերություններ, որոնք այս կամ այն չափով կապված են միմյանց հետ:

Արարքի ճիշտ որակումը կարող է դժվարանալ հատկապես երկօբյեկտ հանցագործությունների դեպքում, երբ դրանցից մեկը հանդիսանում է հիմնական, իսկ մյուսը՝ լրացուցիչ: Նման դեպքերում պետք է հաշվի առնվեն հիմնական անմիջական օբյեկտի առանձնահատկությունները:

Օրինակ՝ խուլիգանական դրոմներով անձին սպանելը կամ նրա առողջությանը վնաս պատճառելը դեռևս չի նշանակում, որ հանցավորը միաժամանակ խախտել է նաև հասարակական կարգը: Եթե այդպիսի գործողությունների արդյունքում խախտվում է հասարակական կարգը, ապա տվյալ դեպքում այն հանդիսանում է որպես լրացուցիչ օբյեկտ և ազդում արարքի որակման վրա: Նման դեպքերում առկա է մարդու դեմ ուղղված հանցագործության և խուլիգանության իրական համակցություն:

Քանի որ խուլիգանության և մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտիվ հատկանիշները հիմնականում միանման են, ուստի դրանց սահմանազատման և արարքի ճիշտ որակման հարցում էական նշանակություն ունեն սուբյեկտիվ հատկանիշները, հատկապես՝ դիտավորության ուղղվածությունը և շարժառիթների բովանդակությունը:

Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ արարքը խուլիգանություն կամ այլ հանցագործություն որակելու հարցի լուծումը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում կախված է արարքի շարժառիթից, ինչպես նաև հանցավորի հետապնդած նպատակից:

ՄԱՐՏ 2013 թ (164)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Մասնավորապես, եթե արարքն սկսվել է կեն-
ցաղային հողի վրա առաջացած վեճի կամ
տուժողի հակաօրինական կամ հակաբարո-
յական վարքագծի հետևանքով, ապա
անհրաժեշտ է պարզել՝ արդյոք անձի արար-
քը ստեղծված իրավիճակին համարժեք հու-
զական դրսևորում է, թե ուղղված է դիտավո-
րությամբ հասարակական կարգը կոպիտ
կերպով խախտելուն, որն արտահայտվել է
հասարակության նկատմամբ բացահայտ
անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով:
Հետևաբար, երբ հանցավորի վարքագիծն
ուղղված է կոնկրետ անձի, պայմանավորված
է նրա հակաօրինական կամ հակաբարոյա-
կան վարքագծով և հանդիսանում է հանցա-
վորի հուզական վիճակի արտահայտություն,
խուլիզանության հանցակազմը բացակայում
է²:

Ինչպես արդեն նշվել է, խուլիզանությունը
կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավո-
րությամբ, այսինքն՝ հանցավորը ոչ միայն գի-
տակցում է, որ իր գործողությունները կոպիտ
կերպով խախտում են հասարակական կար-
գը և բացահայտ անհարգալից վերաբեր-
մունք դրսևորում հասարակության նկատ-
մամբ, այլ նաև ցանկանում է կատարել այդ
գործողությունները:

Խուլիզանությունը մարդու դեմ ուղղված
հանցագործություններից սահմանազատելու
հարցում վճռական նշանակություն ունի հան-
ցավորի դիտավորության ուղղվածությունը:
Եթե հանցավորը ցանկանում է կոնկրետ ան-
ձի վնաս պատճառել կոնկրետ շարժառիթով
(վրեժ, խանդ), և այդ ընթացքում չի կատա-
րում հասարակական կարգը խախտող և հա-
սարակության նկատմամբ բացահայտ ան-
հարգալից վերաբերմունք դրսևորող այլ գոր-
ծողություններ, ապա նրա կատարած արար-
քը պետք է որակվի որպես մարդու դեմ ուղղ-
ված հանցագործություն, նույնիսկ եթե դա
կատարվել է հասարակական վայրում: Օրի-
նակ՝ երբ հանցավորը փողոցում հարվածում
է այն անձին, ում հետ ունի գույքային վեճ,
ապա նրա արարքը պետք է որակվի որպես
մարդու դեմ ուղղված հանցագործություն: Նշ-
ված իրավիճակում չնայած հանցավորն իր
արարքով խախտում է հասարակական կար-

գը, սակայն հասարակության նկատմամբ չի
դրսևորում բացահայտ անհարգալից վերա-
բերմունք, ինչպիսին կլիներ, եթե բռնություն
գործադրվեր պատահական անցորդի նկատ-
մամբ: Այսինքն՝ առաջին դեպքում հանցավո-
րը նախատեսում է վնաս պատճառել կոնկ-
րետ անձի, իսկ երկրորդ դեպքում՝ հասարա-
կության ցանկացած ներկայացուցչի, ով
կգտնվի տվյալ վայրում:

Սակայն իրավակիրառ պրակտիկայում
հաճախ գերազանհատվում է անձնական
փոխհարաբերությունների նշանակությունը և
սխալմամբ ընդունվում այն մոտեցումը, որ
խուլիզանության հանցակազմը բացակայում
է, եթե հասարակական կարգը խախտող գոր-
ծողություններն ուղղված են այնպիսի անձի
դեմ, ում հետ հանցավորն ունի որոշակի փոխ-
հարաբերություններ՝ անկախ արարքի կա-
տարման մյուս հանգամանքներից:

Մեր կարծիքով, հանցավորի և տուժողի
փոխհարաբերություններով պայմանավոր-
ված շարժառիթները հանդիսանում են խուլի-
զանությունը մարդու դեմ ուղղված հանցա-
գործություններից սահմանազատելու
կարևոր, բայց ոչ միակ չափանիշը: Նման
դեպքերում առաջին հերթին պետք է հաշվի
առնվեն արարքի սուբյեկտիվ հատկանիշնե-
րը: Հետևաբար, եթե նշված գործողություննե-
րը վնասում են կողմնակի անձանց շահերը և
նրանց պատճառում ֆիզիկական, բարոյա-
կան կամ նյութական էական վնաս, իսկ հան-
ցավորն էլ իր հերթին ձգտում է դրան, ապա
այդպիսիք պետք է որակվեն որպես խուլիզա-
նություն: Այսինքն՝ հնարավոր է, որ այլ՝ անձ-
նական դրդումներով սկսված վիճաբանու-
թյունն ու կռիվը վերաճեն խուլիզանության,
սակայն նման արարքները խուլիզանություն
որակելու համար չափազանց կարևոր է հա-
սարակության նկատմամբ բացահայտ ան-
հարգալից վերաբերմունքի դրսևորումը: Այդ-
պիսի դեպքերում հասարակության նկատ-
մամբ բացահայտ անհարգալից վերաբեր-
մունքը կարող է դրսևորվել կատարվող
արարքների տևականությամբ, իրադարձու-
թյուններին միջամտող քաղաքացիների և
իրավապահ մարմինների աշխատակիցների
նկատմամբ դրսևորած արհամարհական և

Քրեական իրավունք

կոպիտ վերաբերմունքով և այլն (օրինակ՝ կոպողներին փորձում են հանգստացնել, կարգի հրավիրել, սակայն վերջիններս չեն դադարեցնում իրենց գործողությունները, ոտնձգում են միջամտող քաղաքացիների պատվի, արժանապատվության, ֆիզիկական անձեռնմխելիության դեմ)³: Օրինակ՝ Ա-ն մեղավոր է ճանաչվել Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝ այն բանի համար, որ Երևան քաղաքի Հանրապետության հրապարակում վիճաբանել է նախկին կնոջ՝ Լ-ի և վերջինիս մոր՝ Ս-ի հետ, որի ընթացքում, անտեսելով իր գործողությունների հետևանքով հավաքված անցորդների կատարած դիտողությունները, շուրջ 10-15 րոպե աղմկել և հայհոյել է, ձեռքերով և ոտքերով հարվածներ հասցրել Լ-ի և Ս-ի մարմնի տարբեր մասերին՝ վերջինիս առողջությանը պատճառելով թեթև վնասի հատկանիշներ չպարունակող մարմնական վնասվածքներ⁴:

Ըստ էության, նույնատիպ մոտեցում պետք է դրսևորվի նաև այն դեպքերում, երբ բնակարաններում տեղի ունեցող ընտանեկան վեճերը կամ հարևանների կենցաղային ընդհարումներն ուղեկցվում են վիրավորանքներով կամ բռնությամբ:

Հաճախ մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների և խուլիգանության սահմանագատումը դժվարացնում է այն իրադրությունը, երբ տուժողին մահ կամ մարմնական վնասվածք պատճառելը հանդիսանում են խուլիգանական գործողությունների շարունակություն: Դա պայմանավորված է նաև նրանով, որ խուլիգանական դրդումները նախատեսված են որպես մարդու դեմ ուղղված որոշ հանցագործությունների (սպանություն, առողջությանը ծանր և միջին ծանրության վնաս պատճառել) հիմնական հանցակազմը ծանրացնող հանգամանք:

Այս կապակցությամբ որոշ հեղինակներ նշում են, որ օրինակ՝ խուլիգանական գործողությունների ընթացքում կատարված սպանությունը որակվում է միայն որպես խուլիգանական դրդումներով սպանություն, իսկ խուլիգանական դրդումներով սպանությունը և խուլիգանությունը կարող են որակվել համակցությամբ միայն այն դեպքերում, եթե նշ-

ված արարքների միջև առկա է իրական համակցություն, քանի որ սպանության դեպքում խուլիգանությունը շարժառիթ է, իսկ վերջինս չի կարող դիտվել հանցագործություն: Հետևաբար նշված հանցագործությունները կարող են որակվել համակցությամբ, եթե սպանության հետ մեկտեղ հանցավորը կատարել է Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմ առաջացնող գործողություններ⁵: Ըստ էության, նշված տրամաբանությամբ առաջնորդվելու դեպքում պետք է համակցությամբ որակվեն նաև խուլիգանության ժամանակ բռնության գործադրման մյուս դրսևորումները (առողջությանը վնաս պատճառելը, ծեծելը):

Սակայն, մեր կարծիքով, նման մոտեցումն արդարացված չէ, քանի որ խուլիգանության ժամանակ գործադրվող բռնությունն առաջին հերթին ոտնձգում է ոչ թե մարդու, այլ հասարակական կարգի դեմ, իսկ անձի կյանքը, առողջությունը և անձեռնմխելիությունը հանդես են գալիս որպես խուլիգանության լրացուցիչ օբյեկտներ: Բացի այդ, խուլիգանական դրդումներով որևէ արարքի կատարումը դեռևս չի նշանակում, որ այն անպայման պետք է զուգորդվի խուլիգանությամբ: Այսինքն՝ նման դեպքերում հանցավորի արարքը միայն խուլիգանական դրդումներով մարդու դեմ ուղղված հանցագործություն որակելով՝ քրեաիրավական գնահատական չի տրվում հասարակական կարգի կոպիտ խախտմանն ու հասարակության նկատմամբ արտահայտված բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքին: Հետևաբար, կախված խուլիգանական գործողությունների ժամանակ գործադրված բռնության կոնկրետ տեսակի համար նախատեսված պատժից՝ հանցավորի արարքը պետք է որակվի կամ միայն որպես խուլիգանություն, կամ համակցությամբ՝ որպես խուլիգանության և մարդու դեմ ուղղված համապատասխան հանցագործություն: Օրինակ՝ Ե-ն մեղավոր է ճանաչվել Քր. օր-ի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով՝ այն բանի համար, որ բազմաբնակարան շենքերին հարակից դպրոցի բակում բազմաթիվ անձանց մասնակցությամբ տեղի ունեցած վիճաբա-

նության և կռվի ժամանակ տվել է հայիդյանքներ և դանակով հարվածներ է հասցրել Գ-ին, Խ-ին և Ռ-ին՝ նրանց առողջության պատճառներով համապատասխանաբար թեթև, միջին ծանրության և ծանր վնաս⁶:

Իսկ այն դեպքերում, երբ անձի նկատմամբ բռնությունը գործադրվում է խուլիգանական դրդումներով, սակայն դրա արդյունքում հասարակական կարգը չի խախտվում, սպա արարքը պետք է որակվի միայն որպես խուլիգանական դրդումներով մարդու դեմ ուղղված հանցագործություն: Օրինակ՝ Գ-ն մեղավոր է ճանաչվել Քր. օր-ի 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով, 118-րդ հոդվածով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ այն բանի համար, որ տանը տեղի ունեցած հավաքույթի ժամանակ ակտիվաբան խմբի անդամներ է օգտագործել, ծեծի ենթարկել Լ-ին և Ա-ին, իսկ երբ Ա-ն ցանկացել է զանգահարել ոստիկանություն, Գ-ն իր մոտ եղած ատրճանակից կրակել է նրա ձախ ոտքին և առողջությանը պատճառել միջին ծանրության վնաս⁷:

Հաճախ կարող են դժվարություններ առաջանալ նաև խուլիգանությունը սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ գույք ոչնչացնելու սպառնալիքից սահմանազատելու հարցում, որոնք պայմանավորված են ոչ միայն նշված արարքների որոշակի ընդհանրական հատկանիշներով, այլ նաև նրանով, որ նախկին՝ 1961 թվականի մարտի 7-ին ընդունված Քրեական օրենսգրքում նշված արարքի և խուլիգանության համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածներն ընդգրկված էին միևնույն՝ «Հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի և բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործություններ» վերտառությամբ գլխում, մինչդեռ ներկայումս նշված նորմը (Քր. օր-ի 137-րդ հոդված) զետեղված է «Մարդու դեմ ուղղված հանցագործություններ» բաժնի՝ «Անձի ազատության, պատվի և արժանապատվության դեմ ուղղված հանցագործություններ» վերտառությամբ գլխում: Դրա հետ կապված՝ որակապես փոփոխվել է նշված հանցագործության օբյեկտի վերաբերյալ մոտեցումները: Եթե նախկինում ենթադրվում էր, որ նշված հան-

ցագործությունն ուղղված է հասարակական կարգի դեմ, ապա օրենսդրի ներկա մոտեցման համաձայն՝ այն ուսնձգում է մարդու դեմ:

Որոշ հետինակներ, սակայն, ներկայումս նույնպես գտնում են, որ այս հանցագործությունն ավելի շուտ ուսնձգություն է հասարակական կարգի դեմ: Ըստ նրանց՝ եթե քրեորեն պատժելի համարվեր միայն սպանության և առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու սպառնալիքը, ապա միանշանակ կարելի էր պնդել, որ հանցագործության օբյեկտը մարդու կյանքի և առողջության անվտանգության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են, մինչդեռ գույքը ոչնչացնելու սպառնալիքի նախատեսումը հիմք է հանդիսանում այդ մոտեցումը մերժելու համար: Արդյունքում նրանք արդարացիորեն նշում են, որ նշված հանցագործության օբյեկտը կրում է հավաքական բնույթ և բաղկացած է մարդու կյանքի և առողջության, ինչպես նաև սեփականության անվտանգության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններից⁸:

Քր. օր-ի 137-րդ հոդվածով նախատեսված սպառնալիքները կարող են անձին մեղսագրվել միայն այն դեպքում, երբ դրանք իրական են, այսինքն՝ երբ տուժողը բավարար հիմքեր է ունենում կարծելու, որ սպառնալիքը կիրականացվի, ինչն էլ իր հերթին որոշվում է ինչպես տուժողի սուբյեկտիվ ընկալումը հաշվի առնելով, այնպես էլ օբյեկտիվ իրականության գնահատմամբ: Որպես կանոն, հանցավորը նշված սպառնալիքները տալիս է տուժողի կողմից իրեն ձեռնադրող որոշակի վարքագիծ դրսևորելու կամ նախկինում տուժողի կատարած որևէ արարքի կապակցությամբ նրան «սարսափով պատժելու» համար:

Քանի որ սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ գույք ոչնչացնելու սպառնալիքը կարող են կատարվել ամենատարբեր, այդ թվում՝ խուլիգանական շարժառիթներով, ուստի խուլիգանությունը նշված հանցագործությունից սահմանազատելու հարցում նույնպես վճռական նշանակություն ունի հանցավորի դիտավորության ուղղվածությունը: Հետևաբար, եթե նշված

Քրեական իրավունք

սպառնալիքներն ինքնին կամ այլ խուլիզանական գործողությունների հետ միասին կուպիտ կերպով խախտում են հասարակական կարգը, իսկ հանցավորն էլ իր հերթին ցանկանում է կուպիտ կերպով խախտել հասարակական կարգը և բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորվել հասարակության նկատմամբ, ապա նրա արարքները պետք է որակվեն որպես խուլիզանություն: Ընդ որում, սպանության և առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու սպառնալիք տալու դեպքերում հանցավորի արարքը որակվում է միայն Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, իսկ գույքը ոչնչացնելու սպառնալիքի⁹ դեպքում՝ Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով և Քր. օր-ի 137-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություններից համակցությամբ, քանի որ գույք ոչնչացնելու սպառնալիքը չի հանդիսանում Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված խուլիզանության որակյալ հանցակազմի հատկանիշ:

Խուլիզանությունը սեփականության դեմ ուղղված հանցագործություններից սահմանազատելիս պետք է հաշվի առնել այդ արարքների օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշների առանձնահատկությունները: Պետք է նշել, որ խուլիզանության հետ առավել նույնական հատկանիշներ ունի գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելու կամ վնասելու հանցակազմը (Քր. օր-ի 185-րդ հոդված):

Գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը հանդիսանում է Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածով նախատեսված խուլիզանության որակյալ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրող հատկանիշներից մեկը: Այդ իսկ պատճառով, երբ ուրիշի գույքի ոչնչացումը կամ վնասումը կուպիտ կերպով խախտում է հասարակական կարգը, ապա արարքը որակվում է Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածով: Սակայն առանձին հեղինակներ նշում են, որ արարքը մնան ձևով պետք է որակվի միայն այն դեպքերում, գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու արդյունքում պատճառված վնասը զգալի չափերի չէ¹⁰:

Մեր կարծիքով, խուլիզանական գործողությունների ընթացքում պատճառված զգալի չափերի գույքային վնասը նույնպես ամբողջությամբ ներառվում է Քր. օր-ի 258-րդ

հոդվածի 2-րդ մասում և լրացուցիչ որակում չի պահանջում:

Այն դեպքերում, երբ խուլիզանական գործողություններն ուղեկցվում են Քր. օր-ի 185-րդ հոդվածի 2-րդ կամ 3-րդ մասով նախատեսված ծանրացուցիչ հանգամանքներում գույք ոչնչացնելով կամ վնասելով, հանցավորի արարքը ենթակա է որակման հանցագործությունների համակցությամբ: Օրինակ՝ եթե խուլիզանությունը գույքով էլ է հրկիզման կամ այլ հանրավտանգ եղանակով գույք ոչնչացնելով կամ վնասելով, ապա արարքը պետք է որակվի Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 185-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցագործությունների համակցությամբ¹¹:

Միաժամանակ կարծում ենք, որ ընդունելի չէ այն մոտեցումը, որի համաձայն՝ խուլիզանական գործողությունների ընթացքում պայթուցիկ նյութերի կամ սարքերի օգտագործմամբ կատարված գույքի ոչնչացումը կամ վնասումը նույնպես պետք է որակվի Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 185-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցագործությունների համակցությամբ¹²:

Գործող օրենսդրության տառացի մեկնաբանության պայմաններում զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկայի գործադրմամբ ուրիշի գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը նույնպես պետք է որակվի Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, որպիսի պայմաններում խուլիզանական գործողությունների ընթացքում պայթուցիկ նյութերի կամ սարքերի օգտագործմամբ կատարված գույքի ոչնչացումը կամ վնասումը լիովին ընդգրկվում է նշված հանցակազմում և լրացուցիչ չի որակվում Քր. օր-ի 185-րդ հոդվածով¹³:

Մեր կարծիքով, արդարացված չեն նաև այն հեղինակների մոտեցումները, որոնց համաձայն՝ համակցությամբ պետք է որակվեն նաև այն դեպքերը, երբ խուլիզանական գործողությունների ընթացքում կատարված գույքի ոչնչացումը կամ վնասումն անզգուշությամբ առաջացնում են մարդու մահ¹⁴:

Հասարակական կարգը կուպիտ կերպով

խախտող և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորող այն գործողությունները, որոնք ուղեկցվում են գույքային վնաս պատճառելով, հանդիսանում են խուլիզանության որակյալ հանցակազմի դրսևորման ձևերից մեկը և որակվում են միայն Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածով: Իսկ եթե նմանատիպ գործողություններն անզգուշությամբ առաջացնում են մարդու մահ, սպա կատարվածը ենթակա է որակման համակարգությամբ՝ Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 109-րդ հոդվածով:

Որոշակի դժվարություններ կարող են առաջանալ այն արարքների որակման հարցում, երբ հանցավորը խուլիզանական դրոմներով ոչնչացնում կամ վնասում է ուրիշի գույքը, սակայն դրա հետևանքով հասարակական կարգը չի խախտվում կամ հասարակության նկատմամբ չի դրսևորվում բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք:

Գործող օրենսդրության պայմաններում այդպիսի արարքները պետք է որակվեն Քր. օր-ի 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով, մինչդեռ ակնհայտ է, որ նման արարքներն ունեն ավելի բարձր հանրային վտանգավորություն, քան գույք ոչնչացնելու կամ վնասելու հասարակ տեսակը: Հետևաբար, կարծում ենք, որ ճիշտ կլիներ, որպեսզի Քր. օր-ի 185-րդ հոդվածի 2-րդ մասում որպես գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու ծանրացնող հանգամանք նախատեսվեր դրանց կատարումը խուլիզանական դրոմներով¹⁵:

Մասնագիտական գրականության մեջ քննարկման առարկա են դարձել նաև խուլիզանական դրոմներով տրանսպորտային միջոց փախցնելու դեպքում արարքի որակման հարցերը: Նշված հիմնախնդրի կապակցությամբ, մեր կարծիքով, լիովին ընդունելի են այն հեղինակների մոտեցումները, ովքեր նշում են, որ ընդհանուր առմամբ տրանսպորտային միջոց փախցնելը կամ դրան տիրանալը չեն համարվում հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտող գործողությունների տարատեսակ, քանի որ նմանատիպ արարքները և խուլիզանությունն ունեն ոտնձգության միանգամայն տարբեր օբյեկտներ, ինչպես նաև դրանց բնութագրական են

առանձնահատուկ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշներ, ուստի դրանք չեն կարող կլանել միմյանց¹⁶:

Իրենից գործնական հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև խմբակային խուլիզանության և զանգվածային անկարգությունների սահմանազատման հիմնախնդիրը:

Քր. օր-ի 225-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ զանգվածային անկարգություններ են համարվում բռնությամբ, ջարդերով, հրկիզումներով, գույք ոչնչացնելով կամ վնասելով, հրագեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելով կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրություն ցույց տալով արտահայտված մեկից ավելի անձանց գործողությունները, որոնց հետևանքով վտանգվում է հասարակական անվտանգությունը: Ընդ որում, Քր. օր-ի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է նախատեսում զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելու, նույն հոդվածի 2-րդ մասը՝ զանգվածային անկարգությունների ժամանակ դրա մասնակցի կողմից Քր. օր-ի 225-րդ հոդվածի 5-րդ մասում թվարկված գործողությունները կատարելու, իսկ Քր. օր-ի 225-րդ հոդվածի 3-րդ մասը զանգվածային անկարգությունների ժամանակ իշխանության ներկայացուցչի օրինական պահանջին ակտիվորեն չենթարկվելու կամ անձանց նկատմամբ բռնություն կիրառելու կոչերի համար:

Նշված ձևակերպումներից ակնհայտ է, որ զանգվածային անկարգությունների ժամանակ դրանց մասնակցի կողմից բռնություն գործադրելը, ջարդ կամ հրկիզում իրականացնելը, գույք ոչնչացնելը կամ վնասելը, հրագեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելը կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրելը գրեթե նույնական է խմբի կողմից կատարվող խուլիզանական գործողությունների օբյեկտիվ կողմին: Ընդ որում, ինչպես խուլիզանության, այնպես էլ զանգվածային անկարգությունների դեպքում նշված գործողությունները կատարվում են միայն ուղղակի դիտավորությամբ: Բացի այդ, զանգվածային անկարգությունների ժամանակ հանցավորը, ի թիվս այլոց, կարող է գործել նաև խուլիզանական

Քրեական իրավունք

շարժառիթներով:

Հետևաբար նշված գործողությունները սահմանազատելու հարցում վճռական նշանակություն է ստանում հանցագործության օբյեկտը: Եթե խուլիզանության ժամանակ նշված գործողություններն ուղղված են լինում հասարակական կարգի դեմ, ապա զանգվածային անկարգությունների ժամանակ դրանք ոտնձգում են հասարակական անվտանգության դեմ:

Հասարակական անվտանգության բովանդակության բացահայտման համար կարևոր նշանակություն ունի «Ազգային անվտանգության մարմինների մասին» ՀՀ օրենքի¹⁷ 1-ին հոդվածը, որտեղ տրված է ազգային անվտանգության հասկացությունը: Նշված նորմի համաձայն՝ այն իրենից ներկայացնում է պետության և հասարակության այնպիսի կացություն, երբ ապահովված է անձի, հասարակության և պետության անվտանգությունը, երկրի տարածքային ամբողջականությունը, ինքնիշխանությունը, սահմանադրական կարգը, տնտեսության բնականոն զարգացումը, հասարակության նյութական և հոգևոր արժեքների, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների, շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը ներքին և արտաքին սպառնալիքներից:

Հատկանշական է, սակայն, որ որոշ հեղինակներ գտնում են, որ հասարակական անվտանգությունն իր մեջ ներառում է հասարակական կարգը¹⁸, իսկ հեղինակների մեկ այլ խումբ, որևէ տարբերություն չդնելով այդ հասկացությունների մեջ, դրանք օգտագործում է որպես հոմանիշներ¹⁹:

Կարծում ենք, որ այդպիսի մոտեցումները ոչնչով արդարացված չեն, քանի որ Քր. օր-ը հստակ տարանջատել է նշված օբյեկտների դեմ ուղղված հանցագործությունները և դրանք զետեղել առանձին գլուխներում (Քր. օր-ի 23-րդ և 25-րդ գլուխներ): Իսկ հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների, այդ թվում՝ զանգվածային անկարգությունների յուրահատկությունն այն է, որ դրանք նախևառաջ ոտնձգում են հասարակության՝ որպես մեկ միասնական համակարգի և դրա անվտանգ գոյության

պայմանների դեմ: Ուստի հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված լինելու մասին, որպես կանոն, կարող են վկայել բռնության, ջարդերի, հրկիզումների, գույք ոչնչացնելու և այլ գործողությունների կատարումն առավել ընդգրկուն տարածքներում (թաղամաս, գյուղ, քաղաք), գործողությունների առավել տևականությունը, կատարողների և պատճառված վնասների մեծաքանակությունը²⁰: Ի տարբերություն նշվածի՝ խմբակային խուլիզանությունը կատարվում է ոչ մեծաքանակ (որպես կանոն, մեկ տասնյակը չգերազանցող) անձանց կողմից, աչքի չի ընկնում գործողությունների տևականությամբ և կատարվում է որոշակի սահմանափակ տարածքի շրջանակներում:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ առանձնահատուկ ուշադրության են արժանացել խուլիզանության և վանդալիզմի սահմանազատման հետ կապված հարցերը, քանի որ մի շարք հեղինակների կարծիքով վանդալիզմն իր էությանը հանդիսանում է խուլիզանության յուրօրինակ դրսևորում²¹:

Քր. օր-ի 260-րդ հոդվածի համաձայն՝ վանդալիզմ է համարվում շենքերը կամ այլ կառույցներն անպարկեշտ գրագործություններով կամ պատկերներով պղծելը, հասարակական տրանսպորտում կամ այլ հասարակական վայրերում գույքը վնասելը, եթե բացակայում են առավել ծանր հանցագործության հատկանիշները:

Չնայած ներկայումս գերակշռող մոտեցման համաձայն՝ վանդալիզմի օբյեկտը հասարակական կարգն է²², այնուամենայնիվ, որոշ հեղինակներ գտնում են, որ այս հանցագործությունը ոտնձգում է բարոյականության, հասարակական անդորրի և գույքային հարաբերությունների դեմ²³: Այլ հեղինակների կարծիքով վանդալիզմը միայն որոշ դեպքերում է վնասում հասարակական կարգը, իսկ նման գործողությունները մեծամասամբ ոտնձգում են բարոյականության և «մարդկային կատարելության բնատուր զգացմունքի» դեմ²⁴:

Մեր կարծիքով, խուլիզանության և վանդալիզմի օբյեկտները համընկնում են, և այդ

պատճառով դրանք օրենսդրի կողմից ներառվել են Քր. օր-ի միևնույն գլխում: Միաժամանակ օբյեկտիվ կողմից նշված հանցագործությունները նույնպես ունեն բավականաչափ ընդհանրություններ: Նախ՝ հասարակական տրանսպորտում կամ այլ հասարակական վայրերում գույքը վնասելու օբյեկտիվ կողմնամասը գույքը վնասելու օբյեկտիվ կողմնամասը գույքը վնասելու խուլիզանության օբյեկտիվ կողմի հետ: Իսկ ինչ վերաբերում է շենքերը կամ այլ կառույցներն անպարկեշտ գրագրություններով կամ պատկերներով պղծելուն, ապա այդպիսի գործողություններով նույնպես հնարավոր է կոպիտ կերպով խախտել հասարակական կարգը և բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորել հասարակության նկատմամբ:

Հետևաբար, խուլիզանությունը վանդալիզմից ասինանագատելու համար վճռական նշանակություն ունեն արարքի կատարման շարժառիթները: Այսինքն՝ եթե վանդալիզմի օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողությունները կատարվում են խուլիզանական շարժառիթներով, ապա անձի արարքը պետք է որակվի միայն Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածով: Հատկանշական է սակայն, որ այն դեպքերում, երբ անձը, առանց խուլիզանական շարժառիթների, հասարակական տրանսպորտում կամ այլ հասարակական վայրերում վնասում է

զգալի չափերի գույք, ապա նրա արարքը պետք է որակվի ոչ թե Քր. օր-ի 260-րդ հոդվածով, այլ 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով, քանի որ վերջինի սանկցիան առավել խիստ է: Ինչ վերաբերում է այն դեպքերին, երբ շենքերը կամ այլ կառույցներն անպարկեշտ գրագրություններով կամ պատկերներով պղծելու արդյունքում հասարակական կարգը կոպիտ կերպով չի խախտվում կամ հասարակության նկատմամբ չի արտահայտվում բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք, ապա այդպիսի նվազ հանրային վտանգավորություն ունեցող արարքի համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսելն ընդհանրապես նպատակահարմար չէ:

Այսպիսով, կարծում ենք, որ վերը նշված պայմաններում վանդալիզմի համար պատասխանատվություն նախատեսող Քր. օր-ի 260-րդ հոդվածի առկայությունն ավելորդ է, և այն պետք է ճանաչվի ուժը կորցրած:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ ենք համարում նշել, որ Քր. օր-ի 258-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության որակումը և այլ հանցագործություններից ասինանագատումը կարող են ունենալ նաև այլ առանձնահատկություններ, ինչը պայմանավորված է խուլիզանական գործողությունների դրսևորման բազմազանությամբ:

1. *Куриню Б.А.* Научные основы квалификации преступлений. М., 1984, с. 60-117. *Куриню Б.А.* Общая теория квалификации преступлений. М., 2001, с. 130-160.
2. Քրիվ Ա.Մ. 001.0101.11 քրեական գործով ՀՀ վարչակազմի 2012 թվականի մարտի 30-ի որոշման (ՀՀՊՑ 2012.07.04/32906). 1-տպ.822.23):
3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Գ.Ա. Վաղվաթյանի խմբագրությամբ: Երևան, 2006, էջ 618-619:
4. Քրիվ Ա.Մ. 0026.0111 քրեական գործով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարյաթ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության ստաշին առյայնի դատարանի 2011 թվականի մարտի 18-ի որոշումով:
5. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Գ.Ա. Վաղվաթյանի խմբագրությամբ: Երևան, 2006, էջ 88-89, 619 էջեր:
6. Քրիվ Ա.Մ. 0181.0109 քրեական գործով Երևան քաղաքի Երասխի և Մանգրե-Ջերմու վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության ստաշին առյայնի դատարանի 2010 թվականի նոյեմբերի 1-ի որոշումով:
7. Քրիվ Ա.Մ. 0099.0109 քրեական գործով Երևան քաղաքի Երասխի և Ջանարե-Ջերմու համայնքների ընդհանուր իրավասության ստաշին առյայնի դատարանի 2009 թվականի հոկտեմբերի 9-ի որոշումով:
8. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Գ.Ա. Վաղվաթյանի խմբագրությամբ: Երևան, 2006, էջ 222:
9. Քրեական պատկերի է համարվում ֆիզիկ խոչը չափի գույքի ոչնչացումն սպանողի, իսկ Քր. օր-ի 137-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ տվյալ դեպքում խոչը չափ է համարվում հանցագործության արդյունքում անհամարժեք նվազանցված աշխատանքի ինդիկատորաբարակների երեքհարյուրապատկերի երեքհարյուրապատկերի չափը:
10. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. Под. ред. Б.В. Здравомыслова. М., 2001, с. 263. *Антонов Л.С.* Квалификация хулиганства. СПб., 1998, с. 21.
11. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Գ.Ա. Վաղվաթյանի խմբագրությամբ: Երևան, 2006, էջ 627: *Насонов А.В.* Российское уголовное право. Курс лекций. В 2-х томах. Т. 2. Особенная часть. М., 2004, с. 397. Уголовное право. Особенная часть: Учебник. Отв. ред. Н.Я. Козаченко, Г.П. Новоселов. М., 2008, с. 504. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный). Под. ред. А.В. Бриллиантова. М., 2010, с. 840. *Борисов А.Б.* Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) с постановными материалами и практическими разъяснениями официальных органов. М., 2012, с. 626.
12. Уголовное право России. В 2-х томах. Том 2. Особенная часть. Под. ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красикова. М., 1999, с. 415.
13. Միջին ՀՀ վերստին քրեական իրավունքի արտահայտում իրերգրական համաձայն՝ արարքի քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով ստեղծված համար քրեական չէ զենքի կամ որսիկի զենք օգտագործող ատարակի գործարարների որսիկի գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը հատկապես, այլ նվազ հանգանակով համար պարտադիր է, որովհետև հանցավոր խուլիզանական գործողություններ կատարող ընդհանուր ընդհանուր անձին սեփականության իրավունքով անհատական հանցագործության հետևանքով վնասված գույքը կամ փորձի հասցեն, կամ էլ նրա գործողությունների հետևանքով անհատական կամ ստորադաս համար իրավունք

վնասել անոնիվ (Հայաստանի Հանրապետության վերստին քրեական իրավունքի արտահայտում իրերգրական համաձայն՝ արարքի քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով ստեղծված համար քրեական չէ զենքի կամ որսիկի զենք օգտագործող ատարակի գործարարների որսիկի գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը հատկապես, այլ նվազ հանգանակով համար պարտադիր է, որովհետև հանցավոր խուլիզանական գործողություններ կատարող ընդհանուր ընդհանուր անձին սեփականության իրավունքով անհատական հանցագործության հետևանքով վնասված գույքը կամ փորձի հասցեն, կամ էլ նրա գործողությունների հետևանքով անհատական կամ ստորադաս համար իրավունք):
14. *Антонов Л.С.* Квалификация хулиганства. СПб., 1998, с. 21.
15. ՌԿ՝ քրեական օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված ծանրացվող հանցանքների ցուցակ:
16. *Сидлов Н.М., Семенов А.С.* Квалификация угонов транспортных средств. Волгоград, 1988, с. 20.
17. ՀՀՊՑ 2002.02.05/6(181) հոդ. 77:
18. *Готова А.В.* Организационно-правовые вопросы взаимодействия милиции и внутренних войск в охране общественного порядка: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2000, с. 13.
19. *Куриню А.В.* Уголовно-правовая охрана общественного порядка в современной России: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2000, с. 15.
20. Օրինակ՝ 2008 թվականի մարտի 1-ից 2-ի ընկած ժամանակահատվածում կատարված զինվածային անկարգությունների ընթացիկ են Երևան քաղաքի Մյասնիկյան արևմտյան և Երևան քաղաքի պետական հարսնի ստաշին, Երևանի Գ.Լ.Մարտիրոսի, Մայրոսի, Լեռի և Պարոնյանի վտղոցներ, որոնց իրարմտն ստացած մարմնավնաս վնասվածքներից մասնակց է 10 տոն, ստորին ատիկանների մարմնավնաս վնասվածքներ են ստացել 187 ոստիկանության գործի զինծառայող և ոստիկանության աշխատակից, 32 քաղաքացիական անձ, ցարթի, գույքի ոչնչացում, վնասված և քանդակված ընդհանուր ընդհանուր պատճառով է 25.980.093 դրամի վնաս, Երևան քաղաքի և Կենտրոն քաղաքի համայնքի՝ 69.288.760 դրամի վնաս, իրավաբանական անձանց՝ 339.954.866 դրամի վնաս, հիվանդի և վնասված է 92 օրանախորտային միջոց, որի հետևանքով ՀՀ ոստիկանության քաղաքացիներին և ոստիկանության ընդհանուր ընդհանուր պատճառով է ընդհանուր ամսամիջին 70.854.525 դրամի վնաս (թիվ ԵԿԿ.0227.01.09 քրեական գործով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարյաթ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության ստաշին առյայնի դատարանի 2010 թվականի հունիսի 19-ի որոշումով):
21. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Գ.Ա. Վաղվաթյանի խմբագրությամբ: Երևան, 2006, էջ 628: *Кабанова А.Г., Савоменко Н.Г.* Практический курс уголовного права России. Ставрополь, 2001, с. 443.
22. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Գ.Ա. Վաղվաթյանի խմբագրությամբ: Երևան, 2006, էջ 627: *Насонов А.В.* Российское уголовное право. Курс лекций. В 2-х томах. Т. 2. Особенная часть. М., 2004, с. 397. Уголовное право. Особенная часть: Учебник. Отв. ред. Н.Я. Козаченко, Г.П. Новоселов. М., 2008, с. 504. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный). Под. ред. А.В. Бриллиантова. М., 2010, с. 840. *Борисов А.Б.* Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) с постановными материалами и практическими разъяснениями официальных органов. М., 2012, с. 626.
23. Уголовное право. Особенная часть. Под. ред. Н.И. Втрова, Ю.И. Липунова и др. 1998, с. 412.
24. *Бонко Ю.И.* Понятие «вандализм» по УК РФ // Общественная безопасность и ее законодательное обеспечение: Материалы Всероссийской науч.-практ. конф. Астрахань, 2001, с. 30-31.

Արման ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փրկիտփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

**ՖԻՆԱՆՍԱԲԱՆԿԱՅԻՆ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ**

Տինանաբանկային բնագավառի գործունեությունը պետության կարևորագույն գործառույթներից մեկն է: Ընդհանուր առմամբ, այս ոլորտում կատարվող հանցագործությունները հիմնականում կապված են արժեթղթերի և փաստաթղթերի շրջանառության հետ և առավել հաճախ իրականացվում են կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից:

Ընդ որում, այս տեսակ հանցագործությունները կապված են, ինչու չէ, նաև անարժանիքներով հարակից բնագավառների հանցագործություններից: Մասնավորապես՝ հարկային հանցավորության ծնող պատճառներն ու պայմանները հիմնականում դասակարգվում են հետևյալ տեսակների՝

- ա) տնտեսական,
- բ) իրավական,
- գ) բարոյահոգեբանական:

Առաջին դասին են պատկանում երկրի տնտեսական կյանքում ծագած արմատական փոփոխությունները, որոնք ներառում են պետության (հասարակության) և արտադրողների շահերի միջև առկա հակասությունները, որոնք հիմնված են մասնավոր սեփականության տեսակների, հարկերի պարբերական բարձրացումների վրա: Իրավական պատճառներից է անկայուն և անկատար հարկային օրենսդրությունը:¹

Պետության տնտեսական քաղաքականության իրականացման արդյունավետությունն էականորեն պայմանավորված է ֆինանսավարկային համակարգի կայունությամբ և հուսալիությամբ: Ֆինանսական ոլորտում առավել կրիմինոզեն է համարվում բանկային գործունեու-

թյունը:

Ֆինանսական և բանկային համակարգերում կատարվող հանցագործություններն ամենաբազմազանն են, ուստի կարևորվում են նախ այդ տեսակ հանցագործությունների քրեագիտական բնութագրերը:

Պետք է նշել, որ «բանկային հանցագործություններ» հասկացությունը հավաքական և համալիր հասկացություն է, այն կիրառվում է ինչպես քրեաիրավական, այնպես էլ կրիմինալիստիկական նշանակությամբ:

Այս կապակցությամբ պետք է նշել, որ մի շարք գիտնականների կարծիքով՝ «հանցագործության մեխանիզմ» հասկացության մեջ կարող են ներառվել միայն հանցակազմի առանձին տարրեր: Այսպես, Ի.Ա. Վոզգրիները նշված հասկացության սահմանման մեջ առանձնացնում է միայն հանցանքի կատարման եղանակը, հանցագործի և տուժողին բնութագրող առանձնահատկությունները:

Հարկ է նաև փաստել, որ Կրիմինալիստիկայի գիտության մեջ հանցագործության մեխանիզմի հասկացության մեկնաբանությունը տարբերվում է քրեական իրավունքում և կրիմինոլոգիայում տվյալ հասկացության մեկնաբանությունից, որտեղ հանցավոր դեպքի մեխանիզմը սահմանափակվում է միայն հակաիրավական գործողություններով (վարքագծով), որը կազմում է հանցագործության օբյեկտիվ կողմը: Որոշ գիտնականներ, ինչպես նաև պրակտիկ իրավաբաններ համաձայն են «հանցագործության մեխանիզմի» հասկացության մասն մեկնաբանությանը: Այսպես, Գ. Մ. Մերեթուկովը հան-

ՄԱՐՏ 2013 թ (164)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ցագործության մեխանիզմը սահմանում է որպես սուբյեկտի հանցավոր գործունեության կրիմինալիստիկական նշանակություն ունեցող տարրերի կայուն, դինամիկ և փոխկապակցված համակարգ, որոնք պայմանավորում են կրիմինալիստիկական նշանակություն ունեցող տեղեկատվության առաջացումը և հնարավորություն են տալիս քննիչին բացահայտել երևույթի բնույթն ու էությունը:

Ինչ վերաբերում է բանկային հանցագործություններին, ապա այն, ըստ էության, ընդգրկում է տարբեր տեսակի հանցագործությունների բավականին մեծ խումբ, որոնք նման են իրենց քրեաիրավական և կրիմինալիստիկական հատկանիշներով (բնութագրերով), մասնավորապես՝ ոտնձգության առարկայով, դրանց իրականացման միջոցներով և իրավիճակով, իրավախախտողի անձի տիպաբանական առանձնահատկություններով: Հիմնականում տվյալ հասկացության մեջ ընդգրկվում են այն հանցակազմերը, որոնք նախատեսված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ (խարդախություն), 179-րդ (յուրացնելը կամ վատնելը), 181-րդ (հափշտակությունը, որը կատարվել է համակարգչային տեխնիկայի օգտագործմամբ), 188-րդ (ապօրինի ձեռնարկատիրությունը), 189-րդ (կեղծ ձեռնարկատիրությունը), 190-րդ (հանցավոր ճանապարհով ստացված միջոցներն օրինականացնելը (փողերի լվացումը), 192-րդ (անօրինական գործողությունները սնանկության ընթացքում), 193-րդ (կանխամտածված սնանկությունը), 194-րդ (կեղծ սնանկությունը), 199-րդ (առևտրային, ապահովագրական կամ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունն ապօրինի հավաքելը կամ հրապարակելը), 202-րդ (առևտրային կաշառքը), 202-րդ (կեղծ փողեր կամ արժեթղթեր պատրաստելը, պահելը կամ իրացնելը), 203-րդ (կեղծ վճարային փաստաթղթեր պատրաստելը կամ իրացնելը), 204-րդ (չարաշահումը արժեթղթեր թողարկելիս), 214-րդ (առևտրային կամ այլ կազմակեր-

պությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելը) 251-րդ (համակարգչային տեղեկատվության համակարգ առանց թույլտվության մուտք գործելը (ներթափանցելը), 252-րդ համակարգչային տեղեկատվությունը փոփոխելը, 254-րդ (համակարգչային տեղեկատվությանն ապօրինի տիրանալը):

Նշված ոտնձգությունների առարկան անմիջականորեն կամ վերջին հաշվով կազմում են պետության կամ մասնավոր հիմնարկների, ձեռնարկությունների և անձանց դրամական միջոցները, ինչպես նաև այլ գույք:

Բանկավարկային ոլորտի հանցավորության կառուցվածքում, կախված սուբյեկտից, նպատակահարմար է տարբերակել հետևյալ տեսակի հանցագործությունները՝

1) հանցագործություններ, որոնք կատարվում են բանկերի և այլ վարկային կազմակերպությունների ղեկավարների կողմից.

2) հանցագործություններ, որոնք կատարվում են բանկերի հաշվապահ-ծառայողների կողմից.

3) հանցագործություններ, որոնք կատարվում են այլ կատեգորիայի բանկային ծառայողների կողմից:

Բանկերի ղեկավարների կողմից կատարվող առավել տիպիկ հանցագործություններն են խարդախությունը, որը բնութագրվում է հասցվող վնասի էական մասշտաբով, օգտագործվող հանցավոր մեխանիզմների բարդությամբ, կիրառվող հնարքների և միջոցների բազմազանությամբ: Դրանով է պայմանավորված այլ անձանց դրամական միջոցների ներգրավման և հետևաբար հափշտակության նպատակով բանկերի և այլ վարկային կազմակերպությունների ստեղծման հանցավոր պրակտիկան: Նման հանցագործությունների համար պատասխանատվություն է նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածով (կեղծ ձեռնարկատիրություն):

Բացի այդ, բանկերի և այլ վարկային

Քրեական իրավունք

կազմակերպությունների ղեկավարների կողմից կատարվում են հանցագործություններ՝ կապված սնանկության հետ, հանցագործություններ, որոնք ուղղված են պետության ֆինանսական համակարգի դեմ (փողերի լվացում), հանցագործություններ՝ ուղղված բանկային գործունեության իրականացման պայմանների և կարգի դեմ (ապօրինի բանկային գործունեություն) և այլն:

Հատուկ տեղ են զբաղեցնում հանցագործությունները, որոնք կատարվում են հաշվապահական հաշվառման մեթոդների օգտագործմամբ: Դրանց սուբյեկտներ են հաշվապահության պատասխանատու աշխատակիցները: Հաշվապահության ծառայողները, համեմատած այլ կատեգորիայի բանկային ծառայողների, առավել ակտիվ են ներգրավված անօրինական միջոցառումներում:

Հաշվապահը, որի պարտականությունների մեջ մտնում է հաշվապահական հաշվառումը, ունի սահմանափակ հնարավորություններ չարաշահման համար: Սակայն, որոշ միջոցներ, որոնց դիմում են հաշվապահները, կարող են բանկին էական վնաս պատճառել:

Ծառայողները, որոնք պատասխանատու են խնայողությունների հաշվապահական գրքերի համար, հնարավորություն ունեն կատարել չարաշահումներ բանկային գործառնությունների ժամանակ՝ աղավաղելով համապատասխան տվյալները: Մասնագիտական գրակառության մեջ տեսակետ կա, որ այլ կատեգորիաների բանկային ծառայողների կողմից կատարվող հանցագործությունների թվին կարելի է դասել այնպիսի չարաշահումները, որոնք կատարվում են բանկերի վարկային և արժեթղթային բաժիններում:²

Բացի այդ, քննարկվող բնագավառում տարածում են ստացել այլ հանցագործություններ, մասնավորապես՝ բանկային ծառայության բնագավառում առևտրային կաշառքը և բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկության ապօրինի

նի հավաքելը կամ օգտագործելը:

Պետք է նշել, որ ֆինանսաբանկային հանցագործությունների կատարման միջոցները բավականին բազմազան են: Դրանք, որպես կանոն, ունեն եռօղակ կառուցվածք, որոնք բնութագրում են սուբյեկտի գործելակերպը մինչև հանցագործություն կատարելը, հանցագործություն կատարելու ժամանակ և դրանից հետո:

Հանցագործության նախապատրաստության փուլում գնահատվում է ձևավորված իրավիճակը ֆինանսաբանկային և ֆինանսավարկային ոլորտում, պլանավորվում է հանցավոր գործողությունը. ընտրվում, ձեռք բերվում և նախապատրաստվում են անհրաժեշտ փաստաթղթեր (ձեռք են բերվում կաշառք տալով, հափշտակվում են և այլն), որոշվում են կազմակերպությունը և բանկը, որոնք կնշվեն համապատասխան փաստաթղթերում (չեկում) որպես իրավատեր և վճարող: Բացի այդ, միշտ նշվում է փաստացիորեն գոյություն ունեցող բանկ և նրա իսկական թղթակից հաշիվը, իսկ կազմակերպությունը կարող է լինել հորինված, գրանցված (բայց փաստացիորեն չգործող) կամ ռեալ գործող: Նախապատրաստության ընթացքում ձեռք են բերվում առևտրային բանկերի կեղծված տպիչ կնիքներ և դրոշմներ (կամ դրանք կեղծվում են), չեկ տվողի և վճարողի բլանկների ռեկվիզիտները (հաշվեհամարը, հասցեն և այլն): Միաժամանակ ընտրվում է և կազմակերպությունը, որի հաշվեհամարին (ըստ պայմանավորվածության առևտրային գործարքի անվան տակ որոշակի պարգևատրման դիմաց) կարող է փոխանցվել հափշտակված գումարը, ապա հաշվից հանվում է հանցագործների:

Իրենցից որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում դրամական միջոցների հափշտակությունների միջոցները պլաստիկ վճարային քարտերի օգտագործմամբ, որոնք իրենցից ներկայացնում են բանկերի կողմից թողարկվող անվանա-

կան վճարային փաստաթղթեր: Այդպիսի հափշտակության նախապատրաստական փուլի բնույթը կախված է նրանից, թե ով է այն կատարում, բանկի, խանութների և այլ աշխատողները, կազմակերպված հանցավոր խումբը կամ առանձին խարդախներ: Օրինակ՝ բանկերի և այլ կազմակերպությունների աշխատողները, հաշվի առնելով առաջացած իրավիճակը և օգտագործելով իրենց ծառայողական դիրքը, կարող են ձեռք բերել քարտերի սեփականատերերի ծածկագրերը, ինչպես նաև այլ հնարքներ են գործադրում վճարային ցանց ներթափանցելու համար և այլն: Կազմակերպված հանցավոր խմբերը և առանձին խարդախներ կարող են կեղծել պլաստիկ վճարային քարտերը տարբեր միջոցներով (ջնջում են հափշտակված քարտից գոյություն ունեցող տվյալները և լրացնում նորերով, կտրում և կպցնում են տառեր և թվանշաններ՝ տպված քարտերի հարթության վրա, հարթեցնում են քարտի պլաստմասե հատվածը ջերմային վերամշակմամբ և ճնշման միջոցով նոր տվյալներ են ներդնում, ամբողջությամբ կեղծում են քարտը և այլն):

Ներկայումս այս եղանակով կատարվող խարդախությունները բավականին տարածված են, ընդ որում, դրանց կատարման շատ եղանակներ ու միջոցներ ներթափանցում են տարբեր երկրներից:

Պլաստիկ քարտերի օգտագործման եղանակով կատարվող խարդախությունների դեպքերը բազմազան են: Ընդ որում, քննչական պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ նման եղանակով խարդախություններ կատարողները, որպես կանոն, ունեն բարձրագույն կրթություն, զբաղմունքի տեսակ, բնութագրվում են դրականորեն և այլն:³ Այսպես, քրեական գործով մեղադրյալ Կ. Հ-ին մեղադրանք էր առաջադրվել այն բանի համար, որ վերջինս, բնակվելով Մեծ Բրիտանիայի մայրաքաղաք Լոնդոնում, ծանոթացել էր Մ. Լ-ի հետ և տեղեկանալով, որ վերջինիս կողմից հավատարմագրված անձինք Եվ-

րոպայում զբաղվում են կեղծ քարտերով բանկոմատներից հափշտակություններ կատարելով, համաձայնել է օժանդակել՝ վարձատրության դիմաց ստուգել ոսնձգության ենթակա օբյեկտ հանդիսացող հաշվեհամարների հաշվեկշիռները, ապա հիշյալ հաշվեհամարներից օգտվելու համար քարտերի հարմարեցված կեղծ կրկնօրինակները տեղափոխել սահմանով և տրամադրել բանկոմատներից հափշտակությամբ զբաղվող անձանց: Ընդգրկվելով Մ. Լ-ի կողմից կազմակերպված խմբի կազմում՝ Կ. Հ-ն 2008թ. օգոստոսին Մ. Լ-ից ցուցում է ստանում բանկային քարտերի խմբաբանակը ՀՀ տարածքից տեղափոխելու վերաբերյալ, որտեղ այդ պահին գտնվել են խմբի մնացած երկու անդամները, որոնք այդ ընթացքում կեղծ քարտերի օգտագործմամբ տարաբնույթ վճարումների կատարման եղանակով և ՀՀ-ում գործող մի շարք բանկերի բանկոմատներից հափշտակել են առանձնապես խոշոր չափերի գումար:

Քրեական գործի քննության ընթացքում խմբի բոլոր անդամները տվել են խոստովանական ցուցմունքներ, զոջացել են կատարվածի համար, աջակցել են քննությանը և նախկինում ոչնչով արատավորված չեն եղել:⁴

Գործնականում լայն տարածում են ստացել բանկային գործունեության մեջ համակարգչային ցանցերի միջոցով կատարվող հափշտակությունները: Հափշտակության այս տեսակը բնութագրվում է նրանով, որ հանցագործները, օգտագործելով ֆինանսական բնույթի համակարգչային տեղեկատվության հասանելիության իրենց ծառայողական հնարավորությունները, կարող են իրականացնել հանցավոր գործողություններ նշված տեղեկատվության հետ. մտցնում են փոփոխություններ, ոչ ճիշտ (կեղծ) տվյալներ՝ հետագայում դրանք օգտագործելով հափշտակության համար, ծածկագիր են դնում քարտերով հաշիվների էլեկտրոնային վճարային ցանց համակարգչով ներ-

Քրեական իրավունք

թափանցելու վրա, ստեղծում են վճարային քարտերի կրկնօրինակներ, երբեմն նույնիսկ մոդելավորում են բանկի կամ այլ կազմակերպության հաշվապահական համակարգը և այլն: Մի շարք դեպքերում համակարգչային ցանց ներթափանցելը և անհրաժեշտ ինֆորմացիային հասանելիությունն իրականացվում են տարբեր տեխնիկական միջոցների օգնությամբ: Արդյունքում հանցագործները հնարավորություն են ստանում հաճախորդների համակարգչային հաշիվներից հանել կանխիկ միջոցներ:

Այս տեսակ հանցագործությունների կատարմանը նախորդում է որոշակի նախապատրաստական փուլ, որը պայմանավորված է բանկի հաշվիչ կենտրոնի գործունեության հետ հանցավորի ունեցած կապի բնույթից: Եթե այլ անձինք ճանապարհներ են փնտրում համակարգչային համակարգ հասանելիության համար, փորձում են պարզել ծրագրերի բանալիները և ծածկագրերը, ապա ծրագրավորողները, օպերատորները և համակարգչային կենտրոնի և բանկի այլ ստորաբաժանումների աշխատակիցները կարող են ընտրել առավել բարենպաստ իրավիճակ դրա իրականացման համար:

Այդպիսի հանցագործության պարտակումը կատարվում է սկզբնական ծրագրի վերականգնմամբ, որը ենթարկվել էր փոփոխության բանկային համակարգչային տեղեկատվության հանցավոր մուտքի ընթացքում:

Կանխամտածված կամ կեղծ սնանկության դեպքում, հիմնականում, առևտրային կազմակերպության սեփականատիրոջ կամ ղեկավարի կողմից՝ խաբեության նպատակներով, իրականացվում են այնպիսի գործողություններ, ինչպիսիք են հաշվապահական հաշվառումը և հաշվետվությունը խեղաթյուրելը ստացած եկամուտները թաքցնելու և դրանք ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն յուրացնելու համար, ստացված եկամուտներն օգտագործելը ոչ նպատակային նշանակությամբ, դրամական միջոց-

ներն անօրինական փոխանցելն այլ ձեռնարկությունների հաշվին այլ երկիր կեղծ պայմանագրերի և գործարքների անվան տակ, արտադրանքն իրացնելը դիտավորյալ իջեցված գներով, բանկին իրականությանը չհամապատասխանող տեղեկատվություն ներկայացնելը պարտապանի անվճարումակության վերաբերյալ և այլն:

Եթե ֆինանսաբանկային հանցագործությունները կատարվում են կազմակերպված հանցավոր խմբի կողմից, ապա դրանց կատարման իրավիճակի տարրերի թվին նպատակահարմար է դասել այն տարածաշրջանի առանձնահատկության վերաբերյալ տվյալները, որտեղ գործում է կազմակերպված հանցավոր խումբը: Այդպիսի առանձնահատկություններն ազդում են ֆինանսական հանցագործությունների տեսակի ընտրության վրա: Օրինակ՝ խոշոր քաղաքներում, որոնք ունեն մեծ թվով բանկեր և դրանց մասնաճյուղեր, հանցագործությունները, որպես կանոն, կատարվում են արժեթղթերի օգտագործմամբ և համակարգչային միջոցների օգնությամբ, առավել հրապուրիչ են հանդիսանում այն բանկերը, որոնք ունեն խոշոր դրամական միջոցներ: Ոչ խոշոր քաղաքներում ֆինանսական հանցագործություններն առավել հաճախ կապված են անօրինական ձեռնարկատիրության հետ:

Կազմակերպված հանցավոր խմբերի համար, եթե այդպիսի հանցագործությունները կատարվում են դրանց անդամների կողմից, բնութագրական են նրանց ոչ մեծ քանակը (2-3-ից մինչև տասնյակ մարդիկ), համեմատաբար պարզ կազմակերպված կառուցվածքը, անդամների բավականին մեծ ընդհանուր և հանցավոր պրոֆեսիոնալիզմը: Անձինք, որոնք զբաղվում են խմբում տեխնիկական աշխատանքով, միշտ չէ, որ տեղեկացված են դրա հանցավոր բնույթի վերաբերյալ: Այդ հանցավոր խմբերի ղեկավարները բնութագրվում են ակտիվության առավել մեծ աստիճանով: Առավել թույլ օղակներ

հանդիսանում են անձինք, որոնք իրակամացնում են տեխնիկական գործառնություններ:

Կազմակերպված խմբում աշխատանքի բաժանումը դրա գործունեության համակարգվածության կարևորագույն պայմաններից է: Հավասարապես կարևոր է բացահայտել անձանց, ովքեր իրակամացնում են հանցավոր գործողություններ, ինչպես նաև նրանց, ովքեր ապահովում են դրանց իրականացումը: Վերոհիշյալն անհրաժեշտ է դարձնում քննության ոչ այնքան «հանցավոր հետքերով» (կոնկրետ արարքների քննությունը), որքան հանցավոր կապերի քննության իրականացումը»:⁵ Այս առիթով Ի. Ն. Բորիսովը և Ա. Ս. Եմելյանովը նշում են. «Այնպես է, որ այն փաստերը, որոնք վերաբերում են կատարված ոստիկանական գործողություններին, նյութական են, «արժեքավոր», իսկ այն փաստերը, որոնք վերաբերում են համապատասխան պայմանների ապահովմանը, ձևական են, «արժեքավոր չեն», դրանց դերն այն է, որ որոշակի գործողություններով ստեղծվում են որևէ անձի իրավունքներն ու շահերը խախտելու պայմաններ: Այնպես է, որ դրանք ուսումնասիրության երկու սկզբունքորեն տարբեր առարկաներ են և գործով՝ տարբեր տեսակի ապացույցներ»:⁶ Երկու ուղղությունները բացահայտելուն ուղղված գործունեությունը պահանջում է օպերատիվ և քննչական աշխատանքի սկզբունքորեն տարբեր մոտեցումներ, որոնք պետք է լրացնեն, այլ ոչ թե փոխարինեն միմյանց:

Հարկ ենք համարում նշել, որ ֆինանսաբանական հանցագործությունների սուբյեկտների տիպաբանության գծերը մնան են՝ չնայած նրանց դերերի տարբերությանը: Նրանց մեծ մասին բնութագրական է ձգտումը ցանկացած ճանապարհով արագ հարստություն կուտակելու՝ առանց ուշադրություն դարձնելու, որ իրենց գործողությունները լուրջ վնաս են հասցնում տնտեսությանը:

Այն անձանց շրջանում, որոնք կատարում են նշված հանցագործությունները, համեմատաբար բարձր է կրթվածության մակարդակը, մասնագիտացված են տարբեր գործառնության մակարդակի ֆինանսաառևտրային գործունեությանը և այլն: Ֆինանսաբանական հանցագործությունները մեծամասամբ կատարվում են տղամարդկանց կողմից: Հիմնական տարիքային խումբը կազմում են 25 տարեկան և բարձր տարիք ունեցող անձինք (75%)⁷:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ բանկային բնագավառի հանցագործություններն աչքի են ընկնում իրենց բազմազանությամբ ու թեև այդ համակարգում յուրաքանչյուր հանցավոր դրսևորում ունի իրեն բնորոշ առանձնահատկությունները, այնուամենայնիվ քրեաիրավական, ինչու չէ նաև կրիմինոլոգիական ու կրիմինալիստիկական իմաստով հնարավոր է դրանք խմբավորել՝ հաշվի առնելով այն օրինաչափությունները, որոնք բնութագրական են բանկային բնագավառում կատարվող հանցագործությունների համար:

1. **Ենգիբարդյան Վ. Գ.** Առանձին տեսակի հանցագործությունների քննության մեթոդիկա: - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2009, էջ 226:

2. **Воззрин И. А.** Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Л., 1976, с. 43.

3. **Меретуков Г. М.** Криминалистические проблемы борьбы с наркобизнесом организованных преступных групп. М., 1995, с. 19.

4. **Ларичев В. Д.** Беречься от мошенничества в сфере бизнеса: Практическое пособие. М., Юристь, 1996, с. 15-30.

5. **Ենգիբարդյան Վ. Գ.** Առանձին տեսակի հանցագործությունների քննության մեթոդիկա: - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2009, էջ 416:

6. Քրեական գործ № ԵՔԲԳ- /0020/01/09/: Երևանի քրեական դատարանի արխիվ:

7. **Борисов И.Н., Емельянов А.С.** Вопросы создания правовой основы борьбы с организованной преступностью // Вопросы организованной преступности и борьбы с ней. М., 1993, с. 95.

8. **Борисов И.Н., Емельянов А.С.** Указ. соч., с. 94-95.

9. Криминалистика: Учебник/Отв. Ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М., Юристь, 2001, с. 718.

Վահրամ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության
Մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների
գործերով վարչության պետ,
իրավագիտության թեկնածու,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան

Նարեկ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
մագիստրատուրայի 1-ին կուրսի ուսանող

ԴԱՏԱԽԱԶԻ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱՐՏՄԱՆ ՓՈԽՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեադատավարական օրենսդրությունը նախատեսում է նախաքննությունն ավարտելու հետևյալ ձևերը՝

ա) նախաքննության ավարտումը մեղադրական եզրակացության կազմամբ,

բ) քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնելով,

գ) բժշկական բնույթի միջոցների կիրառման համար քրեական գործը դատարան ուղարկելու մասին որոշում կազմելով.

Ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ անցած դարի 60-ական թվականներից սկսած մինչ օրս, մեր երկրի քրեական դատավարության օրենսդրության պատմության մեջ քրեադատավարական այս ինստիտուտն էական փոփոխությունների չի ենթարկվել:

Այսպես, վերլուծությունը ցույց է տվել, որ 1961թ. մարտի 7-ին ընդունված Հայկական ՍՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով (193-րդ հոդված) նախաքննության ավարտման այս երեք ձևերը նույնպես նախատեսված են եղել¹:

Չնայած անցած դարի 90-ական թվականներին սկսված մեր նորանկախ պետության քրեադատավարական օրենսդրության մեջ իրականացվող և այսօր էլ շարունակվող լուրջ ու արմատական բարեփոխումներին, մինչդեռատական վարույթի ավարտման վերը նշված ձևերը մնացել են

անփոփոխ: Հարկ է ընդգծել, որ արդեն շրջանառության մեջ դրված ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում էլ այս հարցում էական փոփոխություններ չեն կատարվել: Ընդամենը օրենսգրքի նախագծի այս բաժնում ավելացել է նոր գլուխ (30), որտեղ զետեղվել են պարզեցված նախաքննության առանձնահատկությունները կարգավորող քրեադատավարական իրավանորմները, այդ թվում նաև պարզեցված վարույթի ավարտման առանձնահատկություններին նվիրված նորմերը:

Ինչ վերաբերում է մինչդատական վարույթի այս փուլում դատախազի լիազորություններին և դատախազական հսկողության խնդիրները կարգավորող քրեադատավարական իրավանորմներին, ապա պետք է ընդգծել, որ նրանք նույնպես, չնայած քրեադատավարական օրենսդրության մեջ կատարված համակարգային լուրջ բարեփոխումներին, էական, արմատական փոփոխությունների չեն ենթարկվել:

Սրա հետ մեկտեղ պետք է արձանագրել, որ վերջին տարիներին իրականացված դատաիրավական բարեփոխումների համատեքստում լուրջ ու արմատական փոփոխություններ տեղի ունեցան մինչդատական վարույթում դատախազական հսկողության իրականացման համակարգում ու գործիքակազմում, ինչն առավելապես միտված էր քրեական գործի մինչդատա-

ՄԱՐՏ 2013 3 (164)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կան վարույթում, ընդհանուր առմամբ, դատախազական հսկողության դերի նվազեցմանը:

Արդյունքում «Գատախազության մասին» ՀՀ նոր օրենքով խիստ կարևորելով քրեական հետապնդում և նախաքննության նկատմամբ դատավարական ղեկավարում իրականացնող հսկող դատախազի դերը, ամրապնդելով վերջինիս ինքնուրույնությունը նաև դատախազական համակարգի ներսում, օրենսդիրը միաժամանակ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում կատարած փոփոխություններով (11.04.07թ., 18.12.07թ., 26.12.07թ. և այլն) գրկեց դատախազին պատշաճ դատախազական հսկողության իրականացման համար անհրաժեշտ մի շարք լիազորություններից, որով ոչ միայն, ինչ որ տեղ, ստվերեց մինչդատական վարույթում դատախազական հսկողության և դատավարական ղեկավարման գործառույթ իրականացնող քրեական դատավարության այս սուբյեկտի գործունեությունը, այլև լուրջ խոչընդոտներ աստեղծեց նախաքննության ընթացքում, այդ թվում նաև մինչդատական վարույթի ավարտման փուլում՝ քննիչի կողմից թույլ տված սխալներն ու բացթողումները վերացնելու, դատավարության մյուս մասնակիցների իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանելու, նրանց խախտված իրավունքները վերականգնելու հարցում²:

Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածում կատարված փոփոխություններից հետո սահմանափակվեց դատախազի լիազորությունը քննիչի չհիմնավորված ու անօրինական բոլոր որոշումները վերացնելու հարցում: Մինչև 2007թ. ապրիլի 11-ը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով ղեկավարվելով նախաքննության նկատմամբ դատավարական լիազորություն իրականացնող դատախազն իրավասու էր վերացնել քրեական գործի նախաքննությունն իրականացնող քննիչի անօրինական և չհիմնավորված ցանկացած որոշում, սակայն

այսօր հսկող դատախազը կարող է վերացնել միայն քննիչի որոշումը քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին, ինչպես նաև նրա այլ որոշումները ՀՀ քրեադատավարական օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 13-րդ կետ):

Մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ սույն օրենսգրքով նախատեսված է միայն, որ դատախազը կարճման որոշումից զատ, կարող է վերացնել քննիչի կողմից կայացված ընդամենը երկու այլ որոշում՝ քրեական գործի վարույթը կասեցնելու (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 260-րդ հոդ.) և քրեական գործի հարուցումը մերժելու (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 185-րդ հոդ.) մասին որոշումները:

Այս առումով դժվար չէ պատկերացնել քրեական գործի նախաքննության ավարտման փուլում քննության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի վիճակը, որը դատավարության մասնակիցների բողոքով կամ իր գործառույթներն իրականացնելիս պարզել է, որ քննիչն անհիմն մերժել է, օրինակ, քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու տուժողի միջնորդությունը կամ քննիչը անօրինական որոշում է կայացրել մեղադրյալի կամ նրա պաշտպանի կողմից գործի նյութերին ծանոթացնելուց հետո քննչական լրացուցիչ գործողություններ կատարելու կամ նոր դատավարական որոշումներ կայացնելու միջնորդությունները մերժելու մասին:

Ինչպե՞ս վարվել, երբ նախաքննության ավարտման փուլում քննիչն անհիմն որոշումներ է կայացրել քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու համար ժամանակին չներկայացված մեղադրյալի պաշտպանին վարույթից հեռացնելու, քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու համար մեղադրյալին ու նրա պաշտպանին տրվող ռոջամիտ ժամկետը սպորինի սահմանափակելու մասին կամ մինչդատական վարույթի այս փուլում կայացվող շատուշատ այլ սխալների ու դատավարության մասնակիցների իրավունքների ու օրինական

Քրեական դատավարություն

շահերի մյուս խախտումները կանխելու և դրանց վերացմանը միտված դատախազական հսկողության գործառնություններն իրականացնելիս: Չէ՞ որ ինչպես իրավացիորեն նշում է դատավարագետ Ս.Գիլբանդյանը, օրենսդիրը միանշանակորեն դատախազական հսկողությունը դիտում է որպես մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների երաշխիք, իսկ բողոքարկման հնարավորությունն ինքնին՝ որպես իրավապահական մարմինների պաշտոնատար անձանց կամայականություններից պաշտպանվելու միջոց³:

Առաջին հայացքից աննշան թվացող օրենսդրական այս բացը թե տեսական և թե գործնական հարթություններում խիստ էական է, ուստի պատահական չէ, որ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 32-րդ հոդվածի 18-րդ կետով արդեն նախատեսված է, որ «դատախազը մինչդատական վարույթի ընթացքում վերացնում է ... քննիչի... անօրինական կամ անհիմն որոշումները...»:

Հարկ է նշել, որ Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով շտկվել է նաև քրեական գործերի մինչդատական վարույթում դատախազական հսկողության դերն ու նշանակությունը նվազեցնող մյուս սահմանափակումը՝ ի տարբերություն գործող քրեադատավարական օրենսգրքի, վերականգնվել է դատախազի՝ մինչդատական վարույթում քննչական գործողություններին մասնակցելու լիազորությունը, որից հսկողություն իրականացնող դատախազը, անիրավացիորեն, գրկվել էր գործող քրեադատավարական օրենսգրքի 11.04.2007թ-ի փոփոխություններով:

Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի հեղինակները, հաշվի առնելով գործնական աշխատանքում ծագած բազմաթիվ դժվարությունները, միանգամայն արդարացիորեն կարևորել են մինչդատական վարույթում դատախազական հսկողության որպես մարդու և քաղաքացու իրավունքների պաշտպանության օպերատիվ և արդյունավետ միջոցի,

որպես լուրջ օրենսդրական երաշխիքի դերը դատավարության մասնակիցների իրավունքների ու օրինական շահերի խախտումները կանխելու գործում:

Նախագծի կյանքի կոչվելուց հետո միայն կարելի է ընդունել, որ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 52-րդ հոդ-ի 1-ին մասում, որպես հավասարազոր նշված երկու կարևորագույն՝ քրեական հետապնդման և հսկողության գործառնությունները իսկապես հավասարազոր են և միտված են օրենսդրի նախանշած նպատակին՝ մարդու իրավունքների պաշտպանությանը:

Ինչպես արդեն նշել ենք, քրեական գործի մինչդատական վարույթի ավարտման ձևերից մեկը քրեական գործով մեղադրական եզրակացության կազմումն է: Վերջինս նախնական քննության փուլի վերջնական մասն է, որով ավարտվում է դատավարական այս փուլը:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ նախաքննության ավարտման այս եղանակը գործնական աշխատանքում գերակշռող է նախաքննության ավարտման մյուս ձևերի շարքում:

Նախաքննության ավարտումը՝ որպես քրեադատավարական ինքնուրույն ինստիտուտ բնութագրվում է ոչ միայն քննության արդյունքներն ամփոփող վերջնական, եզրափակիչ ակտի՝ մեղադրական եզրակացության կազմումով, այլև մի շարք դատավարական այլ գործողությունների իրականացմամբ:

Նախաքննության ավարտում ասելով՝ պետք է հասկանալ նաև դատավարության մասնակիցներին քրեական գործի քննության ավարտի մասին հայտնելը, գործի նյութերին ծանոթանալու իրավունքի մասին նրանց տեղեկացնելը, գործի նյութերը դատավարության մասնակիցներին ծանոթանալու համար նրանց ներկայացնելը, այդ մասին արձանագրություն կազմելը, նախաքննությունը լրացնելու նպատակով դատավարության մասնակիցների միջնորդությունների լուծումը, նախաքննության ավարտման նկատմամբ դատախազական հսկողությունը:

Քրեական դատավարության այս փուլում քրեական գործի նախաքննությունը կատարող պաշտոնատար անձի՝ քննիչի կողմից քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կարգի պահպանման, դատավարության բոլոր մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը միտված հսկող դատախազի օրենքով սահմանված գործառույթներն էլ հենց կազմում են դատավարության այս փուլում դատախազական հսկողության բովանդակությունը:

Հանգամանորեն կանգ չառնելով մինչդատական վարույթի այս փուլում գործող օրենսդրությամբ սահմանված կարգի մանրամասն նկարագրությանը՝ քրեադատավարական նորմերի բովանդակության վերաշարադրմանը, կուզենայինք հնարավորինս անդրադարձ կատարել քրեադատավարական այս փուլում դատախազական հսկողության և դատախազի լիազորությունների հետ կապված հիմնախնդիրներին:

Այսպես, ՀՀ քր. դատ. օր-ի 272-րդ հոդվածի համաձայն՝ ստորագրելով մեղադրական եզրակացությունը, քննիչը նույն օրը քրեական գործն ուղարկում է նախաքննության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազին:

Լուծելով մեղադրական եզրակացությամբ ստացված քրեական գործով՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 273-րդ հոդվածով սահմանված հարցերը, դատախազը քրեական գործը ստանալուց հետո 5-օրյա ժամկետում պարտավոր է ընդունել հետևյալ որոշումներից մեկը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 274-րդ հոդ-ի 1-ին մաս).

1) հաստատել մեղադրական եզրակացությունը.

2) իր որոշմամբ մեղադրանքի ձևակերպումից հանել առանձին կետեր, որակել հանցագործությունն այն օրենքին համապատասխան, որն, ի տարբերություն մեղադրական եզրակացությամբ կատարված որակումից, նախատեսում է նվազ ծանր պատասխանատվություն, և այդ փոփոխություններով հաստատել մեղադրական

եզրակացությունը.

3) իր ցուցումներով գործը վերադարձնել քննիչին՝ լրացուցիչ քննություն կատարելու կամ մեղադրական եզրակացությունը վերակազմելու համար.

4) կասեցնել քրեական գործով վարույթը.

5) կարճել քրեական գործի վարույթը կամ դադարեցնել քրեական հետապնդումը:

Անդրադառնալով ՀՀ քր. դատ. օր-ի 274-րդ հոդվածում թվարկված դատախազի կողմից ընդունվող որոշումներին՝ պետք է նշել, որ այդ որոշումների կայացման գործառույթի իրականացման ընթացքում ծագում են որոշակի հիմնախնդիրներ, որոնք կապված են քրեական դատավարության այս փուլում արդյունավետ դատախազական հսկողության իրականացման պարտականության հետ:

Այսօր թե՛ տեսական և թե՛ գործնական հետաքրքրություն են ներկայացնում այսպիսի հարցադրումներ՝ քրեական գործի մինչդատական վարույթում կարող են դատախազական հսկողություն և դատավարական ղեկավարում իրականացնել մեկից ավելի դատախազներ, նրանցից ո՞վ պետք է հաստատի մեղադրական եզրակացությունը, տարածայնությունների դեպքում ինչպիսի՞ն պետք է լինեն վեճի լուծման ուղիները: Գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ այս հարցերը որևէ իրավական կարգավորում չունեն: Յավոք, այս հարցերի պատասխանը չի տվել մաև քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը, սակայն գործնական աշխատանքում հաճախ է ծագում նախաքննության նկատմամբ իրականացվող դատախազական հսկողությունը, մեկից ավելի դատախազների հանձնարարելու անհրաժեշտությունը, քանզի բարդ, բազմադրվագ, մեծաթիվ մեղադրյալների մասնակցությամբ կատարված հանցագործությունների կամ բազմաթիվ քննիչների խմբով իրականացված նախաքննության նկատմամբ դատախազական հսկողությունը մեկ դատախազի հանձնարարելը չի կարող ապա-

Քրեական դատավարություն

հովել պատշաճ և արդյունավետ դատախազական հսկողության իրականացումը⁴:

Գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի հեղինակները պետք է անդրադառնան այս խնդրին և լուծում տան դրան, քանզի զարգացող հասարակական հարաբերությունների, տնտեսական հանցագործությունների նորանոր ձևերի ի հայտ գալու պայմաններում դատախազական հսկողության արդյունավետության բարձրացման հիմնախնդիրը խիստ հրատապ է:

Նախաքննության ավարտման փուլում դատախազական հսկողության իրականացման հաջող հիմնախնդիրը կապված է ՀՀ քր. դատ. օր-ի 274-րդ հոդ-ի 1-ին մասի 2-րդ կետում նշված դատախազի կողմից ընդունվող որոշման հետ:

Ըստ օրենսդրական ձևակերպման՝ դատախազն իրավասու է իր որոշմամբ մեղադրանքի ձևակերպումից հանել առանձին կետեր, որակել հանցագործությունն այն օրենքին համապատասխան, որն, ի տարբերություն մեղադրական եզրակացությամբ կատարված որակումից, նախատեսում է նվազ ծանր պատասխանատվություն, և այդ փոփոխություններով հաստատել մեղադրական եզրակացությունը:

Առաջին հայացքից անմեղ թվացող քրեադատավարական այս նորմն ունի ներքին խորը հակասություն, ինչը ռժվարացնում և նույնիսկ գործնականում անհնարին է դարձնում դրա կիրառությունը, որի մասին է վկայում նաև իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը: Ըստ գլխավոր դատախազության կազմակերպական վերահսկողական վարչության ունեցած վիճակագրական տվյալների՝ վերջին հինգ տարիների ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության դատախազության դատախազները չեն օգտվել իրենց այս լիազորությունից:

Բանն այն է, որ միանգամայն անտրամաբանական է այն իրավիճակը, երբ հսկող դատախազը որոշում է կայացնում մեղադրանքի ձևակերպումից առանձին կետեր հանելու, մեղադրական եզրակացությամբ

կատարված որակումը փոխելու և մեղադրյալի արարքին այլ որակում տալու մասին, և միաժամանակ հաստատում է քննիչի կազմած այն եզրակացությունը, որի մեջ ինքն արդեն իր որոշմամբ բազմաթիվ փոփոխություններ է կատարել, որով իսկ հաստատել է իր անհամաձայնությունը դատավարական այդ ակտի հետ:

Օրենքի տառացի մեկնաբանությամբ վարվելու դեպքում, ստացվում է մի վիճակ, որ, նախաքննությունն ավարտվում է դատախազի որոշմամբ և վերջինիս կողմից հաստատված, բայց այդ որոշմանը տրամազոդերեն հակասող մեղադրական եզրակացությունով, որը ոչ միայն իրավաչափ չէ, այլև անտրամաբանական է:

Տվյալ դեպքում հրաժարվել որոշում կայացնելուց և հաստատել մեղադրական եզրակացությունը, անթույլատրելի է, քանզի խախտվում են սպացույցները գնահատելու, դատավարության ինքնուրույն սուբյեկտ լինելու, մարդու, քաղաքացու իրավունքների պաշտպանության, քննության օրինականության ապահովման երաշխավորը հանդիսանալու և բազմաթիվ այլ իրավանորմերով ամրագրված դատախազի լիազորությունները:

Մյուս կողմից՝ միայն որոշում կայացնել և հրաժարվել քննիչի կազմած մեղադրական եզրակացությունը հաստատելուց, նույնպես անթույլատրելի է, քանի որ այդ դեպքում դատախազը կխախտի օրենքի պահանջը: Այս առումով պետք է ընդգծել, որ օրենսդրի մատնանշած «այդ փոփոխություններով հաստատել մեղադրական եզրակացությունը» բառակապակցությունը վիճակը ոչնչով չի փոխում, քանզի այն, հարցը առավել խճճելուց զատ, այլ խնդիր չի լուծում: Ինչպե՞ս կարելի է արդեն իսկ կազմված մեղադրական եզրակացությունը փոփոխություններով հաստատել:

Հիշյալ հարցի հետ կապված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նոր նախագծի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ նախագծի հեղինակներն արդարացիորեն փոխել են մոտեցումը և նախանշել իրավիճակից դուրս գալու տրամաբանա-

կան լուծումներ: Մասնավորապես՝ նախագծի 212-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում, նշված է որ դատախազն իրավասու է վերակազմել մեղադրական եզրակացությունը, եթե վարույթի նյութերից հետևում է, որ անհրաժեշտ է մեղադրանքից հանել առաձին փաստեր կամ մեղմացման առումով փոխել մեղադրյալին վերագրվող արարքի իրավաբանական որակումը:

Սրա հետ մեկտեղ պետք է նշել, որ նախագծի 212-րդ հոդվածում դատախազական հսկողությանն առնչվող մեկ այլ հիմնախնդիր կա: Հարցն այն է, որ այդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի և նույն հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակային վերլուծությունից պարզվել է, որ այդ քրեադատավարական նորմերի միջև կա հակասություն: Այսպես, մի դեպքում նախագծի հեղինակները թույլատրել են քրեական գործի նախաքննությանն նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազին վերակազմել քննիչի կողմից կազմված մեղադրական եզրակացությունը և մեղմացման առումով փոխել մեղադրյալին վերագրվող արարքի իրավաբանական որակումը (212-րդ հոդ. 1-ին մասի 2-րդ կետ), մյուս դեպքում դատախազին կանգնեցրել են երկրնորանքի առջև՝ պարտավորեցնելով վերջինիս վարույթի նյութերը վերադարձնել քննիչին, եթե դրանցից հետևում է, որ անհրաժեշտ է մեղադրանքը լրացնել կամ այն փոփոխել սկզբնականից **էապես** տարբերվող փաստերով:

Մի կողմ թողնելով նախագծի հեղինակների մատնանշած «սկզբնականից էապես տարբերվող» խիստ գնահատողական բնույթի դատողության գործնականում կիրառելու դժվարությունները՝ գտնում ենք, որ նախագծի հեղինակները պետք է վերանայեն իրենց դիրքորոշումը և ժամանակի, նյութաձախսի, քրեական դատավարության հիմնարար սկզբունքների հաշվառմամբ թույլատրելի համարեն և լիազորեն դատախազին՝ մեղմացման առումով փոխել մեղադրյալին վերագրվող արարքի որակումը՝ առանց քրեական գործը նախաքննությունը շարունակելու համար քննիչին վերադարձնելու, թեկուզ, եթե այդ

մեղմացումն էապես կտարբերվի սկզբնականից:

Այլ է խնդիրը, երբ դատախազը մեղադրանքը լրացնում է փաստական այնպիսի հանգամանքներով, որը հանգեցնում է սկզբնականից տարբերվող առավել ծանր մեղադրանքի, ընդ որում և այն դեպքում, երբ այդ մեղադրանքը նախորդից տարբերվում է էապես և այն դեպքում, երբ նոր մեղադրանքը նախորդից տարբերվում է ոչ էապես:

Կարծում ենք, այս հարցում գործող քրեադատավարական օրենսգրքի մտնեցումն առավել նախընտրելի է, քանզի դատախազին պարտավորեցնում է քրեական գործը քննիչին վերադարձնել միայն այն դեպքում, երբ անհրաժեշտ է մեղադրանքը լրացնել կամ երբ առկա են առավել ծանր կամ փաստական հանգամանքներով նախորդ ներկայացված մեղադրանքից էապես տարբերվող մեղադրանքով փոխարինելու հիմքերը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 274-րդ հոդ-ի 2-րդ մաս):

Մեղադրական եզրակացությամբ ստացված քրեական գործով դատախազի գործառույթների և դրանց օրենսդրական կարգավորմանն առնչվող մնացած հարցերում, խափանման միջոցին, դատական նիստին կանչվելու ենթակա անձանց ցուցակը փոխելու և հաստատված մեղադրական եզրակացությունով քրեական գործը դատարան ուղարկելու վերաբերյալ հարցերով քրեադատավարական նորմերի թե՛ տեսական և թե՛ գործնական կիրառության ոլորտում հիմնախնդիրներ չկան: Այդ մասին է վկայում մաս այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի հեղինակները, լոկ խմբագրական բնույթի փոփոխություններից զատ, ըստ էության, պահպանել են գործող քրեադատավարական նորմերը նոր օրենսգրքի նախագծում:

Ինչպես արդեն նշել ենք, քրեական գործի նախաքննության ավարտման մյուս ձևը քննիչի որոշմամբ գործի վարույթի կարճումն է: Անդրադառնալով վարույթի ավարտման այս փուլում դատախազի լիա-

Քրեական դատավարություն

գործություններին՝ պետք է նշել, որ գործող քրեադատավարական օրենսդրությունը շատ հստակ ու հանգամանորեն չի անդրադարձել հատկապես այս եղանակով նախաքննության ավարտման ընթացքում դատախազ-քննիչ և դատախազ-դատավարություն մյուս մասնակիցներ փոխհարաբերություններին, ինչը, բնականաբար, որոշակի դժվարություններ է ստեղծել հարցը կարգավորող քրեադատավարական իրավանորմների գործնական կիրառության ընթացքում:

Այսպես, ՀՀ քր. դատ. օր-ի 262-րդ հոդվածի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ քննիչը քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին որոշման պատճենն ուղարկում է դատավարության բոլոր մասնակիցներին, նույնիսկ կասկածյալին⁵, սակայն քրեական գործի նախաքննության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազին ուղարկելու պարտականություն չունի: Անշուշտ դատախազը կարող է, ՀՀ քր. դատ. օր-ի 53-րդ հոդ-ի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված իր լիազորություններից օգտվելով, պահանջել թե՛ որոշման պատճենը, թե՛ քրեական գործն ամբողջությամբ, բայց քննիչի համար որոշման պատճեն դատախազին ուղարկելու օրենսդրական պարտականություն դարձնելը կնպաստի դատախազական հսկողության արդյունավետության բարձրացմանը և կարճման որոշման օրինականության և հիմնավորվածության ստուգման օպերատիվությանը:

Հաջորդ հիմնախնդիրը կապված է քննիչի կայացրած քրեական գործի կարճման որոշման բողոքարկման հետ:

Պարզ տրամաբանությունը հուշում է, որ կարճման որոշումը դատավարության մասնակիցները, առաջին հերթին, պետք է բողոքարկեն նախաքննության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազին, սակայն գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ այդպես չէ:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 263-րդ հոդ-ի 1-ին մասի համաձայն՝ որոշումը բողոքարկելու լիազորություն ունեցող դատավարության

մասնակիցները այն բողոքարկում են վերադաս դատախազին: Վերջինս բողոքը ստանալու պահից 7 օրվա ընթացքում որոշում է կայացնում բողոքը մերժելու կամ բավարարելու մասին: Հարց է ծագում՝ ինչո՞ւ է օրենսդիրը բողոքի լուծման իրավունքը վերապահել վերադաս դատախազին: Չէ՞ որ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 290-րդ հոդ-ի 1-ին մասում ընդգծելով դատավարության մասնակիցների՝ բողոքով դատարան դիմելու իրավունքը, միաժամանակ այդ իրավունքի իրականացումը կապում է ոչ թե վերադաս դատախազի, այլ հսկող դատախազի կողմից այդ բողոքները չբավարարելու հետ՝:

Գտնում ենք, որ օրենսդրի կողմից դատավարության մասնակիցների բողոքների լուծումը մի դեպքում վերադաս դատախազին (263-րդ հոդ-ի 1-ին մաս), մյուս դեպքում՝ հսկող դատախազին (290-րդ հոդ-ի 1-ին մաս) վերապահելն արդարացված չէ, քանզի սկզբունքորեն նույն հարցի տարբերակված մոտեցումները դժվարացնում են քրեադատավարական նորմերի միատեսակ կիրառությունը գործնական աշխատանքում:

Անդրադառնալով քրեական գործի նախաքննության ավարտման երրորդ ձևին՝ բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման համար գործը դատարան ուղարկելու մասին քննիչի որոշմանն ու նախաքննության ավարտման այդ ձևի նկատմամբ իրականացվող դատախազական հսկողությանն առնչվող քրեադատավարական իրավանորմներին, պետք է նշել, որ դրանք, ըստ էության, ողջ ծավալով արտացոլված են ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում, ընդ որում առավել գրագետ խմբագրությամբ և գործող իրավանորմների թերություններն ու բացթողումները վերացված վիճակում: Հաշվի առնելով հիշյալ հանգամանքը՝ նախաքննության ավարտման այդ ձևին առավել հանգամանորեն անդրադարձ չի կատարվել:

Նոր օրենսգրքի նախագիծը նախատեսել է նաև նախաքննության նոր տարատեսակ՝ պարզեցված նախաքննությունը, որի

իրականացման և ավարտման հիմնահարցերին ու դրանց առանձնահատկություններին է նվիրված նախագծի 30-րդ գլուխը:

Պարզեցված նախաքննության ավարտի ու քրեական դատավարության այդ փուլում դատախազական հսկողության հիմնախնդիրները կարգավորող քրեադատավարական իրավանորմների վերլուծությունը ցույց է տվել, որ նախաքննության ավարտից ու քննիչի կողմից կազմված մեղադրական ակտը դատախազին ուղարկելուց հետո, վերջինիս լիազորություններն, ըստ էության, չեն տարբերվում սովորական կարգով ավարտված նախաքննության ընթացքում դատախազի ունեցած լիազորություններից (նախագծի 222-րդ, 223-րդ հոդվածներ):

Պարզեցված նախաքննության ընթացքի և դրա ավարտման հետ կապված քրեադատավարական նորմերի տեսական վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այն, ըստ

էության, նորոյթ է ՀՀ քրեական դատավարությունում: Ծիշտ է, որպես մինչդատական վարույթի տարատեսակ այն հայտնի է եղել նաև նախկին` խորհրդային քրեական դատավարությանը` «Նյութերի մինչդատական նախապատրաստման արձանագրային ձև» անվանումով⁷, սակայն ՀՀ քրեական դատավարության 1999թ. հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտած նոր օրենսգրքով մինչդատական վարույթի ավարտման այս ձևը վերացվել է:

Ավարտելով պարզեցված նախաքննության վերաբերյալ մեր դատողությունները, կուզենայինք ընդգծել, որ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի կյանքի կոչվելուց հետո նախաքննության այս տեսակի իրավակիրառ պրակտիկայի համակողմանի ուսումնասիրությունը միայն հնարավորություն կտա դատավարական այս ինստիտուտի կատարելագործման մասին առաջարկություններ անել:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. **Գիրանդյան Ս.Ա.** Անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ապահովումը ՀՀ քրեական դատավարության մեջ մինչդատական վարույթում, Երևան, 2011, էջ 479:
2. Հայաստանի Հանրապետության դատախազությունը: Երևան 2004, էջ 352:
3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն հատուկ մաս, Երևան, 2006, էջ 586:
4. **Հովսեփյան Ա., Շահինյան Վ., Դամբարյան Ա.**

- Մինչդատական վարույթի հիմնախնդիրները ՀՀ քրեական դատավարությունում, Երևան, 2009, էջ 286:
5. Հայկական ՍՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրք, Երևան, 1985:
6. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրք, Երևան, 2012:
7. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծ, Երևան, 2012:

1. Հետև ՀՀ քրեական դատավարության 193-րդ հոդվածում նախաքննության ավարտման վերը հիշատակված երեք ձևերից բացի, նախատեսված է նաև նախաքննությունն ավարտելու ևս մեկ ինքնուրույն ձև. վարչական տույժի միջոցներ կիրառելու համար նյութերը դատարան ուղարկելով գործը կարճելու մասին:

2. Այս առումով միանգամայն ճիշտ է դատավարագետ Ս.Գիրանդյանը, որը պնդում է որ «... և/ հսկողության գործառույթը, և/ քրեական հետապնդման գործառույթը դատախազի համար հավասարազոր են և խոսել այն մասին, որ դրանից մեկն ավելի կարևոր է, քան մյուսը, ճիշտ չէ: Առավել ևս, որ դա չի համապատասխանում նաև ՀՀ Սահմանադրությանը, ՀՀ քրեադատավարական գործող օրենսդրությանը, որտեղ վերոհիշյալ երկու գործառույթներն էլ հիշատակվում են, սակայն դրանցից որևէ մեկի գերակա լինելու մասին չի նշվում»:

3. **Գիրանդյան Ս.Ա.** Անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ապահովումը ՀՀ քրեական դատավարության մեջ մինչդատական վարույթում, Երևան, 2011, էջ 271:

4. **Գիրանդյան Ս.Ա.**, նույնը, էջ 285:
5. ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության սոցիալական ապահովության պետական ծա-

ռայության պաշտոնատար անձանց կողմից կատարված չարաշահումների փաստով հարուցված քրեական գործով ստեղծված քննչական խմբում, ըստ ոստիկանության կողմից զանգվածային լրատվության միջոցների ներկայացրած տեղեկության, ընդգրկվել են 65 քննիչներ: Տես 29.09.12թ. ՀՀ ոստիկանության պաշտոնական կայքէջի ժ.14.49-ի հաղորդագրությունը /http://www.police.am/news/view/:

6. Քրեական դատավարությունում կասկածյալի` որպես քրեական դատավարության մասնակցի կարգավիճակը ժամկետի առումով շատ կարճ է (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 62-րդ հոդ.) որպիսի պայմաններում գործնականում գրեթե անհնար է այդ ժամանակահատվածում լրիվ բազմակողմանի և օբյեկտիվ ըննության ապահովմամբ կարճել քրեական գործի վարույթը:

7. ՀՀ քր. դատ. օր-ի 290-րդ հոդ-ի 1-ին մասը նկատի ունի հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական մարմնի գործող քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված որոշումները, այդ թվում նաև քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին քննիչի որոշումը:

8. Հայկական ՍՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ գլուխը, Երևան, 1985, էջ 262-266:

ՄԱՐՏ 2013 3 (164)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
79

**ՂԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻ՝
ՂԱՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԻ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԵՎ ՎԱՅՐԻ ՄԱՍԻՆ
ՉԾԱՆՈՒՅՎԵԼՈՒ ՇԵՏՎԱՆՔՈՎ
ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ՂԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՄԱՍՆԱԿՅԵԼՈՒ ՇՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԻՅ՝
ՉՐԿՎԱԾ ԼԻՆԵԼՈՒ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔԸ՝
ՈՐՊԵՍ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ՂԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՃԱՆԱԳՈՒՄԸ
ԵՎ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ ՄԵՐԺԵԼՈՒ ՇԻՄՔ**

Ղատական ակտերը, որպէս կանոն, տարածքային գործողության բնույթ ունեն: Որպէսզի մեկ պետության ղատական մարմնի կողմից ընդունած ղատական ակտը ձեռք բերի իրավական ուժ մեկ այլ պետության տարածքում, հարկավոր է, որ վերջինս այդ կապակցությամբ որևէ ձևով տա իր համաձայնութիւնը: Օտարերկրյա ղատական ակտերի ճանաչման և կատարման թույլատրելիության հարցը յուրաքանչյուր երկրում կարգավորվում է այդ երկրի ազգային օրենսդրությամբ, այդ թվում՝ նրա մասնակցությամբ գործող միջազգային բազմակողմ և երկկողմ պայմանագրերով:

ՀՀ-ում օտարերկրյա ղատարանների կողմից կայացված ղատական ակտերի ճանաչմանը և կատարմանը վերաբերող իրավահարաբերությունները ներքին ճյուղային օրենսդրությամբ կարգավորվում են խիստ մակերեսորեն՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի ընդամենը երկու՝ 247⁶-րդ և 247⁷-րդ հոդվածներով, որոնք սակայն չեն անդրադառնում օտարերկրյա ղատական ակտերի ճանաչման և կատարման ինստիտուտին առնչվող այնպիսի կարևոր հարցերի, ինչպիսիք են ճանաչման ենթակա ղատական ակտին ներկայացվող պահանջները, օտարերկրյա ղատական ակտի ճանաչման և կատարման միջնորդության բնութքան ընթացակարգը, ճանաչված ղատական ակտերի կատարմանը վերաբերող իրավահարաբերությունները՝ դրանց կարգավորումն ամբողջությամբ վերապահելով

ՀՀ կնքած միջազգային պայմանագրերին:

ՀՀ ՔԳՕ-ում բաց է նաև օտարերկրյա ղատական ակտերի ճանաչումը և կատարումը մերժելու հիմքերի հարցը: ՀՀ ՔԳՕ 247⁷-րդ հոդվածի առաջին կետի երկրորդ պարբերության համաձայն. «Համապատասխան միջազգային պայմանագրի պահանջները պահպանած լինելու և ճանաչումը մերժելու՝ տվյալ միջազգային պայմանագրով նախատեսված հիմքերի բացակայության դեպքում Հայաստանի Հանրապետության իրավասու ղատարանը որոշում է կայացնում օտարերկրյա պետության ղատարանի ղատական ակտը Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչելու մասին»: Սա ՀՀ ՔԳՕ միակ դրույթն է, որտեղ հիշատակում կա օտարերկրյա ղատական ակտերի ճանաչումը մերժելու հնարավորության մասին: Մերժման որևէ հիմքի ՔԳՕ-ն չի անդրադառնում: Մենք համաձայն չենք ՔԳՕ կողմից օտարերկրյա ղատական ակտերի ճանաչման և կատարման ինստիտուտի նման մակերեսային կարգավորման հետ և գտնում ենք, որ օտարերկրյա ղատական ակտերի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը մերժելու հիմքերը պետք է առանձին հոդվածով նախատեսված լինեն ՔԳՕ-ում: Նշվածը հատկապէս արդիական է դառնում, եթե նկատի ունենանք, որ միջազգային պայմանագրերի բացակայության պայմաններում ՀՀ ղատարաններն օտարերկրյա ղատական ակտերը ճանաչելիս որևէ իրավական ակտից օգտվելու հնարավորություն չեն ունենում, իսկ ՀՀ ղատա-

ՄԱՐՏ 2013 3 (164)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

կան պրակտիկայում առկա են ՀՀ դատարանների կողմից համապատասխան միջազգային պայմանագրի բացակայության պայմաններում օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման դեպքեր¹:

Բացի այդ, ոչ բոլոր դեպքերում են միջազգային երկկողմ պայմանագրերը մանրամասն կարգավորում օտարերկրյա դատական ակտերի մերժման հիմքերը՝ յուրաքանչյուրն անդրադառնալով մերժման հիմքերից ընդամենը մի քանիսին: Մինչդեռ կարծում ենք, որ մերժման հիմքերը պետք է նույնը լինեն և վերաբերեն բոլոր օտարերկրյա դատական ակտերին, իսկ միջազգային պայմանագրերում առկա մերժման հիմքերը պետք է հանդես գան որպես լրացում, եթե օրինակ՝ մերժման որևէ հիմք նախատեսված չէ ներպետական ակտում, սակայն առկա է դատական ակտը կայացրած պետության հետ կնքված միջազգային պայմանագրում:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ գտնում ենք որ ճիշտ կլինի ՀՀ ԺԴՕ-ում նախատեսել մերժման այն հիմքերը, որոնց առկայության դեպքում, բոլոր դեպքերում, ՀՀ դատարանները կմերժեն օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչումը և կատարման թույլատրելը: Ստորև փորձենք անդրադառնալ օտարերկրյա դատական ակտերի մերժման նման հիմքերին, և քանի որ նման հիմքեր թվարկված չեն ներպետական օրենսդրական ակտերում, կանոնադրումանք այն հիմքերին, որոնք առկա են տարբեր երկրների հետ ՀՀ կնքված միջազգային պայմանագրերում և տարածված են միջազգային պրակտիկայում: Այդ պայմանագրերի և միջազգային պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչումը և կատարումը մերժելու հետևյալ հիմքերը. 1. օտարերկրյա դատական ակտը օրինական ուժի մեջ չի մտել այն պետության օրենսդրությանը համապատասխան, որի տարածքում կայացվել է, 2. պատասխանող դատավարությանը չի մասնակցել այն պատճառով, որ ինքը կամ իր կողմից լիազորված անձը պատշաճ ձևով և ժամանակին չի ծանուցվել դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին, 3. առկա է նույն անձանց միջև նույն առարկայի վերաբերյալ նույն հիմքով գործով ներպետական դատարանի կողմից կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած կամ այլ պետության դատարանի կողմից կայաց-

ված և ներպետական դատարանների կողմից ճանաչված դատական ակտ կամ նույն անձանց միջև նույն հիմքով նույն առարկայի վերաբերյալ գործով ավելի վաղ հարուցված վարույթ, 4. գործը պատկանում է հայցվող պետության արդարադատության հիմնարկի բացառիկ իրավասությանը, 5. լրացել է կատարման վաղեմության ժամկետը, որը նախատեսված է հայցվող պետության օրենսդրությամբ, 6. դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը հակասում է հայցվող պետության հանրային կարգին:

Միջազգային պրակտիկայում հանդիպում են օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը մերժելու նաև այլ հիմքեր², սակայն վերոնշյալ վեց հիմքերը օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը մերժելու՝ միջազգային պրակտիկայում և միջազգային կոնվենցիաներում առավել հաճախ հանդիպող հիմքերն են:

Վերագրյալ բոլոր վեց հիմքերն առկա են նաև ԱՊՀ պետությունների միջև կնքված քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին Քիշնևի կոնվենցիայում³: Սրանք օտարերկրյա դատական ակտերի մերժման այն հիմքերն են, որոնք առավել հաճախ են հանդիպում նաև ՀՀ կողմից կնքված միջազգային պայմանագրերում. իհարկե, այդ պայմանագրերից յուրաքանչյուրում նախատեսված են վերոնշյալ հիմքերի ընդամենը մի մասը՝ հաճախ նաև այլ ձևակերպմամբ, իսկ մի շարք պայմանագրերում էլ նախատեսված են մերժման նաև այլ հիմքեր, օրինակ՝ անձի անգործունակության դեպքում պատշաճ ներկայացուցչի բացակայությունը⁴:

Օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը մերժելու՝ դատավարության կողմերի մասնավոր շահերի պաշտպանությանն ուղղված հիմքերի շարքում առանձնակի ուշադրության է արժանի կողմի՝ դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին չծանուցվելու հետևանքով դատավարությանը մասնակցելու հնարավորությունից զրկված լինելու հանգամանքը: Սա օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման մերժման առավել հաճախ հանդիպող հիմքերից է, որը նախատեսված է Հայաստանի Հանրապետության՝ այլ

Քաղաքացիական դատավարութիւն

պետությունների կնքած իրավական օգնություն մասին բոլոր բազմակողմ և երկկողմ միջազգային պայմանագրերում, այդ թվում՝ Քիչնկյան և Մինսկի կոնվենցիաներում և ուղղված է այն անձանց շահերի պաշտպանությանը, ում նյութական իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ կայացվել է օտարերկրյա դատական ակտը⁵: Այսպիսով, չի թույլատրվում այնպիսի որոշումների հարկադիր կատարումը, որոնց ընդունման ժամանակ դատարանի կողմից թույլ է տրվել կողմերի հիմնական դատավարական իրավունքներից մեկի և դատավարական իրավունքի համապատասխան նորմի խախտում⁶:

ՀՀ դատարանները յուրաքանչյուր անգամ օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը քննելիս պետք է պարզեն՝ արդյո՞ք անձը, ում դեմ կայացվել է դատական ակտը, պատշաճ ձևով և ժամանակին ծանուցվել է դատական միտքի վայրի և ժամանակի մասին, որի արդյունքում նա հնարավորություն է ունեցել կազմակերպել իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:

Կարծում ենք, որ եթե պարտվող կողմը չի վկայակոչում, դատական միտքի մասին ծանուցված չլինելու հանգամանքը, ՀՀ ներպետական դատարանները կարող են դատական ակտը կայացրած դատարանի կողմից պատասխանողին ծանուցած լինելու հարցի վերաբերյալ որոշում կայացնելիս բավարարվել օտարերկրյա դատարանի կողմից տրամադրվող տեղեկանքով առ այն, որ պատասխանողը պատշաճ ձևով և ժամանակին ծանուցված է եղել դատական միտքի վայրի և ժամանակի մասին, ինչը հաճախ կցվում է դատական ակտը ճանաչելու միջնորդությանը: Սակայն այն բոլոր դեպքերում, երբ պարտվող կողմը պահանջում է մերժել օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը՝ իր՝ դատական միտքի վայրի և ժամանակի մասին ծանուցված չլինելու կամ ոչ պատշաճ ձևով և ժամանակին ծանուցվելու արդյունքում դատական միտքին չմասնակցելու և իր պաշտպանությունը կազմակերպելու հնարավորություն չունենալու հիմքով, միայն օտարերկրյա դատարանի կողմից տրամադրվող տեղեկանքը, կարծում ենք՝ բավարար ապացույց համարվել չի կարող պատասխանողի՝ դատական միտքին պատշաճ ձևով և ժամա-

նակին ծանուցված լինելու մասին: Այս դեպքում, կարծում ենք ՀՀ դատարանները պետք է պահանջեն պատասխանողի ծանուցման փաստը հավաստող ապացույց, որպիսին կարող է լինել ծանուցման անդորրագիրը՝ պատասխանողի ստորագրությամբ: Արտասահմանյան պրակտիկայում ևս նկատվում է այս մոտեցումը: Սասնավորապես՝ ՌԳ Գերագույն դատարանը, անդրադառնալով օտարերկրյա դատարանի կողմից պատասխանողին ծանուցելու խնդրին, նշել է, որ ուկրաինական դատարանի որոշումը ճանաչելիս ՌԳ Կեմերովսկի մարզային դատարանը չպետք է բավարարվեր պատասխանողին ծանուցելու մասին ուկրաինական դատարանի կողմից տրված տեղեկանքով և միջնորդություն ներկայացնող կողմից պետք է պահանջեր պատասխանողի ծանուցագրի կրկնօրինակը՝ վերջինիս կողմից ստացած լինելու մասին մակագրությամբ, քանի որ պատասխանողը դատարանում պնդել է, որ ուկրաինական դատարանի կողմից գործի քննության մասին նա տեղյակ չի եղել: Իսկ մեկ այլ որոշմամբ Խանտի Մանսիյսկի ինքնավար մարզ-Յուգրայի դատարանը մերժել է արդեն ՀՀ Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի վճռի ճանաչման միջնորդությունը՝ երեխայի խնամքը մորը հանձնելու մասին՝ պատասխանողի դատաքննության ժամանակի և վայրի մասին ծանուցելը ապացուցված չլինելու պատճառաբանությամբ՝ բավարար ապացույց չհամարելով ՀՀ դատարանի կողմից տրված տեղեկանքն առ այն, որ պատասխանողը պատշաճ ձևով ծանուցվել է:⁸

Խնդիրը բարդանում է, երբ պարտվող կողմը պնդում է, որ ինքը ոչ թե տեղյակ չի եղել դատավարության ժամանակի և վայրի մասին՝ չծանուցվելու պատճառով, այլ, որ, թեև ծանուցվել է, բայց ծանուցվել է ոչ պատշաճ ձևով և ոչ ժամանակին, ինչի հետևանքով չի կարողացել կազմակերպել իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը: Հարց է ծագում՝ ինչպե՞ս պետք է ներպետական դատարանները գնահատեն, արդյո՞ք օտարերկրյա դատարանը պատշաճ ձևով և ժամանակին ծանուցել է պատասխանողին, թե ոչ, և արդյո՞ք նրանք ունեն նման իրավասություն գնահատելու ծանուցման՝ ժամանակին և պատշաճ ձևով լինելը:

Քաղաքացիական դատավարութուն

Այս դեպքում կարող է օգտակար լինել ԵՄ փորձը: Պետք է նշել, որ պատասխանողին պատշաճ ձևով և ժամանակին ծանուցելու պահանջ ներառում են նաև Եվրոպական միությունում օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման հարաբերությունները կարգավորող Բրյուսելյան և Լուզանոյի կոնվենցիաները, ինչպես նաև 44/2001 կանոնակարգը, և ԵՄ դատարանը, քննելով նշված Կոնվենցիաների և Կանոնակարգի կիրառման հետ կապված վեճերը, անդրադարձել է նաև պատշաճ ծանուցում և ժամանակին ծանուցում հասկացություններին:

Մասնավորապես՝ ԵՄ դատարանն իր՝ Պիտեր Կրոմպյան ընդդեմ Կառլ Սիշելի գործով նշել է, որ հայցվող պետության դատարանը կաշկանդված չէ ակտը կայացնող դատարանի եզրակացություններով առ այն, որ պատասխանողը պատշաճ ձևով և ժամանակին ծանուցված է եղել դատական նիստի ժամանակին և վայրի մասին, որը նրան հնարավորություն է տվել կազմակերպել իր իրավունքների պաշտպանությունը, և իրավունք ունի պարզել՝ արդյոք իրականում պատասխանողը հնարավորություն և բավարար ժամանակ ունեցել է կազմակերպելու իր իրավունքների պաշտպանությունը և մասնակցել դատավարությանը⁹: Այսինքն՝ ԵՄ դատարանը հայցվող պետության դատարանին իրավունք է վերապահում պատասխանողի պատշաճ և ժամանակին ծանուցման հարցը պարզելիս չսահմանափակվել ակտը կայացնող դատարանի նշումով, որ պատասխանողը ծանուցվել է պատշաճ ձևով և ժամանակին, և պահանջել հավելյալ ապացույցներ, ելնելով կոնկրետ գործի հանգամանքներից՝ գնահատել՝ արդյոք ժամանակը բավարար է եղել պատասխանողին իր իրավունքների պաշտպանությունը կազմակերպելու համար, իսկ բացասական եզրակացության գալու դեպքում մերժել դատական ակտի ճանաչման միջնորդությունը¹⁰:

Կարծում ենք, որ ՀՀ կողմից կնքված միջազգային բազմակողմ և երկկողմ մի շարք պայմանագրերում առկա դրույթն այն մասին, որ դատական ակտի ճանաչումը կարող է մերժվել, եթե պատասխանողը պատշաճ ձևով և ժամանակին չի ծանուցվել դատական նիստի ժամանակին և վայրի մասին, մեր դատարաններին իրավունք է վերապահում, պատասխանողի

կողմից՝ իր պատշաճ և ժամանակին ծանուցման վերաբերյալ հարցը բարձրացնելիս, եվրոպական դատարանների նման, ինքնուրույն գնահատել, արդյոք պատասխանողի ծանուցումը եղել է պատշաճ ձևով և ժամանակին, որը նրան հնարավորություն կտար պատրաստվել դատավարությանը:

Պատասխանողի պատշաճ ծանուցումը, առաջին հերթին, թերևս, ենթադրում է պատասխանողին այնպիսի փաստաթղթերի տրամադրում, որոնցից նրա համար պարզ կդառնա իր դեմ սկսված դատական գործընթացի մասին: Խնդիրն այն է, որ պատասխանողն իր դեմ սկսված դատավարության մասին տեղեկանում է նրան հանձնված փաստաթղթերից, ուստի պատասխանողին ծանուցման շրջանակներում պետք է հանձնվեն այնպիսի փաստաթղթեր, որոնցից պատասխանողը կտեղեկանա իր դեմ սկսված դատական գործընթացի, իր դեմ ներկայացված նյութաիրավական պահանջների մասին և հնարավորություն կունենա մինչև դատավարության օրը կազմակերպել իր իրավունքների պաշտպանությունը: Նման փաստաթուղթ կարող է հանդիսանալ, օրինակ, դատական նիստ նշանակելու մասին դատական որոշմանը կցված պատասխանողի դեմ ներկայացված հայցի պատճենը և դրան կից փաստաթղթերը:

Ինչ վերաբերում է պատասխանողին ծանուցելուն, ապա գրականության մեջ կարծիք է հայտնվում, որ անձամբ պատասխանողին ծանուցելը պարտադիր չէ¹¹, իսկ ԵՄ դատարանն արդեն իսկ վերը հիշատակված Պիտեր Կրոմպյան ընդդեմ Կառլ Սիշելի գործով նշում է, որ պատշաճ ծանուցում է համարվում պատասխանողի բնակության վայրում ծանուցելը կամ նրա գտնվելու այլ վայրում ծանուցելը, ընդ որում, փաստաթուղթն անձամբ նրան հանձնելը պարտադիր չէ:

Պետք է նշել նաև, որ պատշաճ ծանուցումը ենթադրում է հարուցված դատական գործընթացի մասին իրավասու անձանց տեղեկացնելը: Այսպես, եթե վարույթ է հարուցվել անգործունակ ճանաչված անձի դեմ, ապա դատական նիստի վայրի և ժամանակի մասին նրան ծանուցելը չի կարող դիտվել պատշաճ ծանուցում. նման դեպքում պետք է ծանուցվի անգործունակ ճանաչված անձի օրինական ներկայացուցիչը: Դրա մասին ուղղակիորեն նշվում է

Քաղաքացիական դատավարութիւն

նաև ՀՀ մի շարք միջազգային երկկողմ պայմանագրերում¹²:

Բոլոր դեպքերում պատշաճ ձևով ծանուցման հարցը լուծելիս, կարծում ենք, և գրականության մեջ էլ արտահայտվում է նման տեսակետ, որ ճանաչող պետության դատարանները պետք է ղեկավարվեն այն պետության օրենսդրությամբ, որտեղ կայացվել է դատական ակտը:¹³ Այսինքն՝ ճանաչող պետության դատարանները պարզելու համար՝ արդյոք ակտը կայացրած դատարանը պատշաճ ձևով ծանուցել է պատասխանող կողմին պետք է պարզեն՝ արդյո՞ք պահպանվել են ակտը կայացնող դատարանի պետության պատասխանողի ծանուցմանը վերաբերող օրենքները:

Ավելի բարդ է պարզել՝ արդյո՞ք պատասխանողը ծանուցվել է ժամանակին, և ինչ պետք է հասկանալ «ժամանակին ծանուցում» ասելով: Տվյալ դեպքում ներպետական դատարանները, բացի օտարերկրյա պետության օրենսդրությանը հղում կատարելուց, պետք է նաև ուսումնասիրեն գործի կոնկրետ հանգամանքները և գնահատեն արդյո՞ք պատասխանողի ծանուցման և դատական նիստի միջև ընկած ժամանակահատվածը բավարար էր պատասխանողին՝ դատավարությանը պատրաստվելու համար: Իսկ եթե պատասխանողը բնակվել է հայցվող պետությունում, ինչը հաճախ է պատահում, կամ օտարերկրյա այլ պետությունում, դատարանների կողմից պետք է հաշվի առնվի նաև փաստաթղթերի թարգմանության, օտարերկրյա փաստաբանի հետ կապվելու և օտարերկրյա դատարանում իր պաշտպանությանը պատրաստվելու համար այլ գործողությունների համար անհրաժեշտ ժամանակահատվածը:¹⁴

Պատասխանողի՝ ժամանակին ծանուցված լինելու փաստը թերևս ամենաբարդն է ճանաչող պետության դատարանների համար մերժման տվյալ հիմքի շրջանակներում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ պատասխանողը ցանկացած դեպքում, երբ ցանկանում է հասնել ճանաչող պետությունում օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման մերժմանը, կարող է վկայակոչել (և հաճախ վկայակոչում է) մերժման նման հիմքը: Գրականության մեջ նույնիսկ առաջարկվում է մշակել պատասխանողի՝ դատավարությանը պատրաստվելու համար «բավարար ժամանակ»-ի միասնական հասկացու-

թյուն՝ պատասխանողի կողմից չարաչառումներից խուսափելու համար¹⁵: Չհամաձայնվելով նման գաղափարի հետ՝ գտնում ենք, որ յուրաքանչյուր դեպքում ճանաչող պետության դատարանը պետք է ուսումնասիրի կոնկրետ գործի հանգամանքները և ինքնուրույն գնահատի ծանուցման պահից մինչև դատական նիստի օրն ընկած ժամանակահատվածի բավարար լինելը պատասխանողի՝ դատավարությանը պատրաստվելու համար՝ հաշվի առնելով, իհարկե, նաև այն պետության օրենսդրության պահանջները, որտեղ կայացվել է դատական ակտը: Բոլոր դեպքերում, այն հարցը՝ արդյոք պատասխանողը ունեցել է բավարար ժամանակ պատրաստվելու իր պաշտպանությանը կախված է գործի փաստերից, որոնք գնահատելը և որոշում կայացնելը ճանաչման միջնորդությունը քննող դատարանի լիազորությունն է:¹⁶ Բացի այդ, կարծում ենք, որ ներպետական դատարանը պետք է հաշվի առնի նաև այլ հանգամանքները, որոնք հնարավորություն չեն տվել պատասխանողին մասնակցել դատավարությանը: Այսպես հնարավոր է, որ պատասխանողը գտնվել է գործողման մեջ կամ ծանր հիվանդացել է և խնդրել է հետաձգել դատական նիստը՝ նիստին մասնակցելու համար, սակայն դա դատարանի կողմից հաշվի չի առնվել և դատական նիստը կայացվել է պատասխանողի բացակայությամբ. փաստորեն այս դեպքում պատասխանողը ևս գրկված է լինում դատավարությանը մասնակցելու հնարավորությունից: Այսինքն՝ պատասխանողին պատշաճ ձևով և ժամանակին ծանուցելը դեռևս չի նշանակում, որ պատասխանողը հնարավորություն ունեցել է մասնակցել իր դեմ սկսված դատավարությանը: Այդ իսկ պատճառով ՀՀ դատարանները պետք է ուսումնասիրեն բոլոր հանգամանքները՝ պատասխանողի դատավարությանը մասնակցելու հնարավորությունը գնահատելու համար:

Գրականության մեջ արտահայտվում է նաև կարծիք այն մասին, որ օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը մերժելու հիմք է նաև հայցվողի դատավարությանը մասնակցելու հնարավորությունից գրկված լինելը: Այսպես, միջազգային մասնավոր իրավունքի մասնագետ, ռուս հայտնի իրավագետ Վ. Չվեկովը նշում է, որ օտարերկրյա դատարանի որոշման ճանաչումը կամ կատարման թույլատրելը կա-

րող է մերժվել, եթե միջնորդություն հարուցած անձը կամ պատասխանողը չի մասնակցել դատավարությանը, այն բանի հետևանքով, որ նրան կամ նրա ներկայացուցչին ժամանակին և պատշաճ ձևով չի հանձնվել դատարան ներկայանալու ծանուցագիր:¹⁷ Կարծում ենք, նման մոտեցումն արդարացված է, քանի որ այս դեպքում ևս դատական ակտը կայացվել է կողմերից մեկի՝ տվյալ դեպքում հայցվորի հիմնական դատավարական իրավունքներից մեկի խախտմանը՝ անկախ այն հանգամանքից ակտը կայացվել է նրա օգտին, թե ոչ:

Այսպիսով, օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման միջնորդությունները քննելիս, ՀՀ դատարանները յուրաքանչյուր դեպքում պետք է անդրադառնան օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչումը և կատարումը մերժելու այնպիսի կարևորագույն հիմքի, ինչպիսին է դատավարության կողմի՝ դատական նիստի ժամանակին և վայրի մասին չձանուցվելու հետևանքով դատավարությանը մասնակցելու հնարավորությունից զրկված լինելու հանգամանքը: Ընդ որում, եթե օտարերկրյա դատավարությունում պարտվող կողմն առարկություն չի ներկայացնում դատական ակտի ճանաչման դեմ, ապա ՀՀ դատարանները կարող են բավարարվել օտարերկրյա

դատարանի կողմից տրված տեղեկանքով առ այն, որ կողմերը պատշաճ ձևով և ժամանակին ծանուցվել են դատական նիստի ժամանակին և վայրի մասին: Սակայն եթե պարտվող կողմը պահանջում է մերժել օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը՝ իր՝ դատական նիստի վայրի և ժամանակի մասին ծանուցված չլինելու կամ ոչ պատշաճ ձևով և ժամանակին ծանուցվելու հիմքով, միայն օտարերկրյա դատարանի կողմից տրամադրվող տեղեկանքը բավարար ապացույց համարվել չի կարող պատասխանողի՝ դատական նիստին պատշաճ ձևով և ժամանակին ծանուցված լինելու մասին, և ՀՀ դատարանները պետք է պահանջեն պատասխանողի ծանուցման փաստը հավաստող լրացուցիչ ապացույցներ: ՀՀ դատարանները կաշկանդված չեն օտարերկրյա դատարանի՝ դատավարության կողմերին դատական նիստի ժամանակին և վայրի մասին ծանուցման վերաբերյալ գնահատականներով, և յուրաքանչյուր դեպքում, ելնելով գործի հանգամանքներից, ինքնուրույն պետք է գնահատեն՝ արդյոք օտարերկրյա դատարանի ծանուցումը դատավարության կողմերին՝ դատական նիստի ժամանակին և վայրի մասին կարելի է համարել ժամանակին և պատշաճ ձևով կատարված ծանուցում:

1. ՀՀ երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորընթաց վարչական շրջանների ընդհանուր իրավաբան առաջին աստիճան դատարանի 23.01.2012թ. որոշումը Ֆրանսիայի Սեն Նաբեի Բարձրագույն աստիճան դատարանի կողմից 28.03.201թ. կայացված վճիռը ՀՀ-ում ճանաչելու և դրա կատարումը թույլատրելու մասին, ՀՀ երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորընթաց վարչական շրջանների ընդհանուր իրավաբան առաջին աստիճանի դատարանի 12.10.201թ. որոշումը ԱՄՆ Կալիֆորնիա նահանգի Լոս Անջելես տեղամասին Կեյրի դատարանի կողմից 26.04.201թ. կայացված վճիռը ՀՀ-ում ճանաչելու և դրա կատարումը թույլատրելու մասին:
2. Օրպես օրինակ կարելի է բերել ԱՄՆ-ի 26 նահանգների կողմից ընդունված «Գոմարային միջոցների բռնագանձման վերաբերյալ օտարերկրյա դատական ակտերի մասին միատեսակ օրենք» (Uniform Foreign Money Judgments Act) (միատեսակ օտարերկրյա դատական ակտերի մերժման այնպիսի հիմքեր, ինչպիսիք են դատական ակտի կայացումը կամ համաձայնված մարտերան մեջ գտնու արդյունքում, տվյալ օտարերկրյա դատարանում տվյալ գործով արդարադատության իրականացման համար լուրջ խոչընդոտների առկայությունը և այլն: *Андреева Л.И.* Международное частное право: В 3-х т. Том 3. Трансграничное банкротство. Международный коммерческий арбитраж. Международный гражданский процесс: Учебник. Москва, Изд. Бек, 2001, с. 382.
3. Քիլնյան Կոնվենցիայում առկա են մերժման և երկու հիմք, այն է՝ 1. որոշումը կայացվել է Կոնվենցիայով սահմանված դրույթների խախտումով և 2. բացակայում է պայմանագրային ընդարձակում գործով կողմերի համաձայնությունը հաստատող փաստաթուղթ:
4. ՀՀ և Վրաստանի միջև քաղաքացիական գործերով իրավական օգնության մասին պայմանագիրը՝ հորված 21 գ կետ, ՀՀ և Ռումինիայի միջև քաղաքացիական և քրեական գործերով իրավական օգնության մասին պայմանագիրը՝ 52-րդ հորվածի գ կետ, ՀՀ և Սլովիայի Արարական Հանրապետության միջև քաղաքացիական գործերով փոխարարած իրավական օգնության մասին համաձայնագիրը՝ 16-րդ հորվածի 2-րդ կետի բ ենթակետ:
5. Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև քաղաքացիական և քրեական գործերով իրավական համագործակցության մասին համաձայնագրի 28-րդ հորվածի 1-ին կետում նշվում է մեղադրյալի կամ նրա օրինակների ներկայացուցչի չձանուցված լինելու և դատական նիստին չձանուցվելու համար: Անհավանալի է, թե կողմերը ինչ են նկատի ունենել՝ օգտագործելով «մեղադրյալ» եզրույթը: Նախ՝ նույն համաձայնագրի 24-րդ հորվածում նշվում է քաղաքացիական գործերի, անձի կարգավիճակի ժառանգության հաստատման գործերով կայացված որոշումների մասին, որտեղ կողմերից մեկը կարող է հանդես գալ միայն պատասխանողի, թայց ոչ երբեք մեղադրյալի կարգավիճակում, իսկ պատասխանողի չձանուցվելու մասին 28-րդ հորվածում չի նշվում, ինչը մեղադրական դատարաններից գրկում է պատասխանողին չձանուցվելու հիմքով ԻԻՀ դատարանի կայացած դատական ակտի ճանաչումը մերժելու իրավունքից: Համաձայնագրի 24-րդ հորվածում նշվում է նաև հանցագործությանը պատճառված վնասների և կորուստների հատուկ մեղադրյալ որոշումների ճանաչման մասին և ենթադրաբար 28-րդ հորվածում մեղադրյալ եզրույթն օգտագործվում է հենց այս գործերի համար,

սակայն անհավանալի է, եթե այդ որոշումը կայացվել է քրեական գործի շրջանակներում, քաղաքացիական հայր թավարարելու կամ մերժելու արդյունքում, ինչպես կարող է մեղադրյալ «Չձանուցվել» քրեական գործով դատավարության մասին:
6. *Васильчикова Н. А.* Производство по делам о признании иностранных лиц в российских судах. Дисс. на соиск. ученой степени доктора юридических наук. Санкт-Петербург, 2003, с. 28.
7. ՌԿԳ Գերագույն դատարանի թիվ 81-ՊՈՎ-6 գործով 2002թ. մայիսի 21-ի որոշումը:
8. Խոստանի Մանսիյսկի ինքնավար մարզ - Յուգրայի դատարանի N 3-14/2009 գործով 2009թ. հոկտեմբերի 26-ի սահմանում: Հետարդրի է, որ նույն վճիռը՝ մեկն դրա ճանաչումը ՌԿԳ դատարանի կողմից մերժվելու, ճանաչվել է Վրաստանի Գերագույն դատարանի կողմից (N 1671-տ-42-08 սահմանում 05.03.2009թ.) և Վրաստանի Գերագույն դատարանը թավաբար համարել է ՀՀ դատարանի կողմից տրված տեղեկանքը, սակայն Վրաստանի Գերագույն դատարանի որոշումը կատարելիս հնարավոր չի եղել, քանի որ պատասխանողը երկխալի հետ միասին տեղափոխվել է ՌԿԳ:
9. 6198010166 Judgment of the Court of 16 June 1981. - Peter Klomps v Karl Michel. - Reference for a preliminary ruling: Hoge Raad - Netherlands. - Brussels Convention of 1968 - Service in sufficient time of the document which instituted the proceedings. - Case 166/80.
10. 61981J0228 Judgment of the Court (Second Chamber) of 15 July 1982. - Pendi Plastic Products BV v Pluspunkt Handelsgesellschaft mbH. - Reference for a preliminary ruling: Bundesgerichtshof - Germany. - Reference for a preliminary ruling - Convention of 27 September 1968. - Case 228/81.
11. *Жарко А.П.* Признание и исполнение иностранных судебных решений в Англии. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2006, с. 154.
12. ՀՀ և Վրաստանի միջև քաղաքացիական գործերով իրավական օգնության մասին պայմանագիրը՝ հորված 21 գ կետ, ՀՀ և Ռումինիայի միջև քաղաքացիական և քրեական գործերով իրավական օգնության մասին պայմանագիրը՝ 52-րդ հորվածի գ կետ, ՀՀ և Սլովիայի Արարական Հանրապետության միջև քաղաքացիական գործերով փոխարարած իրավական օգնության մասին համաձայնագիրը՝ 16-րդ հորվածի 2-րդ կետ բ ենթակետ:
13. Cheshire and North's Private International Law PM. North and J.J. Fawcett London 1999, p. 500.
14. *Сорокина С.С.* Признание и приведение в исполнение решений иностранных судов на территории Российской Федерации. Дисс. на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2004, с. 74.
15. Cheshire and North's Private International Law, P.M. North and J.J. Fawcett, London, 1999, p. 501.
16. European Commentaries on Private International Law. Brussels I Regulation. Edited by Ulrich Magnus, Peter Mankowski, Sellier, European Law Publishers, 2007, p. 540.
17. *Зееков В. П.* Международное частное право. Курс лекций, Изд. Норм-ма. М., 2001, с. 454.

Ռատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԲԵՎԱԿԱՆ ԴԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2012 թվականի դեկտեմբերի 5-ին

Երևան քաղաքում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ամբաստանյալներ Արամ Ար-
շավիրի Սիքայեյանի և Արայիկ Ժորժիկի Վաղարշակյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքն-
նիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2012 թվականի
օգոստոսի 29-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Թամազյանի և
Ա.Սիքայեյանի պաշտպան Կ.Մանուչարյանի վճռաբեկ բողոքները,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

1. 2008 թվականի հոկտեմբերի 13-ին ՀՀ կառավարությանն առընթեր Պետական
եկամուտների կոմիտեի քննչական վարչությունում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ
հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 83102208 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի 2011 թվականի մարտի 11-ի որոշմամբ Արամ Սիքայեյ-
յանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-
րդ, 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ և 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասերով: Նույն օրն Ա.Սիքայեյ-
յանի նկատմամբ հայտարարվել է հետախուզում:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասու-
թյան առաջին ատյանի դատարանի 2011 թվականի մարտի 11-ի որոշմամբ Ա.Սիքա-
յեյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը:

2011 թվականի հուլիսի 8-ին Ա.Սիքայեյանը հայտնաբերվել և արգելանքի է վերց-
վել Բելառուսի Հանրապետությունում:

2011 թվականի հոկտեմբերի 17-ին Ա.Սիքայեյանը տեղափոխվել է Հայաստանի
Հանրապետություն և ներկայացվել նախաքննության մարմնին:

2011 թվականի հոկտեմբերի 17-ին Ա.Սիքայեյանին մեղադրանք է առաջադրվել
ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ, 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ և 205-րդ
հոդվածի 2-րդ մասերով:

Նախաքննության մարմնի 2011 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշմամբ Արայիկ Վա-
ղարշակյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ
քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ և 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասերով:
Նույն օրն Ա.Վաղարշակյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել չհե-
ռանալու մասին ստորագրությունը:

Նախաքննության մարմնի 2011 թվականի նոյեմբերի 18-ի որոշմամբ Ա.Սիքայեյ-
յանին առաջադրված մեղադրանքը լրացվել է, և նրան նոր մեղադրանք է առաջադր-
վել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ, 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ և 205-
րդ հոդվածի 2-րդ մասերով:

ՄԱՐՏ 2013 Յ (164)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

2011 թվականի նոյեմբերի 30-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի մայիսի 21-ի դատավճռով ճանաչվել է հռչակվել է ամբաստանյալ Ա.Սիքայեյանի անմեղությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքում: Ա.Սիքայեյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով դատապարտվել ազատազրկման 2 տարի ժամկետով, 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝ ազատազրկման 5 տարի ժամկետով՝ գույքի կեսի բռնագրավմամբ, բայց ոչ ավելի 19.471.815 ՀՀ դրամից: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կարգով՝ նշանակված պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով, Ա.Սիքայեյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է սահմանվել ազատազրկում 5 տարի 3 ամիս ժամկետով՝ գույքի կեսի բռնագրավմամբ, բայց ոչ ավելի 19.471.815 ՀՀ դրամից:

Նույն դատավճռով ճանաչվել է հռչակվել է ամբաստանյալ Ա.Վաղարշակյանի անմեղությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքում: Ա.Վաղարշակյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 1-ին մասով և դատապարտվել տուգանքի 800.000 ՀՀ դրամի չափով: «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 2011 թվականի մայիսի 26-ի որոշման (այսուհետ նաև՝ Համաներման ակտ) 1-ին կետի 3-րդ ենթակետի կիրառմամբ Ա.Վաղարշակյանն ազատվել է պատժի կրումից:

Վճռվել է նաև ՀՀ գլխավոր դատախազության կողմից ամբաստանյալների դեմ ներկայացված քաղաքացիական հայցը բավարարել մասնակիորեն: Ա.Սիքայեյանից հոգուտ պետական բյուջեի բռնագանձվել է 19.471.815 ՀՀ դրամ: Քաղաքացիական հայցը մնացած մասով մերժվել է:

3. Մեղադրողի և Ա.Սիքայեյանի պաշտպանի վերաբննիչ բողոքների հիման վրա քննության առնելով քրեական գործը՝ Վերաբննիչ դատարանը 2012 թվականի օգոստոսի 29-ին որոշում է կայացրել բողոքները մերժելու, Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի մայիսի 21-ի դատավճիռն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին:

4. Վերաբննիչ դատարանի 2012 թվականի օգոստոսի 29-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոքներ են բերել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Թամազյանը և ամբաստանյալ Ա.Սիքայեյանի պաշտպան Կ.Մանուչարյանը:

Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 9-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքները վարույթ են ընդունվել:

2012 թվականի նոյեմբերի 21-ին ամբաստանյալ Ա.Վաղարշակյանը և նրա պաշտպան Տ.Գասպարյանը ներկայացրել են վճռաբեկ բողոքի պատասխան՝ խնդրելով ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Թամազյանի վճռաբեկ բողոքը մերժել, իսկ ստորադաս դատարանների դատական ակտերը թողնել օրինական ուժի մեջ:

2. Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը

5. Նախաքննության մարմինն Ա.Սիքայեյանին մեղադրանք է առաջադրել այն բանի համար, որ «(...) նա, Արմեն Կոնջարովի կազմակերպմամբ և Արայիկ Վաղարշակյանի դրոշությամբ, առանց ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու մտադրության, նյութական այլ օգուտներ քաղելու և հարկերից չարամտորեն խու-

Դատական պրակտիկա

սափելու դիտավորությամբ, 2009թ. սեպտեմբերի 18-ին ՀՀ ԿԱ Պետական եկամուտների կոմիտեի Արտաշատի տարածքային հարկային տեսչությունում հաշվառելով անհատ ձեռնարկատեր և Արայիկ Վաղարշակյանի դրոշությամբ իր ստորագրության դրոշմակնիքը, Ա/Ձ-ի կնիքն ու հաշվապահական փաստաթղթերը հանձնելով Արմեն Կոնջարովին, ինչպես նաև հետագայում Ա/Ձ-ի՝ «Արդշինինվեստբանկ» ԲԲ ընկերությունում գտնվող հաշվեհամարին փոխանցված գումարները կանխիկացնելով և Ա.Կոնջարովին հանձնելով՝ օժանդակել է նրան «Էքսպրես Սետալ» ՍՊ ընկերությանն առանց ապրանքների մատակարարման և ծառայությունների մատուցման «Արամ Միքայելյան» Ա/Ձ-ի անունից 267.685.500 դրամի ապրանքներ մատակարարելու վերաբերյալ կեղծ հաշիվ-ապրանքագրեր կազմելուն, որոնք Արմեն Կոնջարովին ներառելով «Էքսպրես Սետալ» ՍՊ ընկերության հաշվետվություններում և հարկման հիմք հանդիսացող փաստաթղթերում, չարամտորեն խուսափել է առանձնապես խոշոր չափերի՝ 69.160.028 դրամի հարկերը վճարելուց, ինչի հետևանքով պետությանը պատճառվել է նույն գումարի չափով առանձնապես խոշոր չափի վնաս:

Այսինքն՝ կատարել է հանցագործություններ՝ նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ և 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասերով:

Բացի այդ, Արամ Միքայելյանը, Արմեն Կոնջարովի կազմակերպմամբ «Արամ Միքայելյան» Ա/Ձ-ով իրականացնելով նաև ձեռնարկատիրական գործունեություն, Արսեն Դազարյանի օժանդակությամբ 2009թ. երրորդ և 2010թ. առաջին եռամսյակի ընթացքում «Արամ Միքայելյան» Ա/Ձ-ի գործունեության վերաբերյալ օրենսդրությամբ նախատեսված հաշվետվություններ, հաշվարկներ և հարկման հիմք հանդիսացող պարտադիր այլ փաստաթղթեր չներկայացնելու միջոցով չարամտորեն խուսափել է առանձնապես խոշոր չափերի՝ 19.471.815 դրամ հարկ վճարելուց:

Այսինքն՝ կատարել է հանցագործություն՝ նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Նախաքննության մարմինն Ա.Վաղարշակյանին մեղադրանք է առաջադրել այն բանի համար, որ «(...) նա, Արմեն Կոնջարովի կազմակերպմամբ հանդգելու և նյութապես շահագրգռելու միջոցով Արամ Միքայելյանին դրդել է առանց ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու մտադրության, նյութական այլ օգուտներ քաղելու և հարկերից չարամտորեն խուսափելու դիտավորությամբ ՀՀ ԿԱ Պետական եկամուտների կոմիտեի Արտաշատի տարածքային հարկային տեսչությունում 2009թ. սեպտեմբերի 18-ին որպես անհատ ձեռնարկատեր գրանցվելու: Որից հետո Ա.Միքայելյանին հանձնել է անհատ ձեռնարկատիրոջ կնիքը, Արամ Միքայելյանի ստորագրության դրոշմակնիքն ու հաշվապահական փաստաթղթերը հանձնել Արմեն Կոնջարովին, իսկ հետագայում նաև Արմեն Կոնջարովի մոտ գտնվող փաստաթղթերի օգտագործմամբ «Արդշինինվեստբանկ» ԲԲ ընկերության գլխամասից «Արամ Միքայելյան» Ա/Ձ-ի ընթացիկ հաշվից ստացել է 8.130.318 դրամ և փոխանցելով Ա.Կոնջարովին՝ օժանդակել է նրան «Էքսպրես Սետալ» ՍՊ ընկերությանն առանց ապրանքների մատակարարման «Արամ Միքայելյան» Ա/Ձ-ի անունից 267.685.500 դրամի ապրանքներ մատակարարելու վերաբերյալ կեղծ հաշիվ-ապրանքագրեր կազմելուն և Արմեն Կոնջարովի կողմից դրանք «Էքսպրես Սետալ» ՍՊ ընկերության հաշվետվություններում և հարկման հիմք հանդիսացող փաստաթղթերում ներառելու միջոցով 69.160.028 դրամի առանձնապես խոշոր չափի հարկերը վճարելուց չարամտորեն խուսափելուն, ինչի հետևանքով պետությանը պատճառվել է նույն գումարի չափով առանձնապես խոշոր չափի վնաս:

Այսինքն՝ կատարել է հանցագործություններ՝ նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ և 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասերով» (տե՛ս քրե-

ական գործ, հատոր 5-րդ, թերթ 99-117):

6. Նախաքննության ընթացքում ամբաստանյալ Ա.Միքայելյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ իր ընկեր Ա.Վաղարշակյանն է առաջարկել առանց գործունեություն իրականացնելու գրանցվել որպես անհատ ձեռնարկատեր և այդ նպատակով ծանոթացրել է Ա.Կոնջարովի հետ: Ա.Վաղարշակյանն ասել է, որ այդ գործից ֆինանսական օգուտ կունենա, իսկ վտանգը կայանում է նրանում, որ հարկեր չի մուծելու: Իր ձեռքակալման օրն է իմացել, որ գտնվում է հետախուզման մեջ և զարմացել է, քանի որ, երբ սկսելիս են եղել այդ գործը, Ա.Վաղարշակյանն ու Ա.Կոնջարովն իրեն ասել են, որ հարկեր չմուծելու համար հետախուզում չեն հայտարարի և եթե գործերն ավարտելուց հետո երեք տարի անընդմեջ բացակայի հանրապետությունից, ամեն ինչ բարեհաջող կավարտվի (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5-րդ, թերթ 52-53):

7. Առաջին ատյանի դատարանն իր դատավճիռը պատճառաբանել է հետևյալ կերպ. «Վերլուծելով և գնահատելով դատական քննության ժամանակ հետազոտված ապացույցներն իրենց համակցության մեջ, դատարանը ձեռք բերված ապացույցները բավարար է գտնում և գործի փաստական հանգամանքներով հաստատված է համարում, որ Արմեն Կոնջարովի կազմակերպմամբ Արայիկ Վաղարշակյանը նյութապես շահագրգռելու միջոցով Արամ Միքայելյանին դրդել է կեղծ ձեռնարկատիրության: Այսպես՝ Ա.Վաղարշակյանի առաջարկությամբ առանց ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու մտադրության Արամ Միքայելյանը գրանցել է «Արամ Միքայելյան» Ա/Ձ-ն, որի նպատակը նյութական օգուտ քաղելն է, այն է՝ Ա/Ձ-ի հաշվեհամարին փոխանցված գումարները կանխիկացնելու և Ա.Կոնջարովին փոխանցելու դիմաց կանխիկացված գումարից սկզբում 2, բայց հետագայում 1 տոկոս գումարի չափով եկամուտ են ստացել Ա.Միքայելյանը և Ա.Վաղարշակյանը: Ա/Ձ-ն գրանցելուց և հետագա գործունեության ընթացքում Ա.Կոնջարովն Ա.Միքայելյանին և Ա.Վաղարշակյանին ներկայացրել է, որ իր կողմից Ա/Ձ-ի անվամբ սկզբնական շրջանում կատարվելու է շինանյութի առևտուր, իսկ առնվազն 2009թ. դեկտեմբերից սկսած դրա փաստաթղթերով Վրաստանի Հանրապետությունից մշտապես ներկրվելու են ցիտրուսային մրգեր, գործունեությունը լինելու է օրինական, իսկ դրանից առաջացող հարկերը վճարվելու են ամբողջությամբ: Դրանից հետո Ա.Միքայելյանն Ա.Կոնջարովի առաջարկությամբ պատրաստել է իր ստորագրության դրոշմակնիքը և այն Ա/Ձ-ի կնիքի և հաշվապահական փաստաթղթերի հետ միասին փոխանցել է Ա.Կոնջարովին: Վերջինս «Էքսպրես Մետալ» ՍՊ ընկերությանն առանց ապրանքների մատակարարման և ծառայությունների մատուցման «Արամ Միքայելյան» Ա/Ձ-ի անունից 267.685.500 դրամի ապրանքներ մատակարարելու վերաբերյալ կեղծ հաշիվ-ապրանքագրեր է կազմել, որոնք ներառել է «Էքսպրես Մետալ» ՍՊ ընկերության հաշվետվություններում և հարկման հիմք հանդիսացող փաստաթղթերում ու չարամտորեն խուսափել է առանձնապես խոշոր չափերի 69.160.028 դրամի հարկերը վճարելուց, ինչի հետևանքով պետությանը պատճառվել է նույն գումարի չափով առանձնապես խոշոր չափի վնաս: «Արամ Միքայելյան» Ա/Ձ-ի «Արդշինինվեստբանկ» ԲԲ ընկերությունում գտվող հաշվեհամարին Ա.Կոնջարովի՝ «Էքսպրես Մետալ» ՍՊԸ-ի փոխանցված գումարներից մուտքագրվելուց հետո կարճ ժամանակահատվածում՝ 16.10.2009-10.03.2010թթ. ընթացքում, Արամ Միքայելյանը կանխիկացրել ու Ա.Կոնջարովին է փոխանցել 266.758.847 դրամ գումար, իսկ Արայիկ Վաղարշակյանը նման եղանակով կանխիկացրել ու Ա.Կոնջարովին է փոխանցել 8.130.318 դրամ: Բացի այդ, «Արամ Միքայելյան» Ա/Ձ-ով իրականացվել է նաև ձեռնարկատիրական գործունեություն և 2009թ. երրորդ ու 2010թ. առաջին եռամսյակների ընթացքում «Արամ Միքայելյան» Ա/Ձ-ի գործունեության վերաբերյալ Արամ Միքայելյանի կողմից օրենսդրությամբ նախա-

Դատական պրակտիկա

տեսված հաշվետվություններ, հաշիվներ և հարկման հիմք հանդիսացող պարտադիր այլ փաստաթղթեր չներկայացնելու միջոցով՝ չարամտորեն խուսափել է առանձնապես խոշոր չափերի 19.471.815 դրամ հարկ վճարելուց (...):

Տվյալ դեպքում Արայիկ Վաղարշակյանն Արամ Միքայելյանին կեղծ ձեռնարկատիրության դրդելիս, իսկ վերջինս այդ հանցանքը կատարելիս չեն գիտակցել և տվյալ իրադրությունում չէին կարող գիտակցել, որ Կոնջարովի կողմից «Էքսպրես Մետալ» ՍՊ ընկերությանն առանց ապրանքների մատակարարման և ծառայությունների մատուցման «Արամ Միքայելյան» Ա/Չ-ի անունից 267.685.500 դրամի ապրանքներ մատակարարելու վերաբերյալ կեղծ հաշիվ-ապրանքագրեր կկազմվեին, որոնք կներառվեին «Էքսպրես Մետալ» ՍՊ ընկերության հաշվետվություններում և հարկման հիմք հանդիսացող փաստաթղթերում, ինչը հնարավորություն կտար Ա.Կոնջարովին չարամտորեն խուսափելու առանձնապես խոշոր չափերի 69.160.028 դրամի հարկերը վճարելուց և նույն գումարի չափով պետությանը վնաս պատճառելուց (...): Այսինքն՝ ամբաստանյալ Ա.Վաղարշակյանը և Արամ Միքայելյանն Արմեն Կոնջարովին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործություններ կատարելու օժանդակելու դիտավորություն չեն ունեցել, և նրանց գործողություններում բացակայում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցակազմը (...):

Ամբաստանյալների նկատմամբ պատիժ նշանակելիս դատարանը հաշվի է առնում ինչպես կատարված հանցագործությունների բնույթն ու հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, այնպես էլ նրանց անձը բնութագրող տվյալները, այն, որ ամբաստանյալները նախկինում դատված և որևէ կերպ արատավորված չեն եղել, (...) բնութագրվում են դրականորեն:

Որպես ամբաստանյալ Արամ Միքայելյանի պատիժը և պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք դատարանը դիտում է այն, որ վերջինս աջակցել է հանցագործությունը բացահայտելուն և հանցագործության մյուս մասնակցին հանցանքի կատարման մերկացնելուն:

Ամբաստանյալ Ա.Միքայելյանի պատիժը և պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանքներ դատարանը չի հայտնաբերել:

Որպես ամբաստանյալ Արայիկ Վաղարշակյանի պատիժը և պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք դատարանը դիտում է այն, որ նա տառապում է (...) հիվանդություններով, և նրա խնամքին է գտնվում թոշակառու մայրը:

Ամբաստանյալ Ա.Վաղարշակյանի պատիժը և պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանքներ դատարանը չի հայտնաբերել:

Դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալներ Արայիկ Վաղարշակյանն ու Արամ Միքայելյանն իրենց կատարած հանցանքների համար ենթակա են պատժի: Պատժի նպատակներն ապահովելու նպատակով վերջինիս նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով պետք է նշանակվի պատիժ ազատազրկման ձևով (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 7-րդ, թերթ 80-88):

8. Վերաքննիչ դատարանն իր դատական ակտում նշել է. «(...) Վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն հետևության, որ սույն գործով թույլ չեն տրվել նյութական և դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումներ, որոնք կհանգեցնեին դատական սխալի, ուստի գտնում է, որ Դատարանի դատավճիռն օրինական է ու հիմնավորված և այն բեկանելու, իսկ բերված վերաքննիչ բողոքները բավարարելու օբյեկտիվ հիմքեր առկա չեն» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 8-րդ, թերթ 21-30):

3. Վճռաբեկ բողոքների հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջները

Վճռաբեկ բողոքները քննվում են հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

9. ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալը գտնում է, որ սույն գործով ստորադաս դատարանները թույլ են տվել նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումներ, չեն կատարել գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտություն, վերլուծության չեն ենթարկել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերով նախատեսված հանցակազմերի բոլոր հատկանիշները և քրեական գործով ձեռք բերված ապացույցների նկատմամբ ցուցաբերելով կանխակալ մոտեցում՝ կայացրել են գործի փաստական հանգամանքներից չբխող դատական ակտեր, ինչի արդյունքում հանցագործություն կատարած անձինք խուսափել են քրեական պատասխանատվությունից և պատժից:

Բողոք բերած անձը, շարադրելով և վերլուծելով մի շարք ապացույցներ, եզրակացություն է արել այն մասին, որ Ա.Միքայելյանը և Ա.Վաղարշակյանն ի սկզբանե տեղյակ են եղել Ա.Կոնջարովի գործողությունների անօրինական բնույթի մասին, իսկ այդ պայմաններում պարտադիր չէ, որ Ա.Կոնջարովի կողմից մանրամասնվեր, թե կոնկրետ ինչ գործողություններ պետք է կատարվեն: Հետևաբար, անհիմն է Առաջին ատյանի դատարանի այն պատճառաբանությունը, թե Ա.Վաղարշակյանն Ա.Միքայելյանին կեղծ ձեռնարկատիրության դրդելիս, իսկ վերջինս էլ այդ հանցանքը կատարելիս չեն գիտակցել և տվյալ իրադրությունում չէին կարող գիտակցել, որ Ա.Կոնջարովի կողմից առանց ապրանքների մատակարարման կեղծ հաշիվ-ապրանքագրեր կկազմվեն և կներառվեն «Էքսպրես Մետալ» ՍՊԸ-ի հաշվետվություններում և հարկման հիմք հանդիսացող փաստաթղթերում:

Ըստ բողոքաբերի՝ ինչպես Ա.Վաղարշակյանը, այնպես էլ Ա.Միքայելյանը, առանց առևտրային գործունեություն իրականացնելու մտադրության անհատ ձեռնարկատեր հաշվառելիս, Ա.Միքայելյանի ստորագրության դրոշմակնիք պատրաստելիս և այն անհատ ձեռնարկատիրոջ կնիքի և հաշվապահական փաստաթղթերի հետ Ա.Կոնջարովին հանձնելիս, ինչպես նաև անհատ ձեռնարկատիրոջ հաշվեհամարին փոխանցված գումարները կանխիկացնելիս և Ա.Կոնջարովին փոխանցելիս, կարող էին և պարտավոր էին նախատեսել իրենց գործողությունների հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, իսկ այդ պատճառական կապի բացակայության պայմաններում Ա.Կոնջարովի կազմակերպած հանցագործությունը չէր իրականացվի, հետևաբար հանցակցության սահմանազանցման մասին խոսք լինել չի կարող:

10. Բողոքի հեղինակը նշել է նաև, որ ամբաստանյալներ Ա.Միքայելյանի և Ա.Վաղարշակյանի գործողությունները ցանկացած դեպքում չէին կարող որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով, քանի որ նշված հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում առանց ձեռնարկատիրական կամ բանկային գործունեություն իրականացնելու մտադրության առևտրային կազմակերպություն ստեղծելու համար: Մինչդեռ Ա.Միքայելյանն Ա.Վաղարշակյանի դրդչությամբ գրանցվել է որպես անհատ ձեռնարկատեր, որն «Անհատ Ձեռնարկատիրոջ մասին» ՀՀ օրենքի և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթների համաձայն՝ չի կարող համարվել իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունեցող առևտրային կազմակերպություն:

Բացի այդ, Առաջին ատյանի դատարանն անտեսել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունն իրենից ներկայացնում է նյութական հանցակազմ, այսինքն՝ հոդվածի դիսպոզիցիայով նկարագրված գործողությունների արդյունքում պետք է խոշոր վնաս պատճառվի քաղաքացիներին,

Դատական պրակտիկա

կազմակերպություններին կամ պետությանը: Դատարանը, ամբաստանյալների արարքները ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ մասից վերադարձվելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով, չի նշել նրանց գործողությունների հետևանքով քաղաքացիներին, կազմակերպություններին կամ պետությանը պատճառված վնասի չափը և անտեսելով, որ նյութական հանցակազմերում առաջացած հանցավոր հետևանքները բոլոր հանցակիցների համար ընդհանուր են՝ անհիմն մերժել է քաղաքացիական հայցը:

11. Բողոքաբերը փաստարկել է նաև, որ Առաջին ատյանի դատարանը հանցակիցներին պատասխանատվության ենթարկելիս հաշվի չի առնել կատարված հանցագործությանը նրանցից յուրաքանչյուրի մասնակցության աստիճանը և սխալ գնահատելով գործում առկա՝ պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանքները՝ ամբաստանյալների նկատմամբ նշանակել է անհամաչափ պատիժներ, մասնավորապես՝ Ա.Վաղարշակյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 1-ին մասով դատապարտել է տուգանքի 800.000 ՀՀ դրամի չափով, իսկ Ա.Սիբայեյյանին նույն հոդվածով դատապարտել է ազատազրկման 2 տարի ժամկետով:

12. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոք բերած անձը խնդրել է ամբողջությամբ բեկանել ստորադաս դատարանների դատական ակտերը, Ա.Սիբայեյյանին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ, 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ, 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասերով, Ա.Վաղարշակյանին մեղավոր ճանաչել 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ, 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասերով և նրանց նկատմամբ նշանակել արդարացի պատիժներ, իսկ քաղաքացիական հայցն ամբողջությամբ բավարարել:

13. Ամբաստանյալ Ա.Սիբայեյյանի պաշտպանը փաստարկել է, որ ստորադաս դատարանների դատական ակտերը կայացվել են նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի խախտմամբ, մասնավորապես խախտվել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ, 48-րդ, 61-րդ, 62-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ, 358-րդ հոդվածների պահանջները:

Ի հիմնավորումն ասվածի՝ բողոքաբերը նշել է, որ Առաջին ատյանի դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ դրդիչը հանդիսանում է հանցագործություն կատարելուն հակող անձ և ավելի վտանգավոր է, քան կատարողը, քանի որ նա է կատարողի մոտ առաջացնում հանցանք կատարելու դիտավորություն և վճռականություն: Դատարանը, հաստատված համարելով, որ Ա.Վաղարշակյանը դրդել է Ա.Սիբայեյյանին կատարել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործություն, նրա նկատմամբ որպես պատիժ է նշանակել տուգանք՝ 800.000 ՀՀ դրամի չափով, մինչդեռ Ա.Սիբայեյյանին դատապարտել է ազատազրկման 2 տարի ժամկետով:

14. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոք բերած անձը խնդրել է մասնակիորեն բեկանել և փոփոխել Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի օգոստոսի 29-ի որոշումը, Ա.Սիբայեյյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով պատիժ նշանակել տուգանքի ձևով և Համաներման ակտի 1-ին կետի 3-րդ ենթակետի կիրառմամբ նրան ազատել պատժի կրումից:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

15. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակն օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառույթի իրացումն է: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանցակցի սահմանազանցում (էքսցես) հասկացության ճիշտ մեկնաբանման և կիրառության առումով, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին և

2-րդ մասերով արգելված արարքների համար քրեական պատասխանատվության հարցում առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ մնան գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

Հանցակցի սահմանազանցումը

16. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի համաձայն. «Հանցակցություն է համարվում երկու կամ ավելի անձանց դիտավորյալ համատեղ մասնակցությունը դիտավորյալ հանցագործությանը»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Կատարողի հետ մեկտեղ հանցակիցներ են համարվում կազմակերպիչը, դրոշիչը և օժանդակողը»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Հանցակցի սահմանազանցում է համարվում անձի կողմից այնպիսի հանցանք կատարելը, որը չի ընդգրկվում մյուս հանցակիցների դիտավորությամբ:

2. Հանցակցի սահմանազանցման համար մյուս հանցակիցները պատասխանատվություն չեն կրում»:

Հանցակցության հատկանիշների վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել *Ա.Սաթևոյանի* և *Ռ.Հարությունյանի* գործով որոշման մեջ: Այդ որոշման համաձայն՝

«(...) հանցակցությանը բնորոշ են 3 հատկանիշ.

1. հանցագործության կատարումը երկու կամ ավելի անձանց կողմից,

2. գործողությունների համատեղությունը,

3. հանցակցության դիտավորյալ բնույթը:

Հանցակցության առաջին օբյեկտիվ հատկանիշը՝ հանցագործության կատարումը երկու կամ ավելի անձանց կողմից, արտահայտվում է այն բանում, որ հանցագործությունը պետք է կատարեն հանցագործության սուբյեկտ հանդիսացող երկու կամ մի քանի անձ: Հանցակիցներ կարող են լինել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքի հասած մեղսունակ ֆիզիկական անձինք: Հանցակցության համար անհրաժեշտ է հանցագործության սուբյեկտի բոլոր հատկանիշներով օժտված ոչ պակաս երկու անձի առկայությունը:

Հանցակցության մյուս օբյեկտիվ հատկանիշը՝ հանցակիցների գործունեության համատեղությունը, նշանակում է, որ հանցագործության մասնակիցներից յուրաքանչյուրի գործողությունները փոխադարձ լրացնում են միմյանց և ուղղված են կոնկրետ հանցանքի կատարմանը: Հանցակիցները, միացնելով իրենց համատեղ ջանքերը, ձգտում են միասնական արդյունքի, և դրա համար յուրաքանչյուրն իր ներդրումն է ունենում ընդհանուր գործում:

Հանցակցության վերջին հատկանիշը գործունեության դիտավորյալ բնույթն է: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը, որը տալիս է հանցակցության հասկացությունը, կոնկրետ մատնանշում է անձանց դիտավորյալ մասնակցությունը դիտավորյալ հանցագործության կատարմանը: Հանցակցության մնան բնորոշումը հստակ ընդգծում է, որ անձինք գործում են միայն դիտավորյալ մեղքով և միայն դիտավորյալ հանցագործություններում» (տե՛ս Ալիկ Ռուդիկի Մաթևոսյանի և Ռաֆիկ Արայիկի Հարությունյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի հունիսի 25-ի թիվ ՎԲ-48/08 որոշման 28-րդ կետը):

17. Նախորդ կետում շարադրված իրավանորմերի, ինչպես նաև *Ա.Սաթևոսյանի* և *Ռ.Հարությունյանի* գործով որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշման վերլուծությունից հետևում է, որ հանցակցի քրեական պատասխանատվության հիմքում

Դատական պրակտիկա

ընկած է ոչ միայն նրա և կատարողի արարքի միջև պատճառական կապի առկայությունը, այլ նաև նրա կողմից կատարողի արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ որոշակի գիտակցական-կամային վերաբերմունք դրսևորելը:

Այսպես՝ հանցակցության սուբյեկտիվ կողմը նախատեսում է մեղքի բացառապես դիտավորյալ ձև, ընդ որում, որոշակի հանցանքի կատարմանն այլ անձանց հետ համատեղ մասնակցելու դիտավորությունն արտահայտվում է միայն ուղղակի ձևով, իսկ հանցագործության վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ դրսևորվող դիտավորյալ մեղքի տեսակը կարող է լինել և՛ ուղղակի, և՛ անուղղակի:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հանցակցության սուբյեկտիվ կողմին բնորոշ է այն, որ յուրաքանչյուր հանցակից պետք է՝

1) գիտակցի, որ համատեղ գործում է կատարողի կամ այլ հանցակցի հետ.

2) գիտակցի, որ իր արարքն անհրաժեշտ պայման է մյուս հանցակցի կողմից արարք կատարելու համար և ցանկանա համատեղ մասնակցել հանցագործությանը.

3) նյութական հանցակազմի դեպքում նախատեսի հանրորեն վտանգավոր հետևանքը և ցանկանա կամ գիտակցաբար թույլ տա դրա առաջացումը:

18. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 40-րդ հոդվածն ամրագրում է հանցակցի սահմանազանցում (էքսցես) հասկացության քրեաիրավական բնութագիրը, ինչպես նաև սահմանազանցման դեպքում մյուս հանցակիցների պատասխանատվության կարգը: Հիշատակված իրավանորմի վերլուծությունից բխում է, որ հանցակցի սահմանազանցում ասելով՝ պետք է հասկանալ մի հանցակցի կողմից այնպիսի արարքի կատարում, որը թեպետ մյուս հանցակիցների գործողությունների հետ զտնվում է օբյեկտիվ պատճառական կապի մեջ, բայց չի ներառվել նրանց ընդհանուր դիտավորության մեջ, բնութագրվում է առավել բարձր կամ ցածր հանրային վտանգավորությամբ, քան այն արարքը, որը նախապես որոշվել էր, և ենթակա է մեղսագրման միայն դա կատարողին:

Հանցակցի սահմանազանցումը լինում է երկու տեսակ՝ քանակական և որակական: Քանակական սահմանազանցման դեպքում կատարողը վնաս է հասցնում այն օբյեկտին, որը մյուս հանցակիցների հետ պայմանավորվածության համաձայն՝ ընդգրկված էր նրանց դիտավորության մեջ, սակայն հասցված վնասն այլ է լինում, քան պայմանավորված էր: Որակական սահմանազանցումը բնութագրվում է նրանով, որ կատարողն իրականացնում է կանխորոշվածից բացի մեկ այլ հանցագործություն կամ իր բնույթով բոլորովին այլ հանցանք: Սահմանազանցման դեպքում մյուս հանցակիցները պատասխանատվություն են կրում միայն այն հանցագործությանը հանցակցելու համար, որն ընդգրկված է եղել նրանց դիտավորությամբ: Իսկ եթե հանցակիցների դիտավորությամբ ընդգրկված հանցանքը չի կատարվել՝ տեղի է ունեցել որակական սահմանազանցում, ապա հանցակիցները պետք է պատասխանատվության ենթարկվեն պլանավորված հանցագործության նախապատրաստության համար:

19. Սույն որոշման 16-17-րդ կետերում շարադրված վերլուծությունը համադրելով 18-րդ կետում առկա վերլուծության հետ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թեև հանցագործությանը երկու կամ ավելի անձանց դիտավորյալ համատեղ մասնակցության դեպքում հանցակիցներից յուրաքանչյուրը պետք է գիտակցի ոչ միայն իր, այլ նաև մյուս հանցակիցների վարքագծին վերաբերող հանգամանքները, այդուհանդերձ, դա չի նշանակում, որ հանցակիցը քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածի դիսպոզիցիայի հատկանիշների ճշտությամբ պետք է բնութագրի այն հանցագործությունը, որի կատարմանը նա մասնակցում է: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության («Հարկերը, տուրքե-

րը կամ պարտադիր այլ վճարումները վճարելուց չարամտորեն խուսափելը») օժանդակողը կարող է հանցագործության օբյեկտիվ կողմի իրականացումը հեշտացնելու նպատակով միջոցներ տրամադրել կատարողին, որպեսզի նա հնարավորություն ստանա չարամտորեն խուսափել հարկերը, տուրքերը կամ պարտադիր այլ վճարումները վճարելուց, սակայն օժանդակողը կարող է չիմանալ նշված հանցագործության կատարման կոնկրետ տեղը, ժամանակը, եղանակը կամ այն վնասի չափը, որը կարող է պատճառվել պետությանը: Նման դեպքում օժանդակողը պատասխանատվության պետք է ենթարկվի փաստացի կատարված հանցագործությանը հանցակցելու համար:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանցակցի սահմանագանցման հարցը քննարկելիս իրավակիրառողը հանցակցության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները պետք է գնահատի ոչ միայն առանձին-առանձին՝ երկու և ավելի անձանց դիտավորյալ համատեղ մասնակցությամբ դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու փաստը հաստատելու համար, այլև իրենց օրգանական ամբողջության մեջ, որպեսզի լիարժեք լուծի նշված անձանց պատասխանատվության և պատժի հարցը:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հանցակցի սահմանագանցում առկա չէ այն դեպքում, երբ հանցակցության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշներն օրգանական ամբողջության մեջ գնահատելու արդյունքում կպարզվի, որ՝

ա) միևնույն հանցանքը կատարող երկու կամ ավելի անձինք փոխադարձաբար տեղյակ են եղել, որ իրենց արարքները գտնվում են պատճառական կապի մեջ (համատեղ են) և ուղղված են միևնույն հանցագործության կատարմանը,

բ) յուրաքանչյուր հանցակցից նախատեսել է հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը և ցանկացել կամ գիտակցաբար թույլ է տվել դրանց առաջացումը:

II. Կեղծ ձեռնարկատիրությունը

20. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Կեղծ ձեռնարկատիրությունը՝ առանց ձեռնարկատիրական կամ բանկային գործունեություն իրականացնելու մտադրության առևտրային կազմակերպություն ստեղծել[ն] [է], որի նպատակը վարկեր ստանալը, հարկերից խուսափելը, գերավճարներ առաջացնելը, նյութական այլ օգուտներ քաղելը կամ արգելված այնպիսի գործունեություն թաքցնելն է, որը խոշոր վնաս է պատճառել քաղաքացիներին, կազմակերպություններին կամ պետությանը»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում առանց ապրանքների մատակարարման կամ առանց ծառայությունների մատուցման կեղծ փաստաթղթեր տրամադրելու, ծախսերի կամ եկամուտների վերաբերյալ կեղծ փաստաթղթեր կազմելու և ներկայացնելու համար, որը խոշոր վնաս է պատճառել:

Մեջբերված իրավադրույթների համեմատական վերլուծությունից երևում է, որ դրանցով նախատեսված հանցակազմերն օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներով տարբեր են: Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է առանց ձեռնարկատիրական կամ բանկային գործունեություն իրականացնելու մտադրության առևտրային կազմակերպություն ստեղծելով, որը նպատակ է հետապնդել՝ (ա) վարկեր ստանալ, (բ) հարկերից խուսափել, (գ) գերավճարներ առաջացնել, (դ) նյութական այլ օգուտներ քաղել կամ (ե) արգելված գործունեությունը թաքցնել: Մինչդեռ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված է կեղծ ձեռնարկատիրության ինքնուրույն

Դատական պրակտիկա

տեսակ, որի օբյեկտիվ կողմը երկրնտրելի է, և դրսևորվում է հետևյալ արարքներից որևէ մեկի կատարմամբ. (ա) առանց ապրանքների մատակարարման կամ առանց ծառայությունների մատուցման կեղծ փաստաթղթեր տրամադրել, (բ) ծախսերի և եկամուտների վերաբերյալ կեղծ փաստաթղթեր կազմել և ներկայացնել:

21. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված հանցակազմերը նյութական են, դրանց օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է հանդիսանում հանրության համար վտանգավոր հետևանքը՝ խոշոր վնաս պատճառելը: Այլ կերպ ասած՝ եթե վերը թվարկված գործողությունների արդյունքում քաղաքացուն, կազմակերպությանը կամ պետությանը խոշոր վնաս չի պատճառվել, ապա քրեական պատասխանատվությունն այդ հոդվածներով որպես ավարտված հանցագործություններ բացառվում է: Ընդ որում, եթե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասում խոշոր վնաս է համարվում հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկը գերազանցող գումարը (արժեքը), ապա նույն հոդվածի 2-րդ մասում՝ խոշոր վնաս է համարվում հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հինգհարյուրապատիկը գերազանցող գումարը (արժեքը):

22. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 20-21-րդ կետերում շարադրված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ քննարկվող հանցակազմերի օբյեկտիվ կողմերի վերաբերյալ լիարժեք պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է բացահայտել «ձեռնարկատիրական գործունեություն» և «առևտրային կազմակերպություն» հասկացությունների էությունը:

Այսպես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի համաձայն. «Ձեռնարկատիրական է համարվում անձի ինքնուրույն, իր ռիսկով իրականացվող գործունեությունը, որի հիմնական նպատակը գույք օգտագործելուց, ապրանքներ վաճառելուց, աշխատանքներ կատարելուց կամ ծառայություններ մատուցելուց շահույթ ստանալն է»:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու համար քաղաքացին իրավունք ունի ստեղծել տնտեսական ընկերություններ կամ լինել դրանց մասնակիցը:

2. Քաղաքացին, որպես անհատ ձեռնարկատեր գրանցվելու պահից, իրավունք ունի, առանց իրավաբանական անձ կազմավորելու, զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ:

(...):»:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Իրավաբանական անձինք կարող են լինել իրենց գործունեությամբ շահույթ ստանալու նպատակ հետապնդող (առևտրային) կամ շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդող և ստացված շահույթը մասնակիցների միջև չբաշխող (ոչ առևտրային) կազմակերպություններ:

2. Առևտրային կազմակերպություն հանդիսացող իրավաբանական անձինք կարող են ստեղծվել տնտեսական ընկերակցությունների և ընկերությունների ձևով:

(...):»:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Տնտեսական ընկերակցություններ և ընկերություններ են համարվում իրենց հիմնադիրների (մասնակիցների)՝ բաժնեմասերի բաժանված կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալ ունեցող առևտրային կազմակերպությունները (...):

2. Տնտեսական ընկերակցությունները կարող են ստեղծվել լիակատար ընկերակցության կամ վստահության վրա հիմնված ընկերակցության (կոմանդիտային ընկե-

րակցության) ձևով:

3. Տնտեսական ընկերությունները կարող են ստեղծվել սահմանափակ կամ լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերության կամ բաժնետիրական ընկերության ձևով:

(...):»:

«Անհատ ձեռնարկատիրոջ մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն. «Անհատ ձեռնարկատերն այն ֆիզիկական անձն է, որն իրավունք ունի, առանց իրավաբանական անձ կազմավորելու, ինքնուրույն, իր անունից և իր ռիսկով իրականացնել գործունեություն, որի հիմնական նպատակը գույք օգտագործելուց, ապրանքներ վաճառելուց, աշխատանքներ կատարելուց կամ ծառայություններ մատուցելուց շահույթ (եկամուտ) ստանալն է»:

23. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված քաղաքացիաիրավական դրույթների վերլուծությունից հետևում է, որ ձեռնարկատիրական գործունեությունն անձի կողմից իրականացվում է՝ նպատակ ունենալով շահույթ ստանալ գույքի օգտագործումից, ապրանքների վաճառքից, աշխատանքների կատարումից կամ ծառայությունների մատուցումից: Ընդ որում, անձը ձեռնարկատիրական գործունեություն կարող է իրականացնել երկու եղանակով՝ (ա) իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունեցող առևտրային կազմակերպություն ստեղծելով կամ դրա մասնակիցը դառնալով և (բ) առանց իրավաբանական անձ կազմավորելու, որպես անհատ ձեռնարկատեր գրանցվելով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 51-րդ և 72-րդ հոդվածների համադրված վերլուծության արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ առևտրային կազմակերպությունները կարող են լինել լիակատար ընկերակցության կամ վստահության վրա հիմնված ընկերակցության ձևով (տնտեսական ընկերակցություններ) և սահմանափակ կամ լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերության կամ բաժնետիրական ընկերության ձևով (տնտեսական ընկերություններ):

«Անհատ ձեռնարկատիրոջ մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով անհատ ձեռնարկատերը ֆիզիկական անձ է, որն իրավունք ունի առանց իրավաբանական անձ կազմավորելու իրականացնել ձեռնարկատիրական գործունեություն:

24. Ինչպես արդեն նշվեց սույն որոշման 20-րդ կետում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է առանց ձեռնարկատիրական կամ բանկային գործունեության իրականացման մտադրության առևտրային կազմակերպություն ստեղծելու մեջ: Այսինքն՝ նշված հանցանքի կատարման մեջ անձին մեղավոր ճանաչելու համար առնվազն անհրաժեշտ է, որ նա ստեղծած լինի թվարկված առևտրային կազմակերպություններից մեկը:

Մինչդեռ, եթե անձն առանց ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման մտադրության գրանցվել է որպես անհատ ձեռնարկատեր՝ նպատակ հետապնդելով վարկեր ստանալ, հարկերից խուսափել, գերավճարներ առաջացնել, նյութական այլ օգուտներ քաղել կամ արգելված գործունեությունը թաքցնել, և նույնիսկ եթե նշված գործունեության արդյունքում խոշոր վնաս է պատճառվել քաղաքացիներին, կազմակերպություններին կամ պետությանը, անձը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով պատասխանատվության ենթակա չէ:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմին, ապա այստեղ որևէ իրավական նշանակություն չունի, թե առանց ապրանքների մատակարարման կամ առանց ծառայությունների մատուցման կեղծ փաստաթղթերը տրամադրվել կամ ծախսերի և եկամուտ-

Դատական պրակտիկա

ների վերաբերյալ կեղծ փաստաթղթերը կազմվել և ներկայացվել են առևտրային կազմակերպության, թե անհատ ձեռնարկատիրոջ կողմից:

III. Ստորադաս դատարանների կողմից թույլ տրված խախտումները

25. Սույն գործով ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալի կողմից Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված առաջին իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ են արդյոք ամբաստանյալներ Ա.Սիքայեյանին և Ա.Վաղարշակյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքում անպարտ ճանաչելու, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքը 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով վերաորակելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները:

26. Սույն գործով ինչպես մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինը, այնպես էլ դատարանները հաստատված են համարել, որ Ա.Կոնջարովի կազմակերպմամբ և Ա.Վաղարշակյանի դրոշմությամբ Ա.Սիքայեյանն առանց ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու մտադրության հաշվառվել է որպես անհատ ձեռնարկատեր, որից հետո պատրաստել է իր ստորագրության դրոշմակնիքը և այն անհատ ձեռնարկատիրոջ կնիքի և հաշվապահական փաստաթղթերի հետ հանձնել է Ա.Կոնջարովին: Վերջինս «Արամ Սիքայեյան» Ա/Ձ-ի անունից 267.685.500 ՀՀ դրամի ապրանքներ մատակարարելու վերաբերյալ կեղծ հաշիվ-ապրանքագրեր է կազմել, որոնք ներառել է «Էքսպրես Մետալ» ՍՊԸ-ի հաշվետվություններում և հարկման հիմք հանդիսացող փաստաթղթերում: Այնուհետև, «Արամ Սիքայեյան» Ա/Ձ-ի բանկային հաշվեհամարին «Էքսպրես Մետալ» ՍՊԸ-ի կողմից փոխանցված գումարներն Ա.Սիքայեյանը և Ա.Վաղարշակյանը կարճ ժամանակահատվածում կանխիկացրել են, գումարի երկու տոկոսը վերցրել են իրենց, իսկ մնացածը փոխանցել Ա.Կոնջարովին: Նման եղանակով Ա.Սիքայեյանը կանխիկացրել և Ա.Կոնջարովին է փոխանցել 266.758.847 ՀՀ դրամ, իսկ Ա.Վաղարշակյանը՝ 8.130.318 ՀՀ դրամ: Արդյունքում Ա.Կոնջարովը չարամտորեն խուսափել է 69.160.028 ՀՀ դրամի հարկերը վճարելուց, ինչի հետևանքով պետությանը պատճառվել է նույն գումարի չափով առանձնապես խոշոր չափի վնաս (տե՛ս սույն որոշման 5-րդ, 7-րդ և 8-րդ կետերը):

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ նախաքննության ընթացքում Ա.Սիքայեյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ իր ընկեր Ա.Վաղարշակյանն է առաջարկել առանց գործունեություն իրականացնելու գրանցվել որպես անհատ ձեռնարկատեր և այդ նպատակով իրեն ծանոթացրել է Ա.Կոնջարովի հետ: Ա.Վաղարշակյանն ասել է, որ այդ գործից ֆինանսական օգուտ կունենա, իսկ վտանգն այն է, որ հարկեր չի մուծելու: Ա.Վաղարշակյանն ու Ա.Կոնջարովն իրեն ասել են, որ հարկեր չմուծելու համար հետախուզում չեն հայտարարի և եթե գործերն ավարտելուց հետո երեք տարի անընդմեջ բացակայի ՀՀ-ից, ամեն ինչ բարեհաջող կավարտվի (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը):

27. Սույն որոշման 16-19-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո գնահատելով սույն որոշման 26-րդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալներ Ա.Սիքայեյանն ու Ա.Վաղարշակյանն իրազեկված են եղել, որ իրենց և Ա.Կոնջարովի գործողությունները գտնվում են պատճառական կապի մեջ, համատեղ են և ուղղված են միևնույն հանցագործությունների կատարմանը, այն է՝ առանց ապրանքների մատակարարման կեղծ փաստաթղթեր տրամադրելուն և հարկերը վճարելուց չարամտորեն խուսափելուն: Ինչ վերաբերում է նշված հանցագործությունների հանրության համար վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ ամբաստանյալների կողմից դրսևորված վերաբերմունքին, ապա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ և՛ Ա.Սիքայեյանը, և՛ Ա.Վաղարշակյանը

նախատեսել են իրենց գործողությունների արդյունքում պետությանը վնաս պատճառելու հավանականությունը և, առանց իմանալու վնասի կոնկրետ չափը, գիտակցաբար թույլ են տվել դրա առաջացումը:

Նման եզրահանգման Վճռաբեկ դատարանը գալիս է ինչպես Ա.Սիքայեյանի՝ սույն որոշման 6-րդ կետում շարադրված նախաքննական ցուցմունքի, այնպես էլ հանցակցության օբյեկտիվ հատկանիշները կազմող՝ Ա.Սիքայեյանի և Ա.Վաղարշակյանի գործողությունների ամբողջական գնահատման արդյունքում: Մասնավորապես, Ա.Սիքայեյանը, որևէ մտադրություն չունենալով զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, եկամուտ ստանալու մտադրությամբ, Ա.Կոնջարովի կազմակերպմամբ և Ա.Վաղարշակյանի դրոշմությամբ գրանցվել է որպես անհատ ձեռնարկատեր, որից հետո պատրաստել է իր ստորագրության դրոշմակնիքը և այն անհատ ձեռնարկատիրոջ կնիքի և հաշվապահական փաստաթղթերի հետ հանձնել է Ա.Կոնջարովին: Դրանից հետո, երբ Ա.Կոնջարովն անհատ ձեռնարկատիրոջ կնիքի, փաստաթղթերի, ինչպես նաև Ա.Սիքայեյանի ստորագրության դրաշմակնիքի օգնությամբ, առանց ապրանքների մատակարարելու, կեղծ հաշիվ-ապրանքագրեր է կազմել և ներառել «Էքսպրես Սետալ» ՍՊԸ-ի հաշվետվություններում և հարկման հիմք հանդիսացող փաստաթղթերում, Ա.Սիքայեյանը և Ա.Վաղարշակյանը շարունակել են իրենց հանցավոր գործունեությունը, այն է՝ կանխիկացրել են անհատ ձեռնարկատիրոջ բանկային հաշվեհամարին փոխանցված գումարները, գումարի երկու տոկոսը վերցրել են իրենց, իսկ մնացածը փոխանցել Ա.Կոնջարովին: Արդյունքում Ա.Կոնջարովը հնարավորություն է ստացել չարամտորեն խուսափել հարկերը վճարելուց և պետությանը պատճառվել է առանձնապես խոշոր չափի՝ 69.160.028 ՀՀ դրամի վնաս:

28. Շարադրված հանգամանքների գնահատմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ա.Սիքայեյանի, Ա.Վաղարշակյանի և Ա.Կոնջարովի գործողություններն ունեցել են օբյեկտիվ պատճառական կապ և ընդգրկված են եղել նրանց ընդհանուր դիտավորության մեջ, հետևաբար Առաջին ատյանի դատարանի այն եզրահանգումը, թե տեղի է ունեցել հանցակցի սահմանագանցում, Ա.Վաղարշակյանն Ա.Սիքայեյանին կեղծ ձեռնարկատիրության դրոշմի, իսկ վերջինս այդ հանցանքը կատարելիս չեն գիտակցել և տվյալ իրադրությունում չէին կարող գիտակցել, որ Ա.Կոնջարովի կողմից ապրանքներ մատակարարելու վերաբերյալ կեղծ հաշիվ-ապրանքագրեր կկազմվեն, որոնք կներառվեն հաշվետվություններում, և նա չարամտորեն կխուսափի հարկերը վճարելուց (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը), արհեստական է և չի բխում գործի փաստական տվյալներից:

Փաստորեն, խախտելով ապացույցների գնահատման կարգն ամրագրած՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի պահանջները, Առաջին ատյանի դատարանը պատշաճ գնահատման չի ենթարկել Ա.Սիքայեյանի և Ա.Վաղարշակյանի արարքների ճիշտ որակման համար էական նշանակություն ունեցող՝ վերը նշված հանգամանքները, ինչի արդյունքում անհիմն եզրահանգման է եկել նրանց գործողություններում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցակազմերի հատկանիշների բացակայության վերաբերյալ:

29. Բացի այդ, Առաջին ատյանի դատարանը, անտեսելով, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է առանց ձեռնարկատիրական կամ բանկային գործունեության իրականացման մտադրության առևտրային կազմակերպություն ստեղծելու մեջ, իսկ անհատ ձեռնարկատերը չի կարող համարվել առևտրային կազմակերպություն (տե՛ս սույն որոշման 23-24-րդ կետերը), Ա.Սիքայեյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական

Դատական պրակտիկա

օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրական դատավճիռ է կայացրել՝ առանց ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու մտադրության որպես անհատ ձեռնարկատեր գրանցվելու համար, իսկ Ա.Վաղարշակյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ նշված արարքը կատարելուն դրդելու համար:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ Առաջին ատյանի դատարանը, անտեսելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմը նյութական է, դրա օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է հանդիսանում հանրության համար վտանգավոր հետևանքը՝ խոշոր վնաս պատճառելը, իսկ այդպիսի վնասի բացակայությունը բացառում է այդ հոդվածով քրեական պատասխանատվությունը որպես ավարտված հանցակազմ (տե՛ս սույն որոշման 21-րդ կետը), Ա.Միքայելյանին և Ա.Վաղարշակյանին մեղավոր է ճանաչել նշված հոդվածով՝ առանց կոնկրետացնելու, թե նրանց գործողությունների արդյունքում ինչպիսի վնաս է պատճառվել քաղաքացիներին, կազմակերպություններին կամ պետությանը:

Վերաքննիչ դատարանն իր հերթին անհիմն եզրահանգման է եկել այն մասին, որ սույն գործով թույլ չեն տրվել նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումներ, դատավճիռն օրինական է և հիմնավորված, ուստի այն բեկանելու հիմքեր չկան (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

30. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ իրավաչափ չեն ամբաստանյալներ Ա.Միքայելյանին և Ա.Վաղարշակյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքում անպարտ ճանաչելու, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-189-րդ հոդվածի 3-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքը 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով վերաորակելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները: Սույն գործով դատավճիռ կայացնելիս Առաջին ատյանի դատարանը, իսկ նշված դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին որոշում կայացնելիս նաև Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ չեն գնահատել գործի փաստական հանգամանքները: Արդյունքում չեն կիրառվել քրեական օրենսգրքի այն հոդվածները, որոնք ենթակա էին կիրառման, և կիրառվել է այն հոդվածը, որը ենթակա չէր կիրառման, այսինքն՝ տեղի է ունեցել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ քրեական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառում:

31. Վճռաբեկ դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնում նաև բողոքաբերների այն փաստարկի հետ, որ Առաջին ատյանի դատարանն ամբաստանյալների նկատմամբ նշանակել է անհամաչափ պատիժներ՝ անտեսելով այն հանգամանքը, որ Ա.Վաղարշակյանն է Ա.Միքայելյանին դրդել հանցանքի կատարմանը (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ և 13-րդ կետերը): Ինչպես երևում է սույն գործով կայացված դատավճռի ուսումնասիրությունից (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը)՝ Առաջին ատյանի դատարանը, արձանագրելով ամբաստանյալների պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանքները, այդ թվում՝ այն, որ Ա.Միքայելյանն աջակցել է հանցագործության բացահայտմանը, առանց որևէ պատճառաբանության, հաշվի չառնելով կատարված հանցագործությանը հանցակիցներից յուրաքանչյուրի մասնակցության աստիճանը, անհիմն եզրահանգման է եկել առ այն, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով Ա.Միքայելյանի նկատմամբ պետք է պատիժ նշանակել ազատազրկման ձևով, իսկ Ա.Վաղարշակյանի նկատմամբ՝ տուգանքի ձևով: Արդյունքում Ա.Վաղարշակյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով դատապարտվել է տուգանքի 800.000 ՀՀ դրամի չափով, իսկ Ա.Միքայելյանը նույն հոդ-

Դատական պրակտիկա

վածով դատապարտվել է ազատազրկման 2 տարի ժամկետով: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների վերոգրյալ կոպիտ խախտումն անտեսվել է նաև Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

32. Վերը նշված նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումները Վճռաբեկ դատարանին հիմք են տալիս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիման վրա բեկանել ստորադաս դատարանների դատական ակտերը և գործն ուղարկել Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքները բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալներ Արամ Արշավիրի Սիբայելյանի և Արայիկ Ժորժիկի Վաղարշակյանի վերաբերյալ Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի մայիսի 21-ի դատավճիռը, այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2012 թվականի օգոստոսի 29-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՄԱՐՏ 2013 Յ (164)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

101

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

REFUGEES' RIGHTS OF SOCIAL WELFARE AND FREE MEDICAL AID

GOR NIKOGHOSYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE ACADEMY
OF STATE ADMINISTRATION*

The Constitution of Armenia separately does not mention rights and duties of refugees, but basic human rights and freedoms, guaranteed by the Constitution of Armenia, and also rights of foreign citizens or people, without citizenship, apply to refugees, if other is not envisaged by the Constitution of Armenia, laws and international agreements.

The article discusses such rights of refugees, as social welfare and free medical aid. These rights are very important for refugees, because not having necessary finances; they are frequently unable to find funds for living or to work out problems of health.

THE NATURE AND GROUNDS OF LEGAL LIABILITY (MODERN APPROACHES)

OVSANNA ADAMYAN
*POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY*

The report, which I represent, for matters relating to the legal accountability, and provides modern approaches. Legal liability - is the application of measures of state coercion to the guilty person for an offense. Legal liability - a legal relationship entered into by the state, through its competent authorities, and the offender to be charged with the duty to undergo appropriate prison for committing an offense.

SUMMARY ON THE FORMATION OF THE HIGH COUNCIL OF MAGISTRATURE (FRANCE, BELGIUM, BULGARIA, UKRAINE, GEORGIA)

ARAKEL ARAKELYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE EUROPEAN
REGIONAL EDUCATIONAL ACADEMY*

The scientific article “The formation of the High Council of Magistrature” is dedicated to the role of the formation and characteristic features of the High Council of Magistrature in solving such problems as the appointment of judges, their promotion, disciplinary processes in foreign countries, mostly in France, Belgium, Bulgaria, Ukraine, Georgia and others. The author has also drawn parallels with the legal models of the formation of the High Council of Magistrature which is wide spread in the European capital. The author has also done his suggestions concerning the improvement of the formation of the Judicial Council of RA.

RESUME - ԲԵՅՈՒՄԵ

THE STATUS OF THE DECISIONS OF THE PERMANENT COURT OF INTERNATIONAL JUSTICE (PCIJ) IN THE LIGHT OF ARTICLE 38 OF THE STATUTE OF PCIJ

HRACHIK YARMALOYAN
LEGAL EXPERT IN GIZ “LEGAL AND JUDICIAL REFORM ADVICE IN SOUTH CAUCASUS” PROGRAM

The question of the exhaustive list of sources of international law has been an object of discussions among theorists of international law in the last decade from the point of view whether the decisions of international courts are sources of international law, whether these decisions create new rules of international law. The author tries to approach this issue analyzing the status of the decisions of the first international permanent court of general jurisdiction, which was PCIJ being the predecessor of the World Court of the UN. Detailed study of the drafting process of the Statute of PCIJ gives a hint what was in the minds of the authors of the Statute and how should be interpreted the formulation of Article 38, Subparagraph d of the Statute of PCIJ, later ICJ.

THE BASIC INTERNATIONAL-LEGAL THEORIES OF THE GOVERNMENTS’ RECOGNITION

KAREN GEVORGYAN
*DEPUTY DEAN OF THE LAW FACULTY,
PhD IN LAW, ASSOCIATE PROFESSOR*

LAURA BADALYAN
GRADUATE STUDENT OF THE DEPARTMENT OF EUROPEAN AND INTERNATIONAL LAW OF THE YSU

The question of recognition of government normally arises only with regard to recognized States. When a State recognizes a new “government,” it usually acknowledges a person or group of persons as competent to act as the organ of the State and to represent it in its international relations. The only criterion in international law for the recognition of an authority as the government of a State is its exercise of effective control over the State’s territory. Despite a trend in the literature to the contrary, there is still no rule of general or regional customary international law that a de facto government, to be a government in the sense of international law, must be democratically elected. Attempts to introduce such a requirement either by treaty (Central American Treaties of Peace and Amity of 1907 and 1923) or as a matter of national or regional policies have failed. States may be roughly divided into three groups according to their recognition policy: States (such as the United Kingdom before 1980) that formally recognize governments; States (such as the United States) that generally do not formally recognize governments but do so in exceptional circumstances for political reasons; and States (such as the United Kingdom since 1980, and other member States of the European Union) that formally recognize only States, not governments. That policy is reminiscent of the “Estrada doctrine” according to which States issue no declarations in the sense of grants of recognition in cases of change of regime but confine themselves to the maintenance or withdrawal, as they may deem advisable, of their diplomatic agents. Those States have not completely abolished the recognition of governments, only the making of official statements of recognition. They still have to decide whether a person or group of persons qualifies as the

ՄԱՐՏ 2013 Յ (164)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԵԼԿՈՆ

103

RESUME - PEZÜME

government of another State, especially where there are competing “governments” in the same recognized State or when there is an attempted secession and issues of governmental status and statehood are linked. In the case of the British government, its opinion on the legal status of a claimant may be determined on the basis of the nature of the dealings (non-existent, limited or government-to-government dealings) which it has with a claimant.

THE LEGAL REGIME OF THE INFORMATION AND ITS PLACE IN THE SYSTEM OF LEGAL REGIMES FOR THE OTHER OBJECTS OF CIVIL RIGHTS

LUIZA TSATURYAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW*

The article observes the legal regime of the information and its place in the system of legal regimes for the other objects of civil rights. It states the fact that the features of the civil rights can be attributed to the information only in case its regime has some qualitative peculiarities compared with other absolute regimes. Even if the information is considered to be the object of the ownership right, it must differ from the traditional ownership right to the property. Besides, if the information is the object of exclusive right, then these rights should have certain peculiarities towards the results of mental activities.

ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ СЛУЖЕБНЫМИ ПОЛНОМОЧИЯМИ: НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

СЕРЖИК АВЕТИСЯН

*СУДЬЯ КАССАЦИОННОГО СУДА РА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР
ПРОФЕССОР РУССКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА*

В научной статье автор проанализировал структурные элементы и признаки состава злоупотребления служебными полномочиями; раскрыл особенности уголовной ответственности должностных лиц как специальных субъектов — участников особых общественных отношений; с учетом конструкции данного состава как бланкетной нормы, выделены особенности проявления объективной стороны рассматриваемого преступления; раскрыты правила отграничения злоупотребления служебными полномочиями от смежных и других составов преступлений; обращено внимание на правильную квалификацию преступлений, совершаемых с использованием своего служебного положения.

В статье даны научно - практические рекомендации по наиболее сложным и дискуссионным вопросам, возникающим в правоприменительной практике.

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

RELATIONS BETWEEN SOLDIERS WHICH ARE IN SUBORDINATE RELATIONS AND CRIMINAL, LEGAL CHARACTERISTICS OF REGULATORY RULES VIOLATION

ARTAK KRKYASHARYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW,
THE GARRISON INVESTIGATION DEPARTMENT
OF THE MINISTRY OF DEFENCE*

In the author’s opinion nowadays edition of the Article 359 of the RA Criminal Code doesn’t wholly correspond to the criminal conditionality requirements and does not sufficiently reflect the true direction of examined infringements. In addition, the structure of disposition is not successful, as its several objective features is because are mutually exclusive.

THE LEGAL ERROR (MISTAKE): ROLE, CLASSIFICATION, ISSUES RELATING TO LEGISLATIVE REGULATIONS

ARAM VARDEVANYAN
*HUMAN RIGHTS DEFENDERS STAFF, RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY,
FACULTY OF LAW, DEPARTMENT OF CRIMINAL LAW AND CRIMINAL TRIAL
LAW, PHD CANDIDATE*

The article defines the importance of the legal error and/or mistake in criminal law. It is noteworthy that the Error is neither regulated by the Russian legislator nor by the Armenian legislator. The classification of the legal error is presented in the article. Based on the carried out research, the Author raises the issue of the legal gap regarding the legal error which can bring to the violation of ECHR obligations, specifically the principle of legal certainty. Thus the Author makes a recommendation that the legal error should be stipulated and regulated by the Criminal Codes of The Republic of Armenia and Russian Federation.

MAIN CHARACTERISTICS OF DISTINGUISHING HOOLIGANISM FROM ITS RELATED CRIMES

ANDRANIK MNATSAKANYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF CRIMINAL LAW OF THE LAW
FACULTY OF YSU*

The following article is devoted to the study of the main problem of distinguishing hooliganism from its related crimes and characteristic features of assessment of hooliganism envisaged by the article 258 of the RA Criminal Code. With that very aim main approaches in legal literature have been investigated; hooliganism has been compared with crimes against man, property, public security and public order in the result of which common and distinctive features of them have been revealed. In the result of all this, practical suggestions have been made aimed at the solution of the problem of distinguishing hooliganism from its related crimes and characteristic features of assessment of hooliganism.

ՄԱՐՏ 2013 թ (164)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

GENERAL CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF BANKING CRIMES

ARMAN AVETISYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW*

A. Avetisyan's article is devoted to the issues of criminal law, particularly crimes in the field of financing and banking.

The author in the frame of the article coordinated and presented such crimes prescribed by the Criminal Code which relate to the banking sector. As a result of the analysis the author presented characteristic of such crimes, as well as regularities which are mostly characteristic to it.

Thus, in the article general issues of crimes in the financial sector, which exist in the Republic of Armenia and need an urgent resolution, are submitted.

THE AUTHORITIES OF THE PROSECUTOR IN THE STAGE OF PRELIMINARY INVESTIGATION COMPLETION

VAHRAM SHAHINYAN
*HEAD OF THE RA PROSECUTOR GENERAL OFFICE'S
DEPARTMENT FOR CRIMES AGAINST THE INDIVIDUAL,
PHD IN LAW
HONORED LAWYER OF THE RA*

NAREK SHAHINYAN
*1ST YEAR MASTER'S PROGRAM STUDENT OF THE YEREVAN STATE
UNIVERSITY'S LAW DEPARTMENT*

The scientific article is devoted to the number of up-to date issues related to the prosecutorial oversee and the authorities of the prosecutor.

The topic is actual both in the theoretical (taking into account the fact of the criminal procedure reforms) and practical (taking into account the issues of the application of the criminal procedure norms which are enacted in the practice) contexts.

The preliminary investigation completion as an independent institute of the criminal procedure is characterized by not only the compilation of the last, final, summing the results of the investigation act, i.e. the indictment, but also the implementation of other procedural acts. In this very context the authors reveal the problematic issues existing in this stage of criminal procedure, making comparisons with the relevant regulations of the draft Criminal Procedure Code.

The analyses and conclusions made by the authors are particularly related to such questioning as: can more than one prosecutor implement a prosecutorial oversee and procedural supervision? Which one of them must confirm the indictment? which should be the ways of resolving the disputes in case of disagreement? Etc.

Moreover, the legislative formulation is discussed, according to which the prosecutor is competent to extract separate points from the formulation of the charge, qualify the crime according to the law, which in comparison with the qualification made by the indictment,

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

envisages less severe liability, and confirm the indictment by the following changes made.

Summarizing all the above mentioned issues, the authors also refer to the institute of the simplified preliminary investigation which is envisaged by the draft Criminal Procedure Code, particularly to the theoretical analyses of criminal procedure norms related to its process and completion phase.

THE DEFAULT OF PARTY'S APPEARANCE AT FOREIGN COURT BECAUSE OF NOT BEING NOTIFIED ABOUT THE DATE AND VENUE OF THE COURT SESSION AS A GROUND OF NONRECOGNITION OF FOREIGN JUDGMENTS

PAVEL TADEVOSYAN

GRADUATE OF THE CHAIR OF CIVIL PROCEDURE LAW OF YSU

This article is dedicated to the recognition and enforcement of foreign judgements in civil matters in the Republic of Armenia. The institute of recognition and enforcement of foreign judgements is one of the most difficult spheres of the private international law. Nowadays in the condition of globalization, one of the most important directions or courses of the development of national legislation, which is called to promote Armenia's international relationships with foreign countries, is the improvement of the mechanism of human rights protection, which are already confirmed by foreign judgements. Despite of this in the national legislation of Armenia, particularly in the Civil Procedure Code of RA, the institute of the recognition and enforcement of foreign judgements is regulated not properly.

In this article the author speaks about the one of the most important cases, when the foreign judgement should not be recognized and enforced in the Republic of Armenia, particularly about the case when the foreign judgement was given in default of the defendants appearance, as the defendant was not served with the document which instituted proceedings or with an equivalent document in sufficient time and in such a way as to enable him to arrange for his defence. Though in the CPC of RA there is no word about this case, about the criteria how the national court should define if the defendant was served with the appropriate document in sufficient time and properly, the author derives this case and the criteria from the international treaties, in which Armenia participates, from the works of the best specialists of the private international law and offers to include this case of non recognition of the foreign judgement in the Civil Procedure Code of Armenia.

ՄԱՐՏ 2013 3 (164)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

107

Թեւավոր խոսքեր

Հեռատես մարդը պետք է որոշի իր ցանկություններից յուրաքանչյուրի տեղը և հետո հերթականությամբ իրականացնի դրանք: Մեր ազահությունը հաճախ խախտում է այդ հերթականությունը և մեզ ստիպում է միաժամանակ հետամուտ լինել այնպիսի բազմաթիվ նպատակների, որ ընկնելով դատարկ բաների ետևից, մենք աչքաթող ենք անում էականը:

Ֆ. ԼԱՐՈՇՅՈՒԿՈ

Ամենադանդաղկոտ մարդը, եթե միայն նա տեսադաշտից չի կորցնում նպատակը, ավելի արագ է քայլում, քան նա, ով թափառում է աննպատակ:

Գ. ԼԵՄԻՆԳ

Ուղիղ ճանապարհով գնացող կադր առաջ կանցնի այն վագոնից, որը շեղվել է ճանապարհից:

Ֆ. ԲԵԿՈՆ

Եթե ցանկանում ես հասնել քո փափագած նպատակին՝ ավելի քաղաքավարի հարցրու այն ճանապարհի մասին, որից շեղվել ես:

Վ. ՇԵՔՍՊԻՐ

Որևէ նպատակի հիրավի լուրջ ձգտելը նրան հասնելու հաջողության կեսն է:

Վ. ՀՈՒՄԲՈՂՅՏ

ՄԱՐՏ 2013 Յ (164)

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արծվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ի-շխանություն